

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı

**ULUSLARARASI PETROL FİYATLARINDAKİ DEĞİŞİMİN
CARI AÇIK ÜZERİNE ETKİSİ - TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1980-2012)**

Köksal GÜNEŞ
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Yrd. Doç. Dr. İsmail Hakkı İŞCAN

BİLECİK, 2014
Referans No: 10035753

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

**ULUSLARARASI PETROL FİYATLARINDAKİ DEĞİŞİMİN
CARI AÇIK ÜZERİNE ETKİSİ - TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1980-2012)**

Köksal GÜNEŞ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Yrd. Doç. Dr. İsmail Hakkı İŞCAN

BİLECİK, 2014

Referans No: 10035753

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS JÜRİ ONAY FORMU

Sayfa: 1/1

16 /06/2014

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nuntarih ve sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından **16 /06/2014** tarihinde Tez Savunma Sınavı yapılan **Köksal GÜNEŞ**'in "**Uluslararası Petrol Fiyatlarındaki Değişimin Cari Açık Üzerine Etkisi - Türkiye Örneği (1980-2012)**" konulu tez çalışması **İKTİSAT** Anabilim Dalında **YÜKSEK LİSANS** tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ DANIŞMANI :Yrd.Doç. Dr. İsmail Hakkı İŞCAN

ÜYE :Doç. Dr. Aykut EKİNCİ

ÜYE : Doç. Dr. Ali ACILAR

ÜYE :

ÜYE :

ONAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun/...../..... tarih ve/..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

Madde 43-(3) Yüksek lisans tez sınavı jürisi ve tez savunma sınav tarihi, ilgili ABD/ASD başkanlığının önerisi ve EYK kararı ile belirlenir. Önerinin uygun bulunmaması halinde tez jürisini ilgili EYK belirler. Jüri, biri öğrencinin tez danışmanı ve en az biri enstitünün başka bir ABD/ASD'den ya da başka bir yükseköğretim kurumundan olmak üzere üç veya beş asıl, birisi ilgili ABD/ASD'den, diğeri de enstitüye bağlı başka ABD/ASD'den veya başka bir yükseköğretim kurumundan olmak üzere iki yedek öğretim üyesinden, öğretim üyesi bulunmadığı takdirde doktora/sanatta yeterlik derecesine sahip öğretim elemanları ya da sanatçı öğretim elemanlarından oluşur. ABD/ASD başkanı, jüri üyelerini uzmanlık alanlarını göz önünde bulundurarak önerir. Jürinin üç kişiden oluşması durumunda ikinci tez danışmanı jüri üyesi olamaz.

TEŐEKKÖR

Karşılaştığım her türlü zorlukta bana sonsuz desteklerini veren ve bu günlere gelmemde en önemli etkiye sahip değerli aileme; tezin hazırlanması sırasında özellikle ekonometrik analizler kısmında yardımlarını esirgemeyen değerli dostum, manevi kardeşim Berna Ebru TOZLUYURT'a; gerek yüksek lisans eğitimim sırasında gerekse tez yazımı sırasında engin hoş görüşü ve derin bilgi birikimini ile beni yönlendirmede eşsiz desteğini aldığım tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. İsmail Hakkı İŞCAN'a sonsuz Őükran ve minnetlerimi sunuyorum.

Köksal GÖNEŐ

Diyarbakır, Mayıs 2014

ÖZET

“Uluslararası Petrol Fiyatlarındaki Değişimin Cari Açık Üzerine Etkisi- Türkiye Örneği (1980-2012)”

Köksal GÜNEŞ

Çalışmanın ilk kısmında cari açık ele alınmış ve makroekonomik açıdan değerlendirilmiştir. Genel bir kavramsal tartışmanın ardından Türkiye açısından durum değerlendirilmiş ve sürdürülebilirlik boyutu dâhil geniş kapsamlı bir yaklaşım gösterilmiştir. İkinci bölümde enerji ve enerji arzı, ülke ekonomilerine yönelik etkileri bağlamında incelenmektedir. Bu amaçla öncelikle enerji üzerinde durulmuş ve daha sonra petrol üzerine yoğunlaşmıştır. Üçüncü bölümde petrol fiyatları ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar incelendikten sonra bu çalışmanın da konusunu oluşturan petrol fiyatları ile cari açık arasındaki ilişkiyi içeren çalışmalar araştırılmıştır. Yapılan ekonometrik analizin sonucunda petrol fiyatlarından cari açığa doğru pozitif yönde bir nedensellik olduğu bulgulanmış ve bu bulgunun literatürdeki diğer çalışmalarla örtüştüğü tespiti yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Cari Açık, Enerji, Petrol, Petrol Fiyatları,

ABSTRACT

“The Effect of International Oil Prices on Current Deficit-The Case of Turkey (1980-2012)”

Köksal GÜNEŞ

The first section of the study discusses current deficit and evaluates with a macroeconomic view. Following a general discussion, situation is assessed and a comprehensive approach including sustainability is adopted. The second section focuses on energy supply and effects on economy. Hence, energy is first discussed and then discussion is concentrated on oil. After discussing relationship between oil prices and macroeconomic variables, researches on relationship between oil prices and current deficit are investigated. Consequently, it is found out that there exist a positive causality form oil prices to current deficit and the finding is supported by other studies in literature.

Key Words

Current Account Deficit, Energy, Oil, Oil Prices

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

CARİ AÇIK ÜZERİNE KURAMSAL TARTIŞMALAR

1.1.ÖDEMELER DENGESİ VE CARİ AÇIK.....	4
1.2.ÖDEMELER DENGESİ ANALİZİ.....	6
1.2.1.Cari İşlemler Hesabı.....	6
1.2.2.Sermaye Hesabı.....	9
1.2.3.Resmi Rezerv Hareketleri Hesabı ve Net Hata.....	12
1.3.CARİ İŞLEMLER HESABI KURAMSAL YAKLAŞIMLAR.....	13
1.3.1.Esneklikler Yaklaşımı.....	13
1.3.2.Toplam Harcamalar Yaklaşımı.....	16
1.3.3.Dönemler arası Yaklaşım.....	19
1.3.4.Mundell-Fleming Modeli.....	21
1.4.ÖDEMELER DENGESİ VE DÖVİZ PİYASASI VE DÖVİZ KURU İLİŞKİSİ.....	22
1.5.TÜRKİYE'DE CARİ AÇIĞIN GELİŞİMİ.....	23
1.6.TÜRKİYE'DE CARİ AÇIĞIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ VE FİNANSMANI.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

PETROL PİYASASINA GENEL BAKIŞ

2.1. ENERJİ VE ÇEŞİTLERİ.....	31
2.1.1.Fosil Yakıtlar.....	31
2.1.2.Yenilenebilir Enerji.....	32

2.2. PETROL VE ÖNEMİ.....	32
2.2.1.Petrol Piyasası	33
2.2.2.Petrol Rezervleri.....	36
2.2.3.Türkiye'nin Petrol Piyasasındaki Rolü	38
2.2.4.Enerji Nakil Projeleri.....	39
2.2.5.Türkiye'nin Petrol Üretimi.....	42
2.3. PETROL FİYATLARININ TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ	43
2.3.1.Petrol Fiyatlarının Oluşumu	43
2.3.2.Türkiye'de Petrol Fiyatları.....	44
2.3.3.Türkiye'de Petrol İthalatı ve İhracatı.....	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PETROL FİYATLARINDAKİ DEĞİŞİM VE

CARİ AÇIK İLİŞKİSİ

3.1. PETROL FİYATLARINDAKİ DEĞİŞİMİN EKONOMİYE ETKİSİ	46
3.2. LİTERATÜR TARAMASI	46
3.3. PETROL FİYATLARININ TÜRKİYE'DEKİ CARİ AÇIKLA İLİŞKİSİNİN	
EKONOMETRİK ANALİZİ.....	51
3.3.1.Model ve Veri Seti.....	51
3.3.2.Metodoloji.....	51
3.4. BULGULAR.....	54
3.4.1.Zaman Serilerinin Durağanlığının Sonuçları	54
3.4.2.Engle Granger Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	55
3.4.3.Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları	56
3.4.4.Vektör Hata Düzeltme Modeli (VEC) ile Kısa Dönemli İlişkinin Analizi	
.....	58
3.4.5.Engle-Granger Nedensellik Testi Sonuçları.....	58
3.4.6.Varyans Ayrıştırma Analizi Bulguları.....	59
3.4.7.Etki Tepki Analizi Bulguları	60
SONUÇ.....	61
KAYNAKLAR.....	65
ÖZGEÇMİŞ.....	79

KISALTMALAR

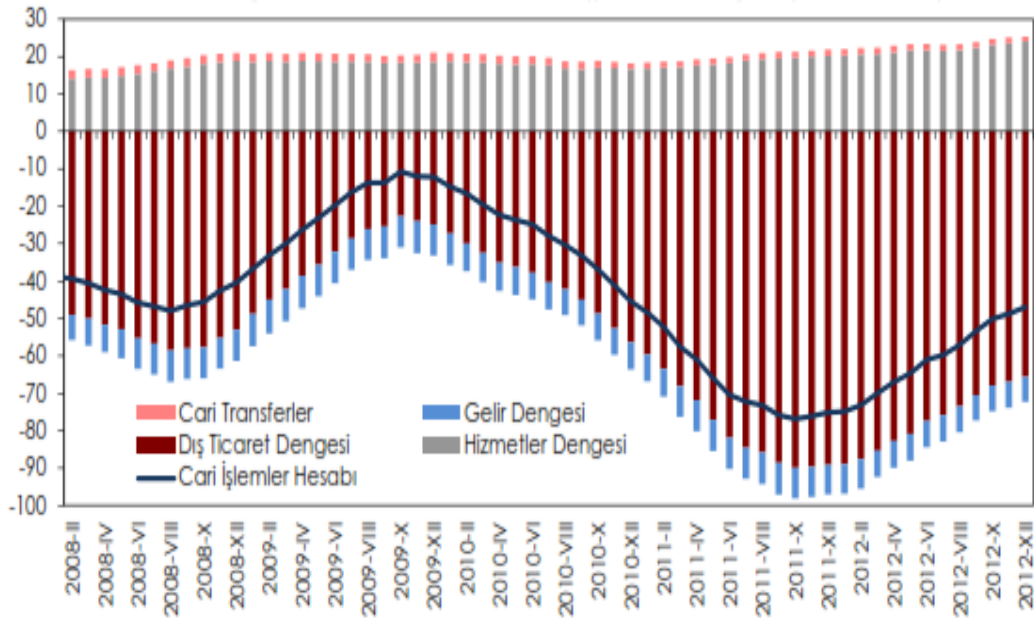
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
BP	:	British Petroleum
BTC	:	Bakü-Tiflis-Ceyhan
DTM	:	Dış Ticaret Müsteşarlığı
GEGP	:	Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
OECD	:	Organisation for Economic Co-operation and Development
GOÜ	:	Gelişmekte Olan Ülkelerde
OPEC	:	Organization of the Petroleum Exporting Countries
PİGM	:	Petrol İşleri Genel müdürlüğü
TCMB	:	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
WTI	:	West Texas Intermediate
vd.	:	ve diğerleri

GİRİŞ

Uluslararası ödemelerin ortak bir ölçüsü ve net ihracattan biraz daha kapsamlı olan cari işlemlerin hesabı genel olarak, mal ve hizmetlerin ithalat ve ihracatını, yatırım getirilerine ilişkin nakit akımlarını, bağış ve ülkeler arasındaki çok yönlü transferleri içermektedir. Ticaret mallarına ilişkin ihracat ve ithalat işlemleri ülkeyi alacaklı ya da borçlu duruma getirmektedir. Hizmet ihraç ve ithalatı çoğu zaman görünmez ticaret olarak tanımlansa da, görünür mal ticareti ile aynı etkiye sahiptir.

Bir ülkenin dış ödemeler bilançosunun en büyük bölümünü cari işlemler hesabı oluşturmaktadır ve cari yılda üretilen mal ve hizmetleri kapsadığı için milli gelir hesapları içinde de yer almaktadır. Cari işlemler dengesinde oluşan açık veya fazlalar ülke ekonomisini ve ulusal gelir hesaplarını doğrudan etkilemektedir (Caymaz, 2004).

İktisat yazınında cari işlemler açığı, temelde tasarruf/tüketim ve yatırımları etkileyen makro, mikro ve kurumsal düzeydeki gelişmeler tarafından belirlenmektedir (Özmen, 2004: 3). Cari işlemler açığı belli bir dönemde bir ülkenin toplam yatırımları ile tasarrufları arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır.

Şekil 1: Cari İşlemler Hesabı (milyar ABD doları)

Kaynak: TCMB, 2012.

Türkiye’de cari açık sorunu özellikle 2000’li yıllardan sonra gündemi teşkil etmiştir. Şekil-1’de de görüleceği üzere son yıllarda açık giderek büyümüştür. Enflasyon hedeflemesi sonucunda Türk Lirasının aşırı değerlenmesi, enerjide artan dışa bağımlılık, dâhilde işleme rejimi ve Gümrük Birliğinin etkisi cari açıklarının artmasının sebebi olarak gösterilmektedir (Şahin, 2011:51; Eşiyok, 2012).

Cari açığın finansmanı araştırmacıları ve uygulamacıları meşgul eden konuların başında gelmektedir. Genel olarak finansman sıcak para ve/veya doğrudan yabancı sermaye girişiyle sağlanmaktadır. Böylece ekonomi uzun süredir bağımlı, riskli ve kırılgan bir yapı özelliği taşımaktadır (Şahin, 2011:52). Cari açık sorununu çözmeyi hedefleyen bir iktisat politikası seçeneği, başta ara mallarında olmak üzere sanayinin ithalata bağımlılığını azaltacak yurt içi üretim katkısını artıracak sanayi politikalarını barındırmak durumundadır (Eşiyok, 2012:86). Bu çerçevede açığı kapatmak için sıcak para yerine sabit yabancı yatırımların ülkemize gelmesi daha fazla özendirilmelidir (Şahin, 2011:55). Bu yatırımlar ülkemize başka kazanımlar da getirebilmektedir. Bu konuda değinilmeyen ancak göz ardı edilemeyecek konulardan birisi de istihdam politikalarıdır.

Cari açığın belirleyicileri, sürdürülebilirliği ve finansmanı sorunsalı sürekli tartışılmıştır. Literatürde yer alan çalışmalar net bir tanım ortaya koyamamaktadır. Çalışmalarda daha çok cari açık ile bütçe açığı, büyüme, faiz, kamu harcamaları, döviz kuru gibi makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiler araştırılmıştır.

Diğer taraftan petrol fiyatlarının makroekonomik değişkenler üzerine etkisini inceleyen çok sayıda çalışmaya rastlamak mümkündür. Örneğin; Wilson (2001) petrol fiyatları, dış ticaret dengesi, reel döviz kuru ilişkisini, Otto (2003) petrol fiyatlarının dış ticaret haddine etkisini, Ahmed ve Donoghue (2010) petrol fiyatları, ihracat, endüstriyel hammadde fiyatları, gelir adaletsizliği arasındaki nedenselliği, Malik (2008) petrol fiyatları, üretim, reel döviz kuru, dünya faiz oranı, petrol tüketimi arasındaki ilişkiyi ve Chen ve Hsu (2012) petrol fiyatları ve dış ticaret etkileşimini çalışmıştır.

Bu sebeple bu çalışmanın konusunu petrol fiyatlarındaki değişimin cari açık üzerindeki etkisinin belirlenmesi oluşturmaktadır. Çalışma üç bölüm şeklinde tasarlanmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde cari açık kavramı ele alınmış ve kuramsal tartışmalarla birlikte cari açığın finansmanı ve sürdürülebilirliği konuları da irdelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümü enerji ve petrol fiyatları konusuna ayrılmıştır. Petrol fiyatlarının Türkiye ekonomisine etkilerinin araştırılmasının ele alındığı bu bölümde öncelikle enerji çeşitleri incelenmiş ve enerji arzı üzerinde durulmuştur. Enerji arz güvenliği bağlamında Türkiye'nin önemine ve bu kapsamda yürütülen enerji nakil projelerine değinilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin petrol üretimi, ihracatı ve ithalatı üzerinde de durulmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümünde de petrol fiyatlarındaki değişimin cari açık üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu bölümde öncelikle petrol fiyatlarındaki değişimin ekonomiye etkisi tartışılmış ve benzer çalışmalar incelenmiştir. Daha sonra 1980-2012 arası dönem için bir ekonometrik model oluşturulmuş ve test edilmiştir. Çalışmanın son kısmında ise ekonometrik model bulguları literatürdeki sonuçlarla karşılaştırılmış ve bazı önerilerde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

CARİ AÇIK ÜZERİNE KURAMSAL TARTIŞMALAR

Uluslararası ödemelerin ortak bir ölçüsü ve net ihracattan biraz daha kapsamlı olan cari işlemlerin hesabı genel olarak, mal ve hizmetlerin ithalat ve ihracatını, yatırım getirilerine ilişkin nakit akımlarını, bağış ve ülkeler arasındaki çok yönlü transferleri içermektedir. Ticaret mallarına ilişkin ihracat ve ithalat işlemleri ülkeyi alacaklı ya da borçlu duruma getirmektedir. Hizmet ihraç ve ithalatı çoğu zaman görünmez ticaret olarak tanımlansa da, görünür mal ticareti ile aynı etkiye sahiptir.

Bir ülkenin dış ödemeler bilançosunun en büyük bölümünü cari işlemler hesabı oluşturmaktadır ve cari yılda üretilen mal ve hizmetleri kapsadığı için milli gelir hesapları içinde de yer almaktadır. Cari işlemler dengesinde oluşan açık veya fazlalar ülke ekonomisini ve ulusal gelir hesaplarını doğrudan etkilemektedir (Caymaz, 2004).

İktisat yazınında cari işlemler açığı, temelde tasarruf/tüketim ve yatırımları etkileyen makro, mikro ve kurumsal düzeydeki gelişmeler tarafından belirlenmektedir (Özmen, 2004:3). Cari işlemler açığı belli bir dönemde bir ülkenin toplam yatırımları ile tasarrufları arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Cari işlemler açığı yurtiçindeki doğrudan yatırım ve yurtdışında yapılan doğrudan yatırımlar arasındaki fark ile portföy yatırımları ve diğer yatırımlar için yükümlülükler ve varlıklar arasındaki fazlalıkla finanse edilmektedir. Cari açığın sermaye ve finans hesapları ile finanse edilemeyen kısmı rezervlerle karşılanmaktadır.

1.1. ÖDEMELER DENGESİ VE CARİ AÇIK

Bir ekonominin yurt dışı piyasalarla olan iktisadi ilişkileri ödemeler dengesi olarak bilinen bir bilanço içine kaydedilmektedir. Ödemeler dengesinde ülkenin yurt dışı piyasalarla gerçekleştirdiği mal, hizmet, transfer ve varlık işlemleri yer almaktadır.

Ödemeler bilançosu tanım olarak, ana ülkedeki yerleşik gerçek kişi, işletme veya kurumların, yabancı ülkelerde yürüttükleri ekonomik işlemlerin sistematik olarak tutulan kayıtlarıdır (Seyidoğlu, 2003:56). Bu tanımdaki yerleşik terimi, ülkede bir

yıldan fazla süredir ikamet eden kişileri-kurumları ve ülke hükümeti kapsamaktadır. Farklı bir ülkenin vatandaşı olsalar da, genel olarak kişiler, sürekli oturdukları veya işlemlerini yürüttükleri ülkede yerleşmiş kabul edilmektedir. Buna göre, örneğin, Almanya’da uzun süreli oturan işçiler orada yerleşik sayılmaktadır. Merkezi yurt dışında bulunan çok uluslu şirketlere bağlı yabancı sermaye işletmeleri de faaliyette buldukları ülkede yerleşik sayılmakta ve bu ülkelerde yaptıkları işlemler oturdukları ülkeler açısından uluslararası ekonomik işlem olarak kabul görülmektedir.

Ödemeler bilançosunun en geniş tanımını IMF yapmıştır. Bu tanıma göre ödemeler bilançosu; belirli bir süre içinde ülkenin yerlileri ile yabancı ülkeler arasında yapılan ekonomik akımların ve bu akımlara bağlı değerlerin, transfer ödemelerinin ve rezervlerden meydana gelen değişikliklerin sistematik ve muhasebe kayıtlarına uygun olarak tespit edildiği istatistikî bir tablodur (IMF, 1993:6).

Ödemeler bilançosu tanımlarında dikkati çeken bir diğer konu ‘ekonomik işlem’ kavramıdır. Uluslararası ekonomik işlemler, ele alınan ülke ile dış dünya arasındaki mal, hizmet ve faktör akımlarından meydana gelmektedir. Faktör akımları da sermaye, emek ve teknolojiye olmaktadır. Uluslararası ekonomik işlemler sonucunda genellikle parasal bir ödeme gerçekleşmektedir. Kural olarak mal, hizmet veya teknoloji ihraç ya da yabancı sermaye ithal eden bir ülkeye döviz girmektedir. Ters durumlar ise ülkeden döviz çıkmaktadır. Ancak tüm ekonomik işlemler için ödeme yapılmadığı da bir gerçektir.

Ödemeler bilançosu ya da dengesi, bir ülkenin dış dünyadan sağladığı gelirler ile dışarıya yaptığı ödemeler arasındaki dengeyi ortaya koymaktadır. Bir ülkenin ödemeler bilançosundaki denge ya da dengesizlik, o ülkenin uluslararası ödeme gücündeki iyileşme ya da bozulmaları yansıtmakta, dolayısı ile de çoğu kez o ülkenin uluslararası alandaki ekonomik ve mali itibarının bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır (Seyidoğlu, 2000:42).

Ödemeler bilançosunun açık veya fazla vermesi, ülkenin, milli gelir seviyesi, istihdam düzeyi, kalkınma hızı, enflasyon oranı, döviz kurları, ücret artışları gibi ekonomik değişkenleri üzerinde önemli etkiler doğurmaktadır. Dolayısı ile ülkenin dış ekonomik ilişkilerinin sağlıklı bir yolda olup olmadığının belirlenmesi, bir sorun varsa gerekli önlemlerin zamanında alınması ve politika düzenlemelerinin yapılması için

ödemeler bilançosu istatistiklerinin sürekli olarak izlenmesi gerekmektedir (Seyidoğlu, 2001:68).

1.2. ÖDEMELER DENGESİ ANALİZİ

Ödemeler dengesinde işlemler her bir işlemin eşit değeri iki kayıt ile gösterildiği çift kayıt muhasebe sistemine uygun olarak kaydedilmektedir. Örneğin, bir ihracatçı ihracı ettiği malın bedelini döviz olarak almışsa ödemeler dengesi hesaplarına ihracı edilen mallar için bir alacak kaydı, ihracatçının döviz hesabı bakiyesindeki artış (ya da başka bir tür döviz varlığı) için de dengeleyici borç kaydı yapılmaktadır. Ödemeler bilançosunda işlemler karşılıklı olarak kaydedildiği için bu kayıtlardan alacak kaydı olan pozitif, borç kaydı olanlar negatif düşünülür. Bu nedenle rapordaki tüm kayıtların bakiyesi sıfırdır.

Ödemeler bilançosu dört ana kısımdan ibarettir: Cari hesap, sermaye hesabı, resmi rezerv işlemleri hesabı ve net hata-noksan.

1.2.1. Cari İşlemler Hesabı

Cari işlemler hesabı ödemeler bilançosu içinde dış ekonomilerle ilişkilerin durumunu gösteren en önemli hesap grubudur. Bu hesap grubu içerisinde ülkede gerçekleştirilen tüm mal ve hizmetlerin ithalatı ve ihracatı gözlemlenebilmektedir. Bunun sonucunda da bu hesap grubunda oluşan alacak ya da borç bakiyesine göre ülkenin döviz gelir ve giderleri görülebilmektedir. Burada oluşan alacak ya da borç bakiyesi beraberinde milli gelir, istihdam düzeyi, enflasyon oranı ve büyüme hızı gibi makroekonomik değişkenleri etkileyebilmektedir (Kenwood ve Loughheed, 1992:302).

Cari denge dış dünyayla olan ilişkiler açısından son derece önemli bir kavramdır; zira cari fazla veren ülkenin dış varlıkları, cari işlemler açığı veren bir ülkenin ise dış yükümlülükleri artıyor demektir (Atak, 2004:12).

Cari işlemler hesabı dış ticaret hesabı, gelirler hesabı ve karşılıksız transferler hesabı olmak üzere üç alt kaleme ayrılmıştır. Dış Ticaret hesabı mal ihracı ve mal ithalinden oluşmaktadır. İthalat; mal ithalatı döviz gideri doğuran bir kalem olduğu için cari işlemler bilançosunun borçlu tarafında kayıt edilmektedir. Çünkü yabancı ülkeye

bir alacak hakkı yaratmış olur ve döviz ödemesi gerektirdiğinden dolayı bilançoya (-) olarak kaydedilmektedir. İhracat; mal ihracatından kaynaklanan işlemler ise ülkeye döviz kazandırıcı bir etki yapmakta ve bu sebepten dolayı ülke sakinleri üzerinde parasal alacak hakkı yarattığından cari işlemler bilançosunun alacaklı tarafına yazılmaktadır. Bu kez de yabancı ülkelerden bir alacak hakkı yarattığı için bilançoya (+) olarak kaydedilmektedir.

Mal işlemlerinin toplamı 'ticaret dengesi' olarak adlandırılmaktadır. Mal dengesi de denilen ticaret dengesinin pozitif olması, ülkenin yurt dışına sattığı mallarının değerinin yurt dışından satın aldığı malların değerinden büyük olduğu anlamına gelmektedir (Ünsal, 2011:146). Kısaca ülkenin ihracatının ithalatından fazla olduğu anlamı taşımaktadır.

Günlük hayatta kamuoyunda ve basında yapılan tartışmalarda genellikle mal işlemleri – ticaret dengesi üzerinde durulmaktadır. Fakat her ülke yurt dışıyla hizmet işlemleri de gerçekleştirmektedir. Bu hesap grubunda da yabancı ülkelerle yapılan hizmet ithalat ve ihracatından doğan parasal akımlar yer almaktadır.

Bir ülkenin yurt dışı ile arasında olan hizmet işlemleri (hizmet ticareti); turizm, taşımacılık, sigortacılık, eğitim ve mali hizmetler gibi alanlardaki alışverişi kapsar. Bu bağlamda bir Japon'un Türkiye'de tatil veya üniversite tahsili yapması, bir malın Japonya'ya Türk gemisiyle taşınması hizmetler dengesi hesabında gelir olarak (+) işaretle gösterilmektedir. Buna karşılık bir Türk'ün Japonya'da tatil veya üniversite tahsili yapması, bir malın Türkiye'ye Japon gemileriyle taşınması hizmetler dengesi hesabında (-) işaretle yer almaktadır (Ünsal, 2011:147).

Bir ülkenin yurt dışı ile gerçekleştirdiği mal ve hizmet işlemlerinin toplamına, mal ve hizmet dengesi denmektedir. Mal ve hizmet dengesinin pozitif olması, ülkenin yurt dışına sattığı malların ve hizmetlerin değerinin yurt dışından satın aldığı malların ve hizmetlerin değerinden büyük olmasıdır. Kısaca mal ve hizmet ihracatının mal ve hizmet ithalatından büyük olması demektir.

Bir ülkedeki kişiler ve firmalar, sahip oldukları yabancı varlıklar karşılığında yurt dışından bir faiz ve kar geliri elde etmektedir. Benzer şekilde diğer ülkelerdeki

kişiler-firmalar sahip oldukları ülke varlıkları karşılığında ülkeden bir faiz ve kar geliri elde etmektedir.

Gelir dengesi hesabının pozitif olması, ülkenin sahip olduğu yabancı varlıklardan elde ettiği yatırım gelirinin, yabancıların sahip oldukları ülke varlıklarından elde ettikleri yatırım gelirinden büyük olduğu anlamı taşımaktadır. Buna karşılık gelir dengesi hesabının negatif olması, yabancıların sahip oldukları ülke varlıklarından elde ettikleri yatırım gelirinin ülkenin sahip olduğu yabancı varlıklardan elde ettiği yatırım gelirinden büyük olduğu anlamına gelmektedir.

Cari hesabın kapsadığı üçüncü ve son işlem türü, ülkenin mal-hizmet-varlık karşılığı olmada diğer ülkelerle yaptığı veya tam tersine diğer ülkelerin karşılıksız bir biçimde ülkeye yaptıkları ödemelerdir. Ülkeye yapılan karşılıksız transferler ve ülkenin yaptığı karşılıksız transferler, cari hesabın cari transferler hesabında sırasıyla (+) ve (-) işaretlerle gösterilmektedir. Net karşılıksız transferlerin pozitif olması ülkeye yapılan transferlerin ülkeden yapılan transferlerden büyük olduğunu ifade etmektedir. Karşılıksız transferler hem özel transferleri hem resmi transferleri kapsamaktadır.

Göçmentransferleri; ülkeye yurtdışındakilerin göçmen olarak getirdikleri paralar ile ülkedeki yerleşiklerin yurtdışına göçmen olarak gitmesi ile götördükleri paralar bu alt kalem adı altında izlenmektedir. 1990 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçmen olarak gelen bireylerin yanlarında getirdikleri ve daha sonra Türk Lirası'na çevirdikleri paralar bu işlem içerisinde gösterilmektedir (Eğilmez ve Kumcu, 2004:245).

İşçi gelirleri alt kaleminde yurt dışında yaşayan vatandaşların ülkeye gönderdikleri paralar ile ülkede yaşayan yabancıların yurtdışına gönderdikleri paralar yer almaktadır. Giriş ve çıkışlar arasındaki fark bize net işçi dövizlerini vermektedir. İşçi gelirleri daha önceki dönemlerde yayınlanan ödemeler bilançosunda hizmetler hesabı içerisinde yer almıştır. Fakat yurt dışındaki işçilerin uzun süre bu ülkelerde kalmasından dolayı orada yerleşik sayılmalarından daha sonra tek yanlı transferler içinde yer verilmiştir.

Resmi karşılıksız transferler alt kalemi içerisinde hükümetin yurtdışında çalıştırdığı bireylere ödediği ücretler ile yabancı hükümetlerin ülkede çalıştırdıkları

işçilere ödediği ücretler bulunmaktadır. Devletten devlete yapılan hibeler ise bu hesabın diğer kalemi içerisinde yer almaktadır.

Diğer mal ve hizmet gelir ve giderleri alt grubu içindeki bu kalem turizm ve faiz sonucunda elde edilen gelirler ile yurtdışına yapılan gider işlemlerini kapsamaktadır. Örnek olarak, bu kalem içerisinde yer alan ve ödediğimiz her türlü navlun, sigorta, müteahhitlik hizmetleri, patentler, kiralar ve emek hariç ücretler olarak gösterilir. Yine bu kalem adı altında döviz tevdiat hesaplarına yatırılan ya da çekilen nakit paraların bir bölümü de yer almaktadır (Eğilmez ve Kumcu, 2004:245).

Türkiye'nin 2009-2013 dönemi cari hesap dengesi Tablo 1'de gösterilmektedir. Tablonun incelenmesiyle, 2009, 2010, 2011,2012 ve 2013 yıllarında Türkiye'nin cari hesap açığı verdiği anlaşılmaktadır.

Tablo 1 Türkiye'nin Cari Hesabı, 2009-2013 (Milyon A.B.D.\$)

ÖDEMELER DENGESİ ANALİTİK SUNUM	(Milyon ABD Dolar)	2009	2010	2011	2012	2013
A-	CARİ İŞLEMLER HESABI	-12.124	-45.420	-75.082	-48.497	-65.061
1.	İhracat f.o.b.	109.647	120.902	143.396	163.221	163.365
2.	İthalat f.o.b.	-134.497	-177.315	-232.533	-228.552	-243.381
	Mal Dengesi	-24.850	-56.413	-89.137	-65.331	-80.016
3.	Hizmetler Dengesi: Gelir	35.712	36.279	40.668	43.089	46.648
4.	Hizmetler Dengesi: Gider	-17.087	-19.595	-20.516	-20.527	-23.524
	Mal ve Hizmet Dengesi	-6.225	-39.729	-68.985	-42.769	-56.892
5.	Gelir Dengesi: Gelir	5.164	4.477	3.952	5.034	4.523
6.	Gelir Dengesi: Gider	-13.472	-11.691	-11.807	-12.195	-13.872
	Mal, Hizmet ve Gelir Dengesi	-14.533	-46.943	-76.840	-49.930	-66.241
7.	Cari Transferler	2.409	1.523	1.758	1.433	1.180

Kaynak: TCMB

1.2.2. Sermaye Hesabı

Ödemeler dengesinin ikinci ana hesabı olan sermaye hesabında ülkenin yurt dışı ile gerçekleştirdiği varlık işlemleri yer almaktadır. Başka bir deyişle; ev, arsa, tahvil, hisse senedi gibi varlıkların alım satımı ile banka mevduat hesapları sermaye hesaplarında kaydedilmektedir. Bir ülkenin tahvil, hisse senedi, ev, arsa gibi varlıklarının yurt dışında yerleşiklere satışından ve yurt dışında ikamet edenlerin ülkede açtırdıkları banka mevduat hesaplarından elde ettiği gelir, sermaye girişi olarak ifade

edilmekte ve sermaye hesabında (+) işaretle gösterilmektedir. Benzer şekilde bir ülkede ikamet edenlerin yurt dışından tahvil, hisse senedi, ev, arsa gibi varlıklar satın almaları ve yabancı ülkelerde banka mevduat hesapları açtırmaları sonucu diğer ülkelerin elde ettiği gelir, sermaye çıkışı olarak belirtilmekte ve sermaye hesabında (-) işaretle gösterilmektedir. Sermaye hesabını oluşturan sermaye girişi ile sermaye çıkışının toplamına, sermaye hesabı dengesi denmektedir (Ünsal, 2011:149).

Sermaye hareketleri temel olarak fonksiyonlarına göre; doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve diğer yatırımlar şeklinde sınıflandırılmaktadır. Yurtdışında yerleşik ekonomik faaliyet gösteren birimler ile ülkede yerleşiklerin yaptıkları sabit sermaye yatırımları ile yurtiçinde yerleşik ve ekonomik faaliyette bulunan birimlerin yurtdışında yaptıkları sabit sermaye hareketlerinin netleştirilmiş farkı doğrudan yatırımları meydana getirmektedir (Eğilmez ve Kumcu, 2004:246). Doğrudan yatırım kalemi, yabancı sermayenin yapıldığı ülke ve yabancı sermayeyi getiren ülke ayrımında, Sermaye, Karın Sermayeye Katılımı, Diğer Sermaye olarak sınıflandırılmaktadır.

Doğrudan yatırımcının ana merkezinin bulunduğu ülke dışındaki ülkelerde yeni bir şirket kurulması, mevcut şirketlere iştirak edilmesi için getirdiği sermayeyi, doğrudan yatırımlardan elde edilen kazançların dağıtılmaksızın sermayeye ilave edilmesi karın sermayeye katılımını, ana şirket ile yatırım yapılan şirket arasındaki borçlanmadan doğan yatırımlar diğer yatırımları ifade etmektedir.

Portföy yatırımları borç alma ve borç verme işlemlerini kapsamaktadır. Yurtiçinde yerleşiklerin yurtdışındaki yerleşiklerle yaptıkları borç alışverişlerinin bu kalem içerisinde yer almasının iki şartı vardır. Borç alışveriş işleminin vadesi bir yıldan uzun olması ve bir sermaye piyasası aracı karşılığında yapılmasıdır (Eğilmez ve Kumcu, 2004:246).

Dünya’da bakıldığında 1980’lere kadar uluslararası sermaye akımlarının çoğunluğu doğrudan yatırım şeklinde olmuştur. Fakat 1980’lerden sonra portföy yatırımları daha fazla ağırlık kazanmaya başlamıştır. Portföy yatırımları bir başka ifade ile tasarruf sahiplerinin uluslararası döviz kuru riski, politik risk, bilgi edinebilme gibi ek riskler üstlenerek sermaye kazancı amacı ile finansal varlıklara yaptıkları yatırımlar olarak tanımlanabilmektedir (Doğukanlı, 2001:12).

Portföy yatırımları para ve sermaye piyasası araçlarının alınıp satılması temeline dayanmaktadır. Böylece reel ekonomiye fon transferi sağlandığından, dolaylı olarak sabit yatırımların finansmanında kullanılabilir. Ülkeler arası faiz farklılıklarından yararlanarak kar etmeye yönelik kısa vadeli spekülasyon para hareketleri portföy yatırımlarının önemli bir bölümünü kapsamaktadır (Tunay, 2007:82).

Portföy yatırımlarının azalıp artmasında yurtdışındaki ve yurtiçindeki faiz oranları ve yatırım yapılan ülkedeki politikalar etkili olmaktadır. Portföy yatırımcıları öncelikle kendi sermayelerinin güvende olması ve sermayenin onlara getirdikleri kazançlar gibi konularla ilgilenmektedir.

Doğrudan yatırım ile portföy yatırımları arasında bazı önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılardan en önemlisi, yabancı ülkede yapılan yatırımın yönetimi ve denetimi konusudur. Doğrudan yabancı sermaye yatırımı durumunda, şirket yönetimi ve denetiminde etkili olmaktadır. Portföy yatırımlarında ise yerleşik şirket üzerinde yönetim hakkında veya denetiminde etkili olunmamaktadır. Yerleşik şirket bu şekilde uluslararası piyasalardan kaynak sağlamış olmaktadır. İkinci önemli fark, doğrudan yatırımlarda yatırımcının yatırım sermayesinin yanı sıra üretim teknolojisi ve işletmecilik bilgisini de beraberinde getirmesi, portföy yatırımlarında ise yabancı yatırımcının sermayeden başka bir katkıda bulunmamasıdır.

Örnek olarak bakıldığında; hazinenin yurt dışında ihraç ettiği vadesi bir yıldan uzun Eurobondlar portföy yatırımları içerisinde yer almaktadır. Yine aynı durum borçlanma içinde söz konusu ise vadesi geldiğinde geri ödenmesi de portföy yatırımları içinde yer alır. Bir başka portföy yatırımları içerisinde gösterilen ekonomik işlev, hazinenin yurt içinden çıkardığı devlet iç borçlanma senetlerinin yurt dışındaki yerleşikler tarafından alınmasıdır. Yurtdışındaki yerleşik kişi, bu senetleri yine yurt dışında başka bir yerleşiklere satarsa bu yatırımcının elde ettiği gelir de bu kalem içerisinde gösterilir (Eğilmez ve Kumcu, 2004:246).

Portföy yatırımları kalemi varlık ve yükümlülük ana başlıkları altında “Hisse Senetleri”, “Borç Senetleri”, “Tahvil ve senetler”, “Para piyasası araçları” ve “Finansal türevler” ayrımında ve sektörel dağılımı da içerecek şekilde sınıflandırılmaktadır.

Diğer Yatırımlar, portföy yatırımlarında olduğu gibi, varlık ve yükümlülük ayrımında, türlerine ve sektörüne göre alt ayrımlar bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla, ticari krediler, krediler, efektif mevcutları ve mevduat hesapları ve diğer varlık ve yükümlülüklerdir. Ticari krediler, mal ve hizmet ticaretinin finansmanı amacıyla satıcıdan sağlanan kredilerdir. Krediler, borçlu ve alacaklı arasında bir kredi anlaşmasına göre sağlanan borçlanma çeşididir. IMF kredilerinden kullanım, IMF'ye üye ülkelerin, ödemelerin, ödemeler dengesi sorunu ile karşılaşmaları halinde IMF'den sağladıkları kredileri içermektedir. Bu krediler, IMF tarafından belirlenen bir dizi önlemlerin alınması kaydıyla üye ülkelere kullanılmaktadır.

Efektif mevcutları yerleşiklerin elinde tuttukları yabancı hükümetler tarafından tedavüle sunulan efektifler ve madeni paraları oluştururken, mevduat hesabı yabancı para üzerinden tutulan mevduat hesaplarını içermektedir.

1.2.3. Resmi Rezerv Hareketleri Hesabı ve Net Hata

Ödemeler bilançosunun son ana hesabı olan resmi rezerv hareketleri hesabı, hükümetin merkez bankası ve IMF nezdinde sahip olduğu altın ve döviz rezervlerinde meydana gelen değişimleri yansıtmaktadır. Döviz rezervlerinin artması resmi rezerv hareketleri hesabı fazlası olarak tanımlanmaktadır. Döviz rezervlerinin azalması ise resmi rezerv hareketleri hesabı açığı olarak bilinmektedir (Ünsal, 2011:150).

Bir ülkedeki yerleşik kişiler ve kurumlar yurtdışından aldıkları her şeyin bedelini ödemek zorundadırlar. Dolayısıyla da cari işlemler açığı olan bir ülkede, cari işlemler açığı her şeyden önce sermaye hesabı fazlası ile finanse edilir. Sermaye hesabı fazlası cari işlemler açığını tam olarak finanse edemez ise, bakiye açık hükümetin resmi döviz rezervleriyle finanse edilir.

Bir ülkedeki yerleşik kişiler ve kurumlar yurtdışından elde ettikleri gelirin tümünü, mal-hizmet-varlık almak için kullanırlar. Dolayısıyla da cari işlemler fazlası olan bir ülkede, cari işlemler fazlasıyla yurtdışında varlıklar satın alınır. Cari işlemler fazlasının bir kısmı yurtdışından varlıklar satın almak için kullanılmamış ise bu kısma eşit döviz hükümet tarafından satın alınır.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere, ödemeler dengesi daima dengededir: Cari işlemler açığı, sermaye hesabı fazlasıyla ve resmi döviz hesaplarındaki azalmayla karşılanır. Cari işlemler fazlası ise, sermaye hesabı açığı ile ve resmi döviz hesaplarındaki artışla karşılanır.

Ödemeler dengesinin her işlemin iki ayrı işaretle (alacak ve borç kaydı) kaydedildiği bir muhasebe sistemi olması nedeniyle, ödemeler dengesi konusu her işlem, mahiyeti itibariyle ilgili kaleme kaydedilirken, karşı kaydının da bir başka kaleme yer alması, başka bir deyişle, her işlemin eşit değerde alacak ve borç kayıtlarıyla kaydedilmesi, böylece “Cari İşlemler Hesabı’nın her zaman “Sermaye ve Finans Hesapları” kalemine mutlak değer olarak eşit olması gerekmektedir (TCMB, 2005:3).

Ancak gerçek hayatta cari hesaba ve sermaye hesabına ait veriler değişik kurumlar tarafından oluşturulmaktadır. Bu sebeple veriler elde edilirken ve değerlendirilirken, eksiklikler ve gecikmeler meydana gelmektedir. Dolayısı ile cari hesap, sermaye hesabı ve resmi döviz hareketleri hesabı pratikte sifıra eşit olmamaktadır. Bu durum ödemeler dengesinde net hata ve noksan olarak nitelendirilmektedir (Ünsal, 2011:150).

1.3. CARİ İŞLEMLER HESABI KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

1.3.1. Esneklikler Yaklaşımı

Esneklikler yaklaşımı, ikinci dünya savaşının hemen sonrasındaki dönemde devalüasyonun etkilerini incelemek amacıyla geliştirilmiştir. Bu yaklaşım ilk olarak Bickerdike, Metzler ve Robinson tarafından birbirinden bağımsız olarak geliştirilmiştir. Bu dönemde sermaye akımları günümüzdeki kadar yüksek hacimli olmadığından dolayı dikkate alınmamaktadır. Aynı zamanda cari işlemler hesabı dış ticaret akımlarının bir sonucu olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşımda, cari işlemler hesabındaki problemlerin, mal ve hizmet ithalatı ve ihracatı olarak adlandırılan dış ticaret akışındaki dengesizliklerden kaynaklandığı ifade edilmektedir (Seyidoğlu, 2003:218).

Esneklikler yönünden konuya yaklaşmak olayı doğrudan döviz kuruna bağlamaktadır. Döviz kurlarındaki değişimler, ceterisparibus, ihracat ve ithalat arz ve

talebinin uyumunu sağlamaktadır (Artis ve Bayoumi, 1989:4). Esneklikler yaklaşımında uluslararası harcama düzeyleri ve gelir sabit tutulurken, talep ve arzın statik fiyat esneklikleri uluslararası sermaye akımlarını belirlemektedir (Obstfeld ve Rogoff, 1995:4).

Esneklikler yaklaşımı, cari işlemler dengesinin başlıca alt kalemlerinden olan dış ticaret dengesi üzerinde odaklanmaktadır. Bu yaklaşım görece uluslararası fiyatların cari dengeyi belirleyen en temel açıklayıcı değişken olduğunu savunmaktadır. Uluslararası sermaye akımlarının günümüzdeki kadar yüksek hacimli olmadığı dönemlerde cari işlemler net dış ticaret akımları olarak varsayılmaktadır. Aynı zamanda nispi fiyat hareketleri, net ticaret akımlarının belirleyicisi olarak görülmektedir. Esneklikler yaklaşımı, arz ve talebin durağan fiyat esnekliklerinin, uluslararası ticaret akımlarını belirlediğini savunmaktadır. Yaklaşım olası bir devalüasyonun dış ticaret dengesi üzerindeki etkisini analiz etmektedir ve buna göre devalüasyonlar dış ticareti dolayısıyla cari işlemleri iyileştirmektedir.

Esneklikler yaklaşımına göre dış ticaret açığı vermekte olan ülkelerde yapılan devalüasyon, döviz tasarruf edici ve döviz kazandırıcı etkiler yaratarak ülkenin açıklarını azaltmaktadır. Ancak, bilindiği gibi Gelişmekte Olan Ülkelerde (GOÜ) hem ithalatın hem de ihracatın talebinin fiyat esnekliği ve ihracat kapasitesi sınırlıdır. Bu nedenle, dış açıklar ancak büyük devalüasyonlar ile giderilebilmektedir (Uygur, 2004:3).

İhracatın dış talep esnekliğinin (E_x) yüksek olması, ihracatın devalüasyona karşı duyarlı olduğu anlamına gelmektedir. İthalatın yurtiçi talep esnekliğinin (E_M) yüksek olması da ithalatın devalüasyona karşı duyarlı olması demektir. Devalüasyonun ticaret dengesi üzerinde doğrudan etkili olabilmesi için

$$E_x + E_M > 1_{(1)}$$

şartının sağlanması gerekmektedir. Bu Marshall-Lerner koşulu olarak bilinmektedir. İhracatın dış talep ve ithalatın iç talep esnekliklerinin toplamı 1'den büyük ise devalüasyonun ticaret dengesi üzerinde etkisi düzeltici olacaktır (Batiz ve Batiz, 1989:172).

Esneklikler yaklaşımına göre olası bir devalüasyonun, yurtdışı yerleşiklerin ihraç mallarına olan talebini artırma, yurtiçi yerleşiklerin ise ithal mallara olan talebini caydırma etkisi vardır. Bu nedenle devalüasyonun dış ticaret dengesini iyileştirmesi beklenmektedir.

Bu yaklaşıma göre döviz kuru dış dengeyi belirleyen temel unsurdur. Aynı zamanda bu yaklaşım dış açıkları gidermede devalüasyonu (ya da genel anlamda döviz kurunun değer kazanmasını) temel makroekonomi politikası aracı olarak önermektedir. Döviz kurundaki değişmelerin, esneklikler yaklaşımına göre, cari işlemler dengesi üzerinde hacim ve fiyat etkisi olmak üzere iki etkisi vardır.

Hacim Etkisi: Esneklik yaklaşımına göre ihraç mallarının devalüasyon sebebiyle döviz cinsinden ucuzlaması ülkenin ihracatını teşvik edici bir rekabet gücü oluşturmakta ve yabancı tüketicilerin bu mallara taleplerini artırması nedeniyle ülkenin ihracat hacmi yükselmektedir.

Benzer şekilde, devalüasyon sebebiyle ithal malların yabancı para cinsinden pahalılaşması ülkenin ithalatını caydırır ve yurtiçindeki tüketicilerin bu mallara taleplerini azaltması nedeniyle ülkenin ithalat hacmi daralmaktadır. Böylelikle hacim etkisi cari işlemler hesabının iyileşmesine katkıda bulunmaktadır.

Fiyat Etkisi: Devalüasyon nedeniyle ihraç mallarının fiyatı yabancı para cinsinden ucuzlar ve ithal mallarının fiyatı ulusal para cinsinden yükselmektedir. Fiyat etkisi cari işlemler hesabının kötüleşmesinin sebeplerinden biridir. Cari işlemler hesabı üzerinde döviz kuru değişmelerinin net etkisi hacim ve fiyat etkilerinin karşılıklı büyüklüklerine bağlıdır. Eğer hacim etkisi fiyat etkisinden daha büyük ise ihracat gelirleri artacak ve cari işlemler hesabı iyileşecektir. Tersisi olması durumunda ihracat gelirleri azalacağından mal ve hizmetler hesabı kötüleşecektir.

Cari dengenin belirleyicilerini açıklamada esneklikler yaklaşımının bazı eksiklikleri görülmektedir. Bu eksiklikleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür. Birincisi, yaklaşımın kısmi olması problemidir. Yaklaşım ödemeler dengesinin tamamını değil sadece bir kısmını kapsamaktadır. İkincisi, esneklikler yaklaşımı ana tema olarak devalüasyonun cari denge üzerindeki etkisini analiz etmektedir fakat reel döviz kuru tanımında ticarete-konu olmayan malların rolüne ilişkin açık bir bilgi bulunmamaktadır. Son olarak, yaklaşımın temel önermelerinden biri

nominaldevalüasyonun reel devalüasyona eşit olduğu varsayımdır. Bu yurtiçi fiyatlarda artışa neden olmayacak uygun bir mali ve para politikası uygulamasını gerektirmektedir. Örneğin, yapılan devalüasyona eğer mali genişleme ve ona uyumlu bir para politikası eşlik ederse sonuçta yurtiçi fiyat düzeyi artacaktır. İlk devalüasyon dış ticaret dengesi üzerinde ya çok az etki yapacak veya hiç etki göstermeyecektir (Adedeji, Handa ve Darku, 2005:40). Kısaca, bu yaklaşımın önermelerinde devalüasyonun sadece gelir etkisi açıklanırken fiyat etkisine değinilmemiştir.

1.3.2. Toplam Harcamalar Yaklaşımı

Esneklik yaklaşımı dış ticarete giren malların arz, talep ve fiyatları üzerine yoğunlaşmakta ve uluslararası harcama ve gelir düzeyleri gibi ekonomik değişkenlerin sabit varsaymaktadır. Esneklik yaklaşımı bu yönüyle eleştirilmektedir. Esneklik yaklaşımına göre, devalüasyon ulusal harcamaya kıyasla ulusal geliri artırırsa cari işlemler hesabı iyileşecektir. Benzer şekilde eğer devalüasyon ulusal gelire kıyasla ulusal harcamayı artırırsa cari işlemler hesabı kötülenecektir.

Esneklikler yaklaşımının bu eksikliğini gidermeyi amaçlayan toplam harcama yaklaşımında devalüasyonun cari işlemler dengesini sağlayıcı etkileri milli gelir üzerinde yaptığı değişimler yoluyla açıklanmaktadır. Devalüasyonun milli gelir üzerinde istihdam ve ticaret haddi etkisi olmak üzere iki önemli etkisi vardır.

İstihdam Etkisi: Devalüasyonun cari işlemler dengesini sağlamadaki etkisi ekonominin eksik istihdamda ve tam istihdamda olmasına göre ayırım göstermektedir. Ekonominin eksik istihdamda olduğu durumda, devalüasyon doğurduğu fiyat etkileri dolayısıyla ihracat endüstrilerine olan dış talep ile ithalata rakip endüstrilere yönelik iç talebi uyarmaktadır (Seyidoğlu, 2003:469).

Dış ticaret sektörlerinde artan talep, bu şekilde, çoğaltan mekanizması ile tüm ekonomiye yayılır ve reel milli geliri artırmaktadır. Böylece ülke aleyhine olan yurtiçi üretim ile toplam harcama arasındaki fark giderilmektedir. Reel milli gelirdeki artış harcamaları da arttırır ancak artan gelirin bir kısmı tasarruf edileceği için gelirdeki artış harcamalardaki artıştan daha büyük olacaktır (Seyidoğlu, 2003:487). Yurtiçi

harcamanın üretimdeki artış oranından daha küçük olması durumunda ise devalüasyon dış ticaret dengesinin iyileştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Eğer ekonomi başlangıçta tam istihdam durumunda ise, devalüasyonun doğurduğu fiyat etkileri dolayısıyla ihracat ve ithalata rakip endüstrilere olan talep artacak ve çoğaltan mekanizması ile tüm ekonomiye yayılacaktır. Harcamalardaki genişlemenin yol açtığı talep artışı, ithalat yoluyla karşılanmaya başlayacaktır çünkü ekonomi tam istihdam konumunda olduğundan üretim daha fazla artmayacaktır. Dolayısıyla tam istihdam durumunda devalüasyon dış ticaret dengesini kötüleştirmektedir. Bu koşullar altında devalüasyon gibi harcama kaydırıcı politikaların dış ticaret dengesini iyileştirebilmesi için sıkı maliye ve para politikaları gibi harcama kısıcı politikalar uygulamak gerekmektedir (Seyidoğlu, 2003:469).

Ticaret Haddi Etkisi:Devalüasyon ithalatı ulusal para cinsinden pahalılaştırdığından ithalat ihracat fiyatlarındaki artışla karşılanamamaktadır. Bu durum ticaret hadlerinin kötüleşmesi demektir. Bir birim ithalat yapabilmek için daha fazla ihracat yapılması gerektiği için ticaret hadlerinde bir kötüleşme reel milli gelirden kayba neden olmaktadır. Böylece genel olarak gelir üzerinde istihdam ve ticaret haddi yoluyla devalüasyonun toplam etkisi belirsizdir.

Toplam harcamalar yaklaşımına göre devalüasyon dış dengeyi iki yoldan etkileyebilir. Birincisi ülkenin mal ve hizmet üretimini değiştirebilir; bu değişim mal ve hizmetlere yapılan toplam harcamalarda bir değişikliğe neden olmakta ve dış denge, gelirdeki değişim ile gelire bağlı toplam harcama değişimi arasındaki fark tarafından belirlenmektedir. İkincisi devalüasyon belirli bir reel gelir düzeyinde reel toplam harcamaların miktarını değiştirebilmektedir (Alexander, 1952:268).

Toplam harcama yaklaşımı, mal ve hizmet harcamalarının toplamında oluşacak değişiklik ile cari dengedeki dış dengesizliğin giderileceği görüşünü savunmaktadır. Keynesyen gelir belirleme modelindeki denge durumunda, bir ülkenin reel gelir, üretim düzeyi veya toplam üretimi (Y), özel nihai tüketim (C), kamu kesimi harcamaları (G), yatırım (I), ihracat (X) ve ithalat (M) bileşenlerinden oluşan toplam harcamaya denktir.

$$Y=C+I+G+X-M \quad (2)$$

(2) numaralı denklemde (C+I+G) bileşeni tek bir terim olarak toplam yurtiçi harcama (A) olarak tanımlanırsa (2) numaralı denklem aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

$$Y=A+TB \quad (3)$$

(3) numaralı denklem yeniden aşağıdaki biçimde ifade edilebilir.

$$TB=Y-A=Y-C-G-I \quad (4)$$

(4) numaralı denkleme göre, dış ticaret açığının iyileşebilmesi için ülkenin ya üretim düzeyini (Y) artırması ya da yurtiçindeki toplam harcama düzeyini (A) azaltması gerekmektedir. Bu durum, ülke ekonomisinin istihdam biçimine göre iki şekilde yorumlanabilir. Ekonominin eksik istihdamda faaliyet gösterdiği durumda net ihracattaki artışa üretim artışı eşlik edebilir. Ancak bu durumda önemli olan nokta, üretimdeki artışın yurtiçi harcamadan daha büyük oranda artması gerekliliğidir. Eğer ekonomi tam istihdam düzeyinde ise üretim daha fazla artırılamayacaktır. Net ihracatı artırabilmenin tek yolu yurtiçi toplam harcamayı kısmak olacaktır. Böyle bir durumda da para veya maliye politikası yoluyla yurtiçi harcamanın baskı altına alınmasını gerektirecektir (Erkılıç, 2006:19).

Bu durumda yurt içi harcamalar döviz kuru politikası yolu ile baskı altına alınır. Talebin baskı altına alınmasının mümkün olmadığı durumda ise, devalüasyonla kazanılan fiyat avantajı, yurtiçi fiyatlar seviyesinin ülkeyi önceki rekabetçi konumuna geri götürecektir. Dolayısıyla, devalüasyon gibi harcama kaydırıcı politikaların amaçlanan etkilere sahip olabilmesi için mutlaka daha sıkı maliye ve/veya para politikaları gibi harcama kısıyıcı önlemlerle desteklenmesi gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, ekonomi tam istihdam durumundayken yurtiçi harcama kısılarak kaynaklar serbest bırakılmalıdır. Devalüasyondan kaynaklanan görece fiyat değişiklikleri, boşta kalan kaynakların ihracat sektörüne tahsis edilmesine ve harcamanın ithal mallardan yerli mallara kaydırılmasına yol açacaktır (Erkılıç, 2006:20).

Toplam harcama yaklaşımına getirilen başlıca eleştiri, devalüasyonun sadece gelir etkisini açıklarken fiyat etkisinin nasıl olduğuna dair politika önermesinde bulunmamasıdır. Ayrıca, esneklikler yaklaşımı için de aynı şekilde geçerli olan bir diğer

eleştiri de yaklaşımın cari tüketimin cari gelirle bağlantısını açıklamakta yetersiz kalmasıdır.

1.3.3. Dönemlerarası Yaklaşım

Dönemler arası yaklaşım 1980'lerin başında Sachs (1981), Buitter (1981), Svensson ve Razin (1983)'in çalışmaları ile gündeme gelmiştir. Dünya sermaye piyasalarında yaşanan gelişmeler ve 1970'li yıllarda yaşanan petrol şoklarını izleyen cari işlemler dengesizlikleri bu yaklaşımın ortaya çıkmasında etkili olan gelişmelerdir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki cari işlemler oluşumunun farklı kalıpları yaşanan dış şoklara optimal dinamik cevapların dönemler arası tanımlaması sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu soruna Klasik, Parasal ve Keynesyen modeller olumlu açıklamalar getirememiştir. Petrol şokları ardından gelişmekte olan ülkelere verilen banka kredilerinin artışı söz konusu ülkelerin dış borçlarını sürdürülemez bir duruma getirmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin borçlarının yeniden değerlendirilmesi ihtiyacı olarak bir dönemler arası optimal cari işlemler açığı görüşüne yol açmıştır (Obstfeld ve Rogoff, 1994:4).

Yaklaşımı analiz edebilmek için öncelikle konunun teorik mantığı nedir sorusuna cevap vermek yerinde olacaktır. Dönemler arası yaklaşım cari dengeyi, reel iş çevrimleri modellerinde yer alan değişkenler; üretim, verimlilik artışı, hükümet harcamaları ile nominal değişkenler; döviz kuru, fiyatlar düzeyi, parasal şoklar hakkında oluşturulan geleceğe dönük beklentiler doğrultusunda optimal dinamik tasarruf ve yatırım kararlarının bir sonucu olarak görmektedir (Calderon, Chong ve Vloayza, 2002:3; Taylor, 2002:17; Obstfeld ve Rogoff, 1995:1732). Bu çerçevede, cari işlemler dengesinin rolü, geçici olduğu düşünülen verimlilik veya talep şoklarına karşı "yastık görevi" görmek olarak tanımlanmaktadır (Ghosh ve Ostry, 1995:328; Ostry, 1997:8; Tiryaki, 2002:7).

Dönemler arası modelin bazı ortak varsayımlarını şu şekilde sıralanabilir. Küçük açık bir ekonomi basit bir mal bileşimini üretip tüketmektedir ve serbestçe ticaret yapmaktadır. Uluslararası aktif değişimler serbesttir. Ekonomiler arasında borç alıp verme engeli yoktur. Uluslararası tam sermaye hareketliliği altında tüketiciler hem yurtiçi hem de yabancı sermaye piyasalarını kullanmaktadır. Yaşam döngüsü tasarruf

modeli kullanılmaktadır. Yaşam döngüsü hipotezi, birimlerin ileriye görme yetenek ve isteklerinin olduğunu varsayar bu nedenle cari kararlar ileriye dönük kararlar olarak yorumlanabilir. Ayrıca, yaklaşımda tanımlanan modellerde karar alıcıların tam bilgi sahibi oldukları ve mükemmel öngörü yapabildikleri savunulmaktadır. Bu bağlamda, tüketim dönemler arası bir optimize edici yapı içinde ele alınmaktadır. Tüketici dönemler arası fayda fonksiyonunu optimize etmek istemektedir ve dönemler arası bütçe kısıtında bekleyişlerine göre tüketimini ayarlamaktadır.

Dönemler arası yaklaşım cari işlemler dengesini ileriye dönük yatırım tasarruf kararlarının bir sonucu olarak ele almaktadır (Obstfeld ve Rogoff, 1994:2). Bu yaklaşım cari gelecekteki fiyatların tasarruf ve yatırımlar üzerindeki etkilerini saptamaktadır. Buna göre gelecekteki verimlilik artışı, toplam harcama yaklaşımını genişletmektedir. Bu, hükümet harcama taleplerinin, reel faiz oranları vs. hakkındaki bekleyişlere dayalı ileriye dönük hesaplamalardan doğan özel tasarruf ve yatırım kararlarının hatta bazen hükümet kararlarının dikkate alınmasıyla mümkündür.

Dönemler arası yaklaşım ekonomik değişmelerin ve/veya şokların cari denge üzerinde etkisinin üç temel unsura dayandığını savunmaktadır. Kaynak, süreç ve zamanlamaya göre farklılık gösterdiğine işaret etmektedir. Şok kaynağına göre ülke bazlı veya global olabilmektedir. Global ölçekli şokların cari açık üzerinde etkisi ülke bazlı olana göre daha az varsayılmaktadır (Razin, 1995:177). Dönemlerarası yaklaşıma göre şokun süreci geçici veya devamlı olabilmektedir. Sürekli bir verimlilik şoku, toplam yatırımı tasarrufa göre daha fazla artırarak cari dengeyi negatif yönde etkileyebilecektir. Buna karşılık, geçici verimlilik değişikliğine yatırım aynı oranda tepki vermeyeceği için cari denge pozitif yönde etkilenecektir. Yaklaşıma göre zamanlama ise ekonomik değişmenin ve şokun sadece bir ülke ile kısıtlı olması veya tüm ülkeler üzerinde belirli bir dönem etkin olması olarak tanımlanmaktadır. Ülke bazlı olan şoklar genelde geçici ve kısa dönemli dinamik etkileri içerirken global ölçekli olanlar daha yapısal unsurlar kaynaklı ve uzun dönemlidir (Calderon vd., 2002:3).

“Bireyler neden tüketimlerini dönemler arası ikame eder?” sorusuna verilecek cevapla dönemler arası yaklaşımın içeriği daha net anlaşılacaktır. Genel bir mikro ekonomik varsayım ile bireyler ortalama tüketim seviyelerinden sapmaları yani tüketim dalgalanmalarını pek tercih etmemektedir. Bu nedenle, bireyler sahip oldukları

varlıkları geçici gelir şoklarının tüketim etkisini en aza indirmek için kullanmaktadır (Ventura, 2002:21). Diğer bir ifade ile bunu gelirin görece olarak yüksek olduğu iyi zamanlarda tasarruf edip, tersi zamanlarda yani zor günlerde tasarruflarını azaltmak suretiyle sağlamaktadır. Bu durumu aşağıdaki benzetme ile ifade etmek mümkündür. Bireyler iyi günde diğer bir deyişle gelirin yüksek olduğu dönemde kötü zaman yani “yağmurlu bir gün” için tasarruf etmektedir (Campbell, 1987:1249).

Bu yaklaşımda birimlerin ileriye dönük davranışları önemli anlamlara sahiptir. Gelirdeki bir artış, *ceterisparibus*, aynı zamanda cari işlem açıklarına yol açar ki sonuçta cari işlemler fazlası bunu izleyecektir. Buna göre geçici şoklar sürekli şoklardan farklı etkilere sahip olacaktır. Gelirdeki geçici bir azalma, tüketimi desteklemek için açığı kapatmak için bir artış tarafında kapanırken; sürekli bir gelir azalması tüketimin tam olarak yeniden intibakını gerçekleştirecektir (Artis ve Bayoumi, 1989:5).

Cari işlemler bilançosunun toplam harcama formuna bakılarak cari işlemlerin tek dönemli belirlenmesinin eksikliği görülebilmektedir. Modern yatırım ve tasarruf teorilerine göre tüketim ve yatırımın cari şoklara tepkileri bu şokların gelecekte ekonomik değişkenleri nasıl etkileyeceği beklentisine bağlıdır (Sachs, 1981:214). Bu bağlamda, şokların cari işlem dengesi üzerindeki etkilerini belirlemek için, bu şokların geçici olup olmadığı ve beklenip beklenmediği soruları yanıtlanmalıdır.

1.3.4. Mundell-Fleming Modeli

Metzler, Machlup ve Meade, Keynesyen teoriye yaptıkları çeşitli uyarlamalarla Mundell-Fleming modelinin zeminini hazırlamışlardır. Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliğinin gelişmesine katkıda bulunan bu yeni modeller durağan bir ekonomi varsayımı altında geliştirilmiştir. Bu durağan ekonominin özellikleri; fiyat ve ücret katılıkları, işsizlik ve ülkeler arasında sınırlı düzeyde finansal ilişkiler bulunmasıdır. Söz konusu modellerin temel katkısı, ticaret bağlantılarının Keynesyen çarpanlar üzerindeki etkisini, uluslararası yansımaları, devalüasyonun etkilerini, döviz kurlarının belirlenmesini ve ticaret hadlerinin Keynesyen tüketim fonksiyonu üzerindeki etkisini açıklamak olmuştur (Seyidoğlu, 2003:469).

Mundell- Fleming modeline göre Keynesyen modelin yetersiz kalmasının sebebi uluslararası ticaretin artmasıdır. Mundell (1960) ve Fleming (1962) tarafından ortaya

atılan modelde Keynesyen modelin dışa açık ekonomiye uyarlanması sağlanmıştır. Bu yaklaşım literatüre Mundell-Fleming modeli olarak girmiştir (Krugman ve Obstfeld, 2007). Mundell- Fleming modeli sermaye hareketleri ve döviz kurları konusunda iki temel varsayımsa sahiptir. Sermaye hareketleri konusunda en basitleştirici varsayım, sermaye hareketlerinin üzerinde hiçbir engelin olmadığıdır. Döviz kuru konusundaki temel varsayım ise, yatırımcıların döviz kurunun değişmeyeceği beklentisinde olmalarıdır.

Mundell-Fleming modeli kısa vade üzerine yoğunlaşmış ve IS-LM modelinin açık ekonomiye uyarlanmış halidir (Krugman ve Obstfeld, 2007). Bu model, politika uygulamalarının farklı döviz kuru rejimleri altında üretim düzeyi ve faiz oranları üzerindeki etkisini açıklamakta kullanılmıştır. Farklı döviz kuru rejiminde para ve maliye politikalarının ekonomik etkilerinin analizi bu model ile yapılmıştır. Mundell-Fleming modeli Keynesyen modele paralel bir şekilde ekonomide maliye politikalarının kullanılmasını savunmakta ve para politikasının kısa dönemde etkili olmayacağını iddia etmektedir (Obstfeld ve Rogoff, 1994).

Mundell-Fleming modeli kullanılarak genişletici bir maliye politikası uygulanması ülke parasının değerlendirilmesine, cari işlemler açığına ve sermaye girişine neden olmaktadır. Mundell-Fleming modelinin başlıca zayıflığı durağan bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır (Obstfeld ve Rogoff, 1995:1794). Model, kısa vadeye odaklı olduğu için politika kararlarının cari işlemler dengesi üzerindeki uzun vadedeki etkileşimli etkilerini yani uzun dönemli dinamik etkileri göz ardı etmektedir.

1.4. ÖDEMELER DENGESİ VE DÖVİZ PİYASASI VE DÖVİZ KURU İLİŞKİSİ

Ödemeler dengesinin sağlanmasında, yurtiçi ve uluslararası piyasalardaki gelişmelere bağlı olarak belirlenen döviz kurları önemli rol oynamaktadır. Kur istikrarı ve kurlardaki dalgalanmalar, özellikle gelişmekte olan ülkelerin temel makro göstergeleri üzerindeki etkileri açısından önem taşımaktadır.

Sabit kur rejiminde, nominal döviz kurunun belirli bir seviyede tutulması beklenmektedir. Cari Hesap'ta ortaya çıkan bir açık (ya da fazla), sermaye hesabı ve/veya resmi rezervler hesabındaki fazla (ya da açık) ile telafi edilmektedir. Sabit kur

rejiminin sürdürülebilir olması için yeterli döviz rezervine sahip olunması önemli görülmektedir.

İthalat ihracattan fazla olması durumunda, cari hesap açık verirken, sermaye girişi (sermaye hesabına artı olarak işlenir) ve/veya ulusal döviz rezervlerinin piyasaya sürülmesi (artı olarak işlenir) ve/veya hükümetin dış finansman kaynağına başvurması ile giderilebilmektedir.

Dalgalı kur rejimi altında, nominal döviz kurunun ihracat ve ithalatı dengeleyecek yönde hareket etmesi beklenmektedir. Döviz kurunun denge düzeyine ulaşmasında bir problem görülmediği takdirde, döviz piyasasına müdahale de söz konusu olmamaktadır. Dolayısıyla resmi döviz rezervi hesabında da değişiklik olmamaktadır. Öte yandan, cari hesaptaki herhangi bir dengesizlik (açık ya da fazla), sermaye hesabında ortaya çıkan eşit büyüklükteki bir dengesizlikle (fazla ya da açık) giderilmektedir. Ancak, sermaye girişlerinin açığı kapatmaya yetmediği durumlarda resmi rezervler veya IMF gibi dış finansman kaynakları kullanılabilir.

Cari İşlemler fazlası veren bir ülke harcadığından daha fazla döviz kazanıyor anlamı taşımaktadır. Bu döviz yabancı varlık alımı için kullanılmaktadır. Dolayısıyla NX, net sermaye çıkışına eşit olmalıdır. Benzer şekilde, cari işlemler açığı veren bir ülkede de, açık kadar net sermaye girişi gerekmektedir.

$$S + (T-G) = I + NX$$

$$S + (T-G) = I + \text{Net sermaye çıkışı}$$

Yabancı sermaye giriş ve çıkışları ulusal paranın değerinde de değişmelere neden olmakta, dolayısıyla bu yoldan da cari işlemler hesabını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Sıcak para fonlarının reel döviz kuru üzerindeki baskısı, dış ticaret bilançosu üzerinde olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Değerlenen Türk Lirası ihracatı caydırıcı, ithalatı özendirici ve böylece de dış ticaret açıklarını arttırıcı bir etki doğurmaktadır (Seyidoğlu, 2003:159).

1.5. TÜRKİYE'DE CARI AÇIĞIN GELİŞİMİ

Türkiye Ekonomisinde ödemeler dengesi ile ilgili gelişmeler 1970'li yılların ortalarından itibaren ciddi sorunlar oluşturmaya başlamıştır. Bu durum dış dünyadaki

olumsuz gelişmelerin ödemeler dengesini negatif yönde etkilemesinin sonucudur. Üretim ülke içinde uygulanan ithal ikamesi sanayileşme stratejisi sonucu ara ve yatırım malları ithalatına bağımlı bir duruma gelmiştir. Ülkenin büyüme hızı ithalatla sınırlandırılması ödemeler dengesi olumsuz yönde etkilemiştir.

1970–1977 döneminde büyümenin daha çok dış kaynaklara bağlanması, dünyadaki petrol bunalımı sonucu ithalatın ihracatı karşılayamaması, dış ticaret politikasındaki aşırı korumacılık, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonucunda uygulanan ambargo, kısa vadeli dış borçlanma stratejisi, ödemeler dengesi açıklarına neden olmuştur. 1970’lerde yüksek reel büyüme hızına, hızla artan cari işlemler açığı ve dış borç stoku da eklenmiştir. Cari işlemler açığı 1974’de 719 milyon \$ iken 1977 ‘de 3,14 milyar \$’a, toplam dış borç stoku da 2.901 milyon \$’dan 13.439 milyon \$’a yükselmiştir.

1970–1980 döneminde yaşanan ekonomik sorunların göz ardı edilen iki önemli kaynağı vardır. Birincisi, yatırımdaki artışların ve büyümenin dünya petrol fiyatları eşliğinde yaşanmasıdır. İkincisi ise hükümetin politika uygulamalarında düştükleri tuzaklardır (geniş bütçe açıkları, karşılayıcı para politikası uygulaması aşırı döviz kuru) (Celasun ve Rodrik, 1989).

1978 ve 1979 yıllarında ödemeler dengesi üzerindeki baskıyı azaltmak için istikrar tedbirleri alınmıştır. Bu tedbirlerle birlikte kısa vadeli borçların ertelenmesi yoluna gidilmesi ödemeler dengesi sorununa çözüm olamamıştır. 24 Ocak 1980 Kararları ile ihracata yönelik sanayileşme stratejisi çerçevesinde dışa açık bir ekonomi politikası oluşturulmuştur.

24 Ocak 1980 istikrar programı ile dışa açık bir ekonomi için gerekli yapısal dönüşümleri tamamlama çabasına girişmiştir. 1980 istikrar programı, ihracatın geliştirilmesi, fiyatların piyasa koşullarında belirlenmesi ve özelleştirme temeline dayalı yapısal dönüşüm ve enflasyonla mücadele programı konularını içermektedir. Bu duruma paralel olarak 1980 sonrasında piyasa ekonomisine geçmeye karar verilmiş ve bu doğrultuda temel ekonomik stratejileri değiştirme yolunda önemli adımlar atılmıştır. İlk olarak istikrar önlemleri çerçevesinde 1980 yılında ihracatı artırmak için öncelikle devalüasyon uygulamasına başvurulmuştur. Bir diğer uygulama ise ihracatın

özendirilmesi için parasal desteklerin verilmesi ve ihracat fiyatlarının düşürülmesi için işgücü ücretlerinin azaltılmasıdır (Boratav, 2006:165-172).

1989 yılında yapısal uyum politikalarında bir değişikliğe gidilerek dış finansal serbestlik kararı alınmıştır. Gerekli politika arayışları sonucunda bu karar iç ve dış tasarruf açığı hızla büyüyen ekonominin dış kaynak ve fonlara yönelebilmesi, bu açıkların kapatılabilmesi ve 1988-1989 yılında durgunluğa giren ekonominin 1983 yılından sonra yakaladığı büyüme dinamizmini devam ettirebilmesi için alınmıştır.

Liberalleşme için uygun şartlar yerine getirilmeden finansal serbestleştirme politikaları uygulamaya konulduğu için, yurtiçi faiz haddi yükselmiş ve ekonomideki sermaye reel üretici alanlardan finansal/spekülatif alanlara kaymıştır. Gerçekten bu uygulama sonrasında Türkiye aşırı bir sermaye girişi yaşamıştır. Sıcak para olarak adlandırılacak kısa dönemli sermaye girişleri ile Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bir yandan döviz bulunabilirliği kısıt olmaktan çıkmakta, diğer yandan ise yerli paranın değerlenmesi nedeniyle ihraç mallarının fiyatı uluslararası fiyatlara göre yükselmekte, ithal malları ise ucuzlamaktadır.

Dış ticaret üzerinde yerli paranın değerlenmesi çok önemli bir etkiye sahiptir. Bu durum, özellikle ihracatçı sektörlerin rekabet gücü ve dış ticaret dengesi üzerinde önemli olumsuz etki yaratmakta, ithalat hacmi ve ekonominin dışarıya bağımlılığı artırmaktadır. Türkiye uluslararası rekabet gücünü teknolojik gelişme, verimlilik gibi yapısal faktörlere oturtamamıştır. Bunun yanı sıra, fiyata dayalı bir rekabet gücü hala çok etkili olduğundan yerli paranın değerlenmeye başlaması uluslararası rekabet gücünü olumsuz etkilemektedir (Kepenek ve Yenitürk, 2001:216).

1980–1989 döneminde ihracat ve ithalat değerlerinde oldukça hızlı gelişmeler meydana gelmiştir. İhracat 1980 yılında 2,9 milyar dolar iken 1989’da 11,6 milyar dolara yükselmiştir. İhracattaki gelişme, özellikle dönemin ilk yıllarında, ithalattaki gelişmeden daha hızlı olmuştur. İhracatın ithalatı karşılama oranı %37’den %81’e yükselmiştir. 1980 yılında 3,4 milyar dolar cari işlemler açığı oluşmuştur. 1988 ve 1989 yıllarında hizmet hesabı fazlası ile net karşılıksız transferler, dış ticaret bilançosu açısından daha büyük olduğundan cari işlemler bilançosu fazla vermiştir (DTM; Kepenek ve Yenitürk, 2001:216).

Genel görünüm itibarıyla 1990'lı yıllar Türkiye'nin dış ticaret açığının arttığı, buna bağlı olarak döviz ihtiyacının yükseldiği yıllar olmuştur. 1990 yılında yabancı sermaye girişinde önemli artışlar meydana gelmiş fakat bu durum hem süreklilik göstermemiş hem de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında önemli ve kalıcı bir artış gerçekleştirilmemiştir. Gelişmekte olan ülkelerde yurtiçi harcamaların artmasıyla birlikte iç talebin şişmesinin sebebi kısa vadeli ve yoğun spekülasyon sermaye girişleri olmuştur. Artan iç talep yatırımlar üzerinde olumlu bir etki yaratmış ancak bu durum yerli paranın değerlenmesi sonucu artan tüketim malı ithalatı ile ortadan kalkmıştır (Kepenek ve Yenitürk, 2001:216).

Dış ekonomik ilişkilerde oluşturulmuş hedeflerde 1990 yılında büyük sapmalar olmuştur. Türkiye ekonomisi tarihinde ilk kez ithalat %41 düzeyinde artarak 22,4 milyar dolara yükselmiştir. Buna karşılık ihracattaki artış oranı sadece %12 olmuştur. Bu durum Cumhuriyet Türkiye'sinde ilk kez dış ticaret açığının 9,5 milyar dolara ulaşmasına neden olmuştur.

2000 yılında Türkiye Ekonomisi hızla büyümeye başlamıştır. Bu dönemde kredi taleplerinde büyük artışlar likidite ihtiyacını doğurmuştur. Ayrıca bankaların döviz dayalı açık pozisyonlarını kapatmak için TL talebinin likidite ihtiyacına eklenmesi bu ihtiyacı daha da arttırmıştır. Özelleştirme ile de karşılanamayan likidite ihtiyacına Merkez Bankasının uyguladığı para politika gereği kayıtsız kalınca bankalar, bu ihtiyaçlarını bankalar arası piyasadan kendileri karşılamak istemişlerdir. Böylece faiz oranları hızlı bir şekilde yükselmeye başlamıştır.

TC Merkez Bankası ve Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı tarafından 9 Aralık 1999 tarihli Niyet Mektubunun IMF'ye sunulmasıyla, enflasyonu düşürme hedefini ön plana çıkartan ve bu hedef etrafında bir dizi yapısal dönüşümü detaylı bir şekilde planlayan 2000 yılı enflasyonu düşürme programı uygulamaya konulmuştur. Uygulamaya konulan program üç temel unsura dayandırılmıştır. Bunlar;

- Faiz dışı bütçe fazlası için belirlenen hedeflere bağlı olarak kamu harcamalarında tasarrufa gidilmesi,
- Hedeflenen enflasyon oranıyla paralel olarak paranın dış değer kaybı oranı için önceden ilan edilen bir takvim oluşturulması,

- Merkez Bankası'nın net dış varlık durumu için likidite üretim mekanizması oluşturan ve Merkez Bankası'nı yarı-para kurulu olarak hareket etmeye yönlendirecek bir parasal düzenin gerçekleştirilmesi şeklindedir.

Faizlerin artması ve bankaların dövize yoğun talepleri beraberinde, özellikle yabancı yatırımcılar açısından bir devalüasyon beklentisi oluşturmuştur. Bu tür gelişme ve belirsizliklerin artmasıyla yabancı sermaye çıkışını hızlandırmıştır. IMF'yle yapılan anlaşmalar gereğince yürütülen politikalar bu gelişmeler üzerinde büyük etkiye sahiptir. Döviz kurunun sabit tutulması IMF ile yapılan anlaşma gereği uygulanmıştır. Kur politikası ile sabit tutulan kur artış oranı ile faiz ve enflasyon oranlarının aynı doğrultuda olmaması, TL'nin aşırı değer kazanmasına neden olmuştur. TL'nin aşırı değer kazanması ve aynı zamanda Euro'nun değer kaybetmesi dış ticareti olumsuz yönde etkilenmeye başlamıştır. Bu durum, ithalatın arttırmış ve buna bağlı olarak dış ticaret açığının artması ile sonuçlanmıştır. Bu da ödemeler dengesini olumsuz etkilemiştir. Tüm bu gelişmeler sonucu likidite ihtiyacının getirdiği faiz yükselmesi ve borsanın düşmesiyle Kasım krizi meydana gelmiştir.

Kriz ile birlikte kamu maliyesinde istikrar programına bağlı olarak yapılan hedefler kriz sonrası dönemde tamamıyla sapmış, ortaya çıkan devalüasyonun etkisiyle özellikle faiz harcamalarında çok ciddi sıçramalar olmuştur. 2000'li yıllardan itibaren cari açığın büyümesi dışarıya sermaye kaçışını ve dövize yönelişi hızlandırmıştır. 2001 yılındaki tarihi küçülme kararı ile ithalat düşmüş ve dış açık yani cari açık kapanmıştır. Söz konusu dönemde 3,3 milyar dolar cari denge fazlası oluşmuştur. Cari açık kriz sayesinde 2002 yılının ilk yarısında 663 milyar doları bulsa da henüz düşük olarak seyretmiştir (Sönmez, 2002:106). Bu dönemden sonra Türkiye ekonomisinin yaşadığı kötü koşullardan çıkarılması amacıyla 14 Nisan ve 15 Mayıs 2001'de uygulamaya konulan "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" devreye sokulmuştur. GEGP'nin temel amaç ve araçları arasında şu görüşlere yer verilmektedir (Yeldan, 2001:15-20):

- Dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadelenin kesintisiz ve kararlı bir biçimde sürdürülmesi,
- Bankacılık sektöründe hızlı ve kapsamlı bir yeniden yapılandırma; böylece bankacılık kesimi ile reel sektör arasında sağlıklı bir ilişkinin kurulması,
- Kamu finansman dengesinin bir daha bozulmayacak şekilde kurulması,

- Toplumsal uzlaşmaya dayalı, fedakârlığın tüm kesimlerce adil bir biçimde paylaşılmasını öngören ve enflasyon hedefleri ile uyumlu bir gelirler politikasının sürdürülmesidir.

Türkiye ekonomisine giren yabancı sermayenin büyük bir kısmını borç yaratan unsurlar oluşturmaktadır. Dış borç stoku, ekonomik büyümenin gerektirdiği dış kaynak boyutunu fazlasıyla aşarak otonom bir nitelik kazanmıştır. Bu bağlamda dış borç stok fazlalığı, ekonominin tasarruf-yatırım dengesini sağlamak için gerekli olan döviz talebini fazlasıyla aşmıştır.

Küresel krizin etkisiyle Türkiye Ekonomisi'nde yaşanan küçülmeye bağlı olarak cari açık 2009 yılında oldukça düşmüştür (cari açığın GSYH'ye oranı yüzde 2,3 olmuştur). Fakat 2010 yılında ekonomide hızlı bir iyileşme sürecine geçilmiştir. Bu süreçte iç talep hızla artmıştır. Krizin etkileri önemli ihracat pazarlarından olan AB'de halen devam ettiği için Türkiye'nin ithalatı ihracatından daha hızlı artmıştır. Bu nedenle cari açık büyümüş ve cari açığın GSYH'ye oranının yüzde 6,5'e çıkmıştır. 2011 yılındaysa oran bu daha da artarak yüzde 10,5 seviyesine ulaşmıştır. Ara malı ve enerji ithalatı dış açıktaki yüksek artışın temel belirleyici öğeleridir.

Türkiye, 2010 ve 2011 yıllarında yüksek oranlarda büyüyen nadir ülkeler arasında yer almıştır. Bu durumun oluşmasında 2009 yılındaki hızlı daralmanın da etkisi bulunmaktadır. Ayrıca bu etkinin yanı sıra, ekonomi yönetiminin orta vadeli program ile bekleyişleri kontrol altına alması ve geliştirilen ticaret ilişkileri ile yeni pazarlara girilmesi bu büyüme performansında etkili olmuştur. Başka bir taraftaysa büyüyen cari işlemler açığı, Türkiye'nin en önemli sorunlarından birisi olarak kalmaya devam etmektedir (Türkiye Sermaye Piyasası 2011 Yılı Raporu:15).

Bu çerçevede, tüketim ve yatırım talebinin canlı olduğu dönemlerde, üretimin ve ihracatın ara malı ve enerji ithalatına yüksek bağımlılığının cari açığı yapısal bir sorun haline getirdiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu durum yapısal sorunlar çözülmeden yüksek tüketim ve yatırım büyüme hızlarının sürdürülemeyeceği anlamına gelmektedir.

1.6. TÜRKİYE'DE CARİ AÇIĞIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ VE FİNANSMANI

Cari açığın yıllar itibariyle finansmanı ayrıntılı şekilde analiz edildiğinde; Türkiye ekonomisi 1990'lı yılların başından itibaren Selçuk ve Ertuğrul (2001)'a göre "artan oranda kısa vadeli sermaye girişlerine", Ercan (2000)'in tanımıyla "sıcak para akımlarına" bağımlı, Özmen (2004)'e göre "cari açık-sıcak para-reel kur değerlendirilmesi-cari açık döngüsüne gebe", Telatar (2003)'a göre ise, "dışsal şoklara daha açık ve hassas" hale gelmiştir.

Ekonomide sermaye girişi olduğu müddetçe Türkiye ithalatını yapabilmekte, dış açığının finansmanını sağlayabilmektedir. Büyüyen bir ekonomi tüketim ve yatırım malı ithalatını normal olarak yapabilen bir ekonomi demektir. Dış açığı finanse edecek sermaye girişi sağlanamamasıyla birlikte ithalat ve ekonomi hızlı bir daralma sürecine geçecektir. Bu durum, daralmanın hızı ve boyutuna göre kriz olarak da ortaya çıkabilmektedir. Normal koşullar altında, cari işlemler açığı olan bir ülkenin sermaye hareketleri de fazla olmaktadır. Dışarıdan gelen sermaye ile döviz açığının finansmanı sağlanmaktadır. 1990'lı yıllarda da cari işlemler dengesi 1980'li yıllarda olduğu gibi istikrarsız bir seyir izlemiştir.

Sermaye yetersizliği Türkiye ekonomisinin başlıca sorunlarından biridir. Türkiye ekonomisinin finansal olarak dışa bağımlılık oranının yüksek olmasının ve dış borçlanmada sürekli artış göstermesinin sebebi bu durumdur. Dış borçlanma istikrarlı bir ortamda cari işlemler açıklarının finansmanında önemli bir araç olarak görülebilir. Ancak, cari açıkların sürekliliği zaman içinde uluslararası yatırımcıları olumsuz yönde etkilemektedir. Böyle bir durum cari açığın finansmanını güçleştirerek krizlere neden olmaktadır. Bu bağlamda cari açığın miktar olarak yüksek oluşundan daha çok finansman şekli önemlidir. Türkiye'nin sergilediği spekülasyon yönlü büyüme sürecinde dış borçlarla yüksek cari işlemler açıklarının sürdürülebilmesi imkansızdır.

Türkiye cari işlemler açığının GSYİH' ya oranı bakımından (%5-6 düzeyinde olduğu) 2008'den daha kırılgan bir durum sergilemektedir. 2011 yılı itibariyle bu oran %8'lere yükselmiştir. Cari açıkların finansmanı daha çok kısa vadeli sermaye niteliği taşıdığından, finansal girişte yaşanacak bir yavaşlama çok şiddetli bir daralmaya neden olabilir.

Uygulanan “yüksek faiz, ucuz döviz” politikası TL’nin aşırı değerlenmesine neden olmaktadır. Ülkeye giren bu sıcak paranın ülkeyi ne zaman terk edeceğinin bilinmemesi ciddi bir tehdit unsuru oluşturmaktadır. Bu bağlamda cari dengesizliğin doğrudan yabancı yatırımlarıyla finanse edilmesi, kısa vadeli sıcak para ile finanse edilmesinden daha sürdürülebilirler denilebilir. Çünkü piyasa koşullarının değişmesi durumunda bu yatırımları geri çekmek kolay değildir (Yeldan, 2005:48-51).

Cari açığın sürdürülebilirliği sorunu aynı zamanda dış borç sürdürülebilirliği sorunu anlamına gelmektedir. Dış borç miktarının GSYİH’ya oranı, dış borçlanmanın sürdürülebilirliğinin ölçütüdür. Artmayan bir dış borç/GSYİH oranı, sürdürülebilirlik için yeterli bir şart olarak görülmekte ve bu oran büyümediği takdirde ülkenin büyük ölçüde ödeme gücüne sahip olduğuna inanılmaktadır (Roubini ve Wachtel, 1998:4). Türkiye’de ise 2005 yılında %35,3 olarak gerçekleşen dış borç/ GSYİH oranı 2009 yılında %43,5’e yükselmiş, 2010 yılında ise %39,4 seviyesinde gerçekleşmiştir (Hazine Müsteşarlığı, 2011:17).

İKİNCİ BÖLÜM

PETROL PİYASASINA GENEL BAKIŞ

Çalışmanın ilk kısmında cari açık ele alınmış ve makroekonomik açıdan değerlendirilmiştir. Genel bir kavramsal tartışmanın ardından Türkiye açısından durum değerlendirilmiş ve sürdürülebilirlik boyutu dâhil geniş kapsamlı bir yaklaşım gösterilmiştir. Bu bölümde ise enerji arzı ülke ekonomisi etkileri bağlamında incelenmektedir. Bu maksatla öncelikle enerji üzerinde durulmuş ve daha sonra petrol üzerine yoğunlaşmıştır.

2.1. ENERJİ VE ÇEŞİTLERİ

2.1.1. Fosil Yakıtlar

Fosil yakıtlar, yenilenemeyen, doğada kendiliğinden oluşan ve oluşma süreci yüzyılları alan, değeri son derece yüksek enerji kaynaklarıdır. Günümüzde dünya toplam enerji üretiminin % 87'lik payı fosil yakıtlar ile karşılanmaktadır (Bayraç, 2009:117).

Petrolün milyonlarca yıl önce deniz diplerine çöken hayvan ve bitkilerin üzerine, doğal olaylarla yer tabakalarının yığılması ve meydana gelen havasız ortamda uygun ısı ve basınç altında bakterilerin de yardımı ile oluştuğu kabul edilmektedir. Bu nedenle ham petrol de doğal gaz ve kömür gibi “fosil yakıt” olarak bilinmektedir (Acar vd., 2007:5). Petrolün oluşabilmesi için 15000 yıl, toplanabilmesi için ise 1.000.000 yıl gerekmektedir (Gün, 2011:31).

Petrol gibi fosil yakıtlar çevre ekonomisi için de oldukça önemlidir. Fosil yakıtların termik santrallerde, ulaşımda, ısınmada ve diğer sanayi alanlarında kullanılması sonucu kükürt dioksit, azot oksit, karbon monoksit ve karbon dioksit gibi zararlı gazların açığa çıkması hava kirliliğine neden olmaktadır. Fosil yakıtların atmosferdeki etkisi ise küresel ısınmaya ve asit yağmurlarına neden olmaktadır (Keleş ve Hamamcı, 1993). Bu tür yakıtların her türlü enerji kaynağı olara kullanılması ve sanayide hammadde olarak kullanılması çevre kirliliğine neden olmaktadır.

2.1.2. Yenilenebilir Enerji

Ülkelerin ekonomik kalkınmalarında zorunlu olan temel girdilerin başında, enerji kaynakları yer almaktadır. Sürdürülebilir enerji politikaları, arz güvenliğinin sağlanması ve temin kaynaklarının çeşitlendirilmesinin yanı sıra, kullanılmak istenen enerji türünün düşük maliyetli, talep edilen miktar ve kalitede topluma arz edilmesini hedeflemektedir (Bayraç, 2009:117).

Öte yandan petrol tüketimi ve ihtiyacının hızla artmasıyla, tüm dünyada alternatif enerji kaynakları arayışına girilmiştir. Yenilenebilir kaynaklar, henüz diğer konvansiyonel kaynaklarla ekonomik olarak rekabet edecek teknolojilere sahip olmasalar da, başta AB olmak üzere, hem temiz enerjinin teşvik edilmesi, hem de kaynak çeşitliliği açısından, enerji politikalarında giderek ön plana çıkmaktadır (Özsabuncuoğlu ve Uğur, 2005). Alternatif enerji kaynakların yaratıldıkça ve bu enerji türünün kullanım alanı genişledikçe, özellikle yeni gelişmekte olan sektörlerin alt yapıları, alternatif enerji kaynaklarına dayalı oluşturulmaktadır. Böylece petrolün daha önem arz eden yerlerde kullanımına bırakılması, petrole olan bağımlılığı mümkün olduğunca azaltılması amaçlanmaktadır.

Diğer taraftan, yenilenebilir enerji türlerinin genel olarak elde edilmesindeki maliyetin yüksekliği, bunların pek çoğundan aralıklı/kesikli olarak elde edilen enerjinin depolanmasındaki güçlük ve yenilenebilir enerji alt yapısının sınırlı olması, yenilenebilir enerjinin dünyada yaygın kullanımını engellemektedir (Bayraç, 2009:117).

Güneş, rüzgâr ve jeotermal başta olmak üzere tüm yenilenebilir kaynaklara gerek temiz yakıt olmaları ve gerekse yenilenebilir olmaları nedeniyle, geleceğin enerji kaynakları olarak bakılmaktadır (Karacan, 2007:245).

2.2. PETROL VE ÖNEMİ

Petrol, hidrojen ve karbondan oluşan ve içerisinde az miktarda nitrojen, oksijen ve kükürt bulunan bir bileşim olup yalın bir formül mümkün değildir. Ham petrolün doğal gazın ana bileşeni hidrojen ve karbon olduğu için “Hidrokarbon” olarak da anılmaktadır (PIGM, 2007).

Üretimi insan elinde olmayan ve oldukça uzun zamanda oluşan petrolün, birçok ülkenin enerji tüketiminde büyük paya sahip olduğu ve kaynakların kısıtlı olduğu göz önüne alınırsa petrolün ülke ve uluslararası ekonomilerin en önemli ögesi olduğu belirtilebilir. Nitekim petrol yerine ikame edilebilecek başka enerji türü olmadığı takdirde ne sanayiden ne de teknolojiden söz edilebilir. Petrol, yakıt olarak kullanılması dışında ham petrolden üretilen birçok petrol ürünü ve bileşimi gibi birçok sektördeki hammaddenin özünü oluşturmaktadır.

Ayrıca, IEA tarafından gelecek 30 yıllık süre içerisinde, dünya enerji talebinin büyük bir bölümü fosil kaynaklar ve özellikle de, petrol ve doğal gaz tarafından karşılanacağı tahmin edilmektedir (Bayraç, 2009:135).

2.2.1. Petrol Piyasası

Petrol fiyatlarının temel belirleyicisi arz-talep dengesi olmakla birlikte; arz-talep mekanizmasının petrol piyasasındaki işleyişi, diğer piyasalardan farklı olmaktadır. Bu farklılık, petrolün yenilenemeyen sınırlı bir kaynak olması ve yakın ikamesinin olmaması nedeniyle kıtlık rantına maruz kalması, küresel ekonominin petrole olan bağımlılığı ve OPEC'in piyasa gücü gibi petrolün ve petrol piyasasının kendine has özelliklerinden kaynaklanmaktadır (Solak, 2012:119).

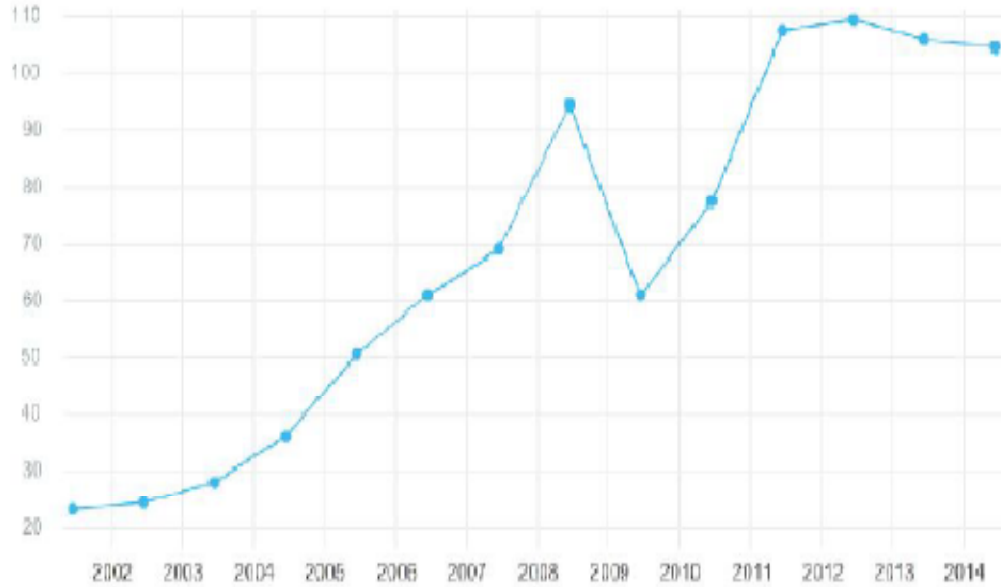
Enerji piyasasındaki üretici firmalar genellikle uluslararası çalışan oldukça büyük ölçekli firmalardır. Özellikle petrol işleyen firmalar büyük ölçeklidir ve piyasada çok az bulunmaktadır. Enerjinin çıkarılması, işlenmesi, taşınması çok büyük maliyetlere katlanarak gerçekleştirilmektedir. Her firma rahatlıkla piyasaya giremeyeceği için bu piyasalar genellikle monopolleşme veyahut oligopolleşme eğilimindedir (Gün, 2011). Büyük bir ekonomik güç oluşturan bu firmalar ulusal ve uluslararası karar mekanizma etki yapabilmektedir (Önertürk, 1983). Petrol endüstrisi, petrolün ilk ticari üretiminin yapılmasından birinci petrol krizinin yaşandığı 1973 yılına kadar büyük ölçüde uluslararası büyük petrol şirketlerinin hâkimiyeti altında olmuştur; bu ilk dönem, petrol arzında dolayısıyla fiyatlar üzerinde bu şirketlerin oldukça etkili olduğu bir dönemdir (Solak, 2012:119).

Petrol fiyatlarının 3 ABD doları civarında seyrettiği 1973'te ilk petrol ambargosunun uygulanmasıyla petrol fiyatları 6 ay içinde % 400 artış göstererek

1975'te 15 dolara kadar çıkmıştır (Özhan, 2005:32-33). İsrail-Arap Savaşının tesiri büyük olmakla birlikte, OPEC bu krizde gücünü test etmiş ve söz sahibi olduğunu göstermiştir.

1973 yılından sonra, OPEC yükselişe geçerek piyasaya hâkim olmuş ve petrol piyasası ve petrol fiyatları büyük ölçüde OPEC'in kontrolü altında olmuştur (Solak, 2012: 119). OPEC bu hâkimiyetini 1986 yılında piyasa mekanizmasına geçilinceye kadar devam ettirmiştir. 1986 yılından itibaren, OPEC ve uluslararası büyük petrol şirketlerinin fiyatları belirleme gücünün kırılarak serbest piyasa mekanizmasına geçilmiştir. 1988 yılından günümüze kadar devam eden ve nispeten tüketici ülkelerin, piyasalar üzerindeki hâkimiyetinin arttığı ve OPEC'in gücünün azaldığı bir dönem olmuştur (Baddour, 1997). Petrol, 1986 yılından itibaren hem spot hem de türev piyasalarda işlem görmekte ve bir yatırım aracı olarak kullanılmaktadır.

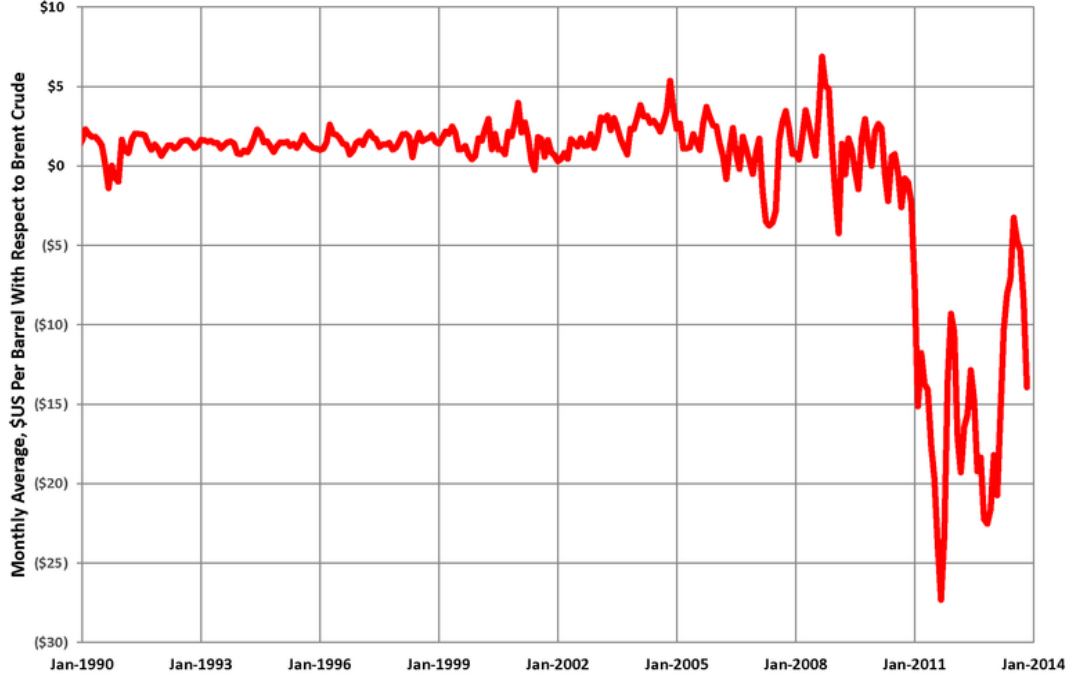
Şekil-2'de görüldüğü üzere; petrol fiyatları 2002-2014 yılları arasında da dalgalı bir seyir izlemiştir.

Şekil 2:Petrol Fiyatları (Varil, ABD Doları)

Kaynak: OPEC

Petrol fiyat ve rezerv değerleri, petrol piyasasını yönlendiren temel etkidir. Petrol fiyatlarının belirlenmesi maksadıyla temel iki ölçüm aracı kullanılmaktadır. West Texas Intermediate (WTI), Brent ham petrol fiyatı ile birlikte tercih edilen bir birimdir.

Şekil 3: WTI-Brent Ham Petrol Fiyatları Karşılaştırılması

Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/File:WTI_vs_Brent.png

Yukarıdaki şekilde WTI'nın Brent ham petrol fiyatına göre bir karşılaştırılması yer almaktadır. Grafikten de anlaşılacağı üzere Brent ham petrol fiyatı WTI'ya oranla daha ön plana çıkmış ve değerlendirilmiştir.

Rezerv değerleri aynı zamanda dünya siyasetinde ülkelerin güç dağılımında önemli rol oynamaktadır. Petrol rezervlerinde yüksek paya sahip olan ülkeler dünyanın en güçlü ülkeleri arasında sayılmaktadır. Bu ülkeler oluşturdukları birliklerle ellerindeki petrol rezervlerine dayanarak petrol fiyatlarını belirlemektedir. Dünya ekonomisinde petrolün birinci enerji kaynağı olması ve teknoloji ve sanayinin yapı taşını oluşturması göz önüne alındığında, petrol fiyatlarındaki değişimler ve sektördeki gelişmelerin dünya ekonomisine yön verdiği ifade edilebilir.

Petrol arz-talep dengesinin değerlendirilmesinde, petrolün yakın ikamesinin olmaması ve küresel ekonominin petrole olan bağımlılığının çok önemli olduğu

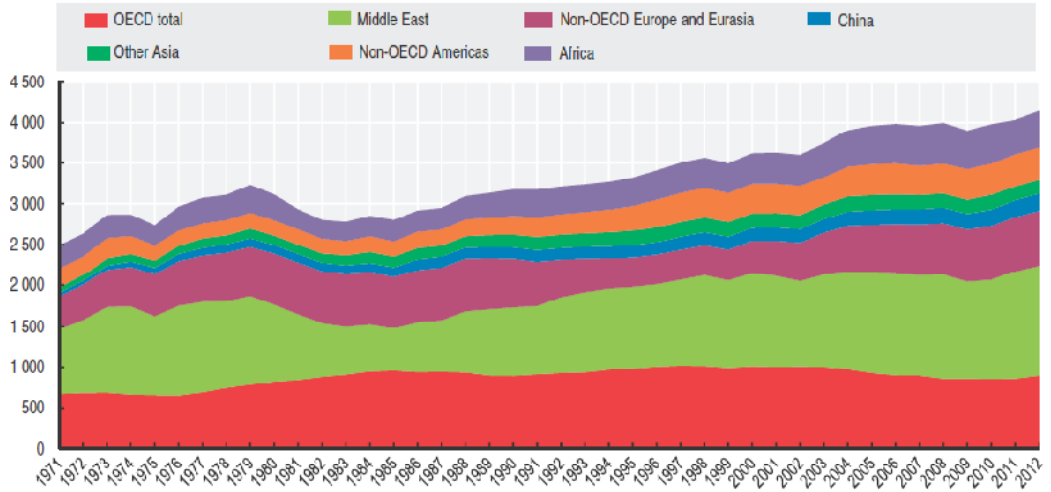
söylenilebilir. Bu iki nokta, petrol talebinin fiyat esnekliğinin düşük olmasına sebep olmaktadır. Kısa dönemde, talep miktarı fiyat dalgalanmalarından çok fazla etkilenmediğinden talep esnekliği oldukça düşüktür. Uzun dönemde ise, ülkelerin enerji yoğunluğunun düşmesi ve alternatif enerji kaynaklarının kullanımı sınırlı olan alternatif enerji kaynaklarının fiyatları, büyük ölçüde petrol fiyatları ile paralellik gösterse de nispi olarak daha esnektir.

Geçmiş dönem petrol fiyatlarına bakıldığında, fiyatların yukarı yönlü bir trend izlediği görülmektedir. Bunda, petrol talebindeki artışın büyük rolü olduğu söylenilebilir. Petrol talebinin artmasının temel sebebi ise dünya nüfusu ve kişi başına düşen hâsılanın artan bir trend göstermesidir (Tsoskounoglou vd., 2008:3799). Petrol üretimi, taleple aynı oranda artmadığı için denge fiyatlar yukarı yönlü olmuştur. Ancak, fiyatlarda görülen artışa rağmen, petrol talep artışı devam etmiştir.

Önümüzdeki yıllarda, petrol fiyatlarının geçmişte göstermiş olduğu yukarı yönlü trendin devam etmesi kuvvetle muhtemeldir. Bunun iki temel sebebi vardır. Birincisi, OPEC üyesi ülkeler dışında üretim yapan birçok ülkenin hali hazırda üretimin zirve noktasına ulaşmış olması veya yakın zamanda ulaşmasının beklenmesidir. Dolayısıyla, önümüzdeki yıllarda OPEC üyesi ülkeler dışında üretim yapan ülkelerin, petrol talebinin çok az bir kısmını karşılaması beklenmektedir (Horn, 2004:270-271). Bu durum OPEC'in fiyatlar üzerindeki etkisinin artmasına yol açacaktır. İkincisi, dünya petrol üretiminin zirve noktasına yaklaşıyor olmasıdır. Çok önemli teknolojik ilerlemeler ve büyük rezerv keşifleri olmaması halinde, petrol üretiminin bir zirve noktasına ulaştıktan sonra azalması ihtimali oldukça kuvvetlidir (Solak, 2012:120).

2.2.2. Petrol Rezervleri

Petrolün gittikçe çok daha büyük bir önem arz etmesiyle, petrol sektörü mali ve teknolojik açıdan hızla gelişmektedir. Dünya petrol üretiminin büyük kısmı OECD ve Ortadoğu Ülkelerince karşılanmaktadır. Şekil-4'de Dünya ham petrol üretiminin dağılımı gösterilmektedir.

Şekil 4:Dünya Ham Petrol Üretimi

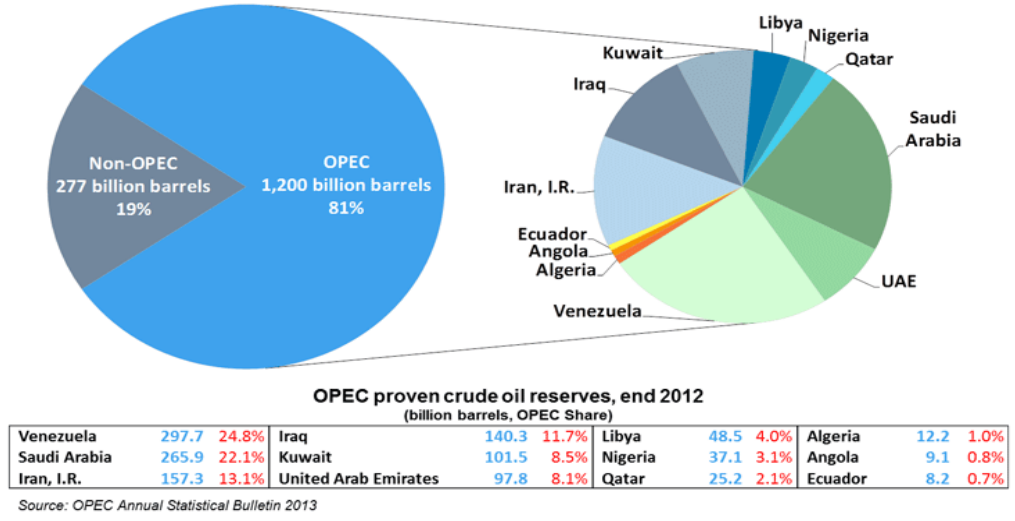
Kaynak: OECD Factbook 2014:121.

OPEC Üyeleri arasında Ortadoğu bölgesinde en fazla üretime sahip olan ülke S.Arabistan, son on yıldır istikrarlı bir şekilde üretimini artırırken, İran OPEC ülkeleri arasında bölgede en büyük paya sahip olan ikinci ülke konumunu yıllardır korumaktadır. Afrika'nın petrol üretimi genelde değişmemekle birlikte, en önemli petrol üretici ülkeleri Libya ve Cezayir'dir. Nijerya da sahip olduğu enerji potansiyelini son yıllarda değerlendirmeye başlamasıyla gittikçe artan bir önem arz etmektedir.

Dünya ispatlanmış petrol rezervleri; Şekil-5'de de görüldüğü üzere 2012 yılı itibari ile yaklaşık 1.477 milyar varildir. Bu rezervlerin yaklaşık %81'i OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries) üyesi ülkelerde, yaklaşık %6,6'sı OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) üyesi ülkelerde bulunmaktadır. 2012 yılı üretim ve rezerv rakamları dikkate alındığında, yaklaşık 45 yıllık rezervin olduğu hesaplanmaktadır.

Bölgesel olarak bakıldığında, Venezuela, dünya toplam rezervlerinden aldığı %24,8'lik payla en fazla rezerve sahip ülkedir. Venezuela'yı Suudi Arabistan sırasıyla (%22,1), İran (%13,1), Irak (%11,7), Kuveyt (%8,5), Birleşik Arap Emirlikleri (%8,1), ve Libya (%4,0) takip etmektedir (BP, 2013).

OPEC Share of World Crude Oil Reserves 2012

Şekil 5: OPEC Ham Petrol Rezerv Payları – 2012

Kaynak: OPEC

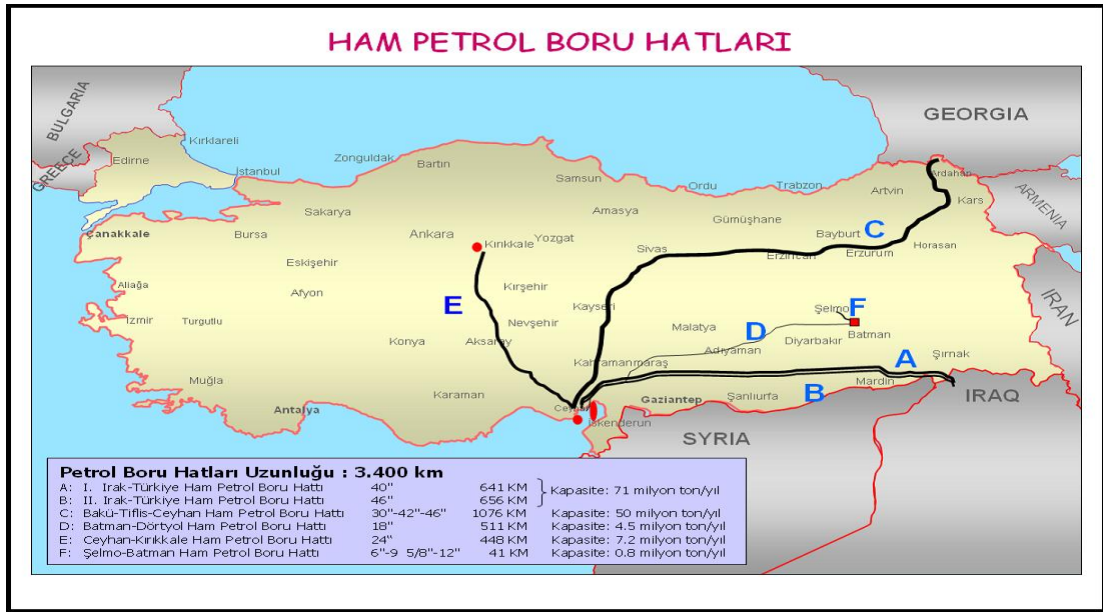
2.2.3. Türkiye'nin Petrol Piyasasındaki Rolü

Günümüzde tükettiği enerji kaynaklarından yarısını ithal etmekte olan Türkiye'de uygulanan enerji politikaları, dünya enerji sektörünün genel yapısından büyük ölçüde etkilenmektedir. Türkiye'de jeolojik ve doğal yapıya bağlı olarak, hemen her çeşit enerji kaynağı var olmakla birlikte, linyit dışında kullanılan fosil kaynakların rezervleri az miktarda ve üretimleri de oldukça düşük seviyededir (Bayraç, 2009:134).

Türkiye'de tüketilen birincil enerjinin %39'u petrol, %27'si doğalgaz, %27'si kömür ve % 13'ü yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanmaktadır (Bayraç, 2009:134). Enerji tüketiminde ithalatın payı %70 düzeyindedir. Enerji açısından yüksek orandaki dışa bağımlılığın yanı sıra, doğal gaz ithalatının %65'i Rusya Federasyonundan yapılmaktadır ve bu durum da, enerji güvenliği açısından önemli sıkıntılara neden olmaktadır (Ulutaş, 2008:11).

Türkiye, jeopolitik konumu sayesinde dünya petrol ve doğal gaz rezervlerinin dörtte üçüne sahip bölge ülkeleriyle komşu olduğundan birçok önemli projede yer almaktadır. 2030 yılına kadar %40 oranında artması beklenen dünya birincil enerji talebinin önemli bir bölümünün içinde bulunduğumuz bölgenin kaynaklarından karşılanacağı tahmin edilmektedir (Gün, 2011:39).

Türkiye mevcut boru hatlarının yanı sıra, aşağıdaki pek çok projeye de dahil olmuştur (Bayraç, 2009: 135). Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı, Samsun-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı, Rusya-Türkiye Batı Doğalgaz Boru Hattı, Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı, Azerbaycan-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı, İran-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı, NABUCCO Doğalgaz Boru Hattı, Irak-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı, Mısır-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı, Mavi Akımın İsrail'e Uzatılması, Türkmenistan-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı, Türkiye-Yunanistan-İtalya Doğalgaz Boru Hattı projeleri Türkiye'nin gündemindedir.

Şekil 7:Ham Petrol Boru Hatları

Kaynak: BOTAŞ

Bu projelerin bitirilmesiyle Türkiye, yakın gelecekte Doğu-Batı Enerji Koridoru olmasının yanı sıra, Kuzey-Güney Enerji Koridoru olmaya aday, AB ülkelerini enerji krizinden kurtaracak kilit ülke konumuna gelmesi kuvvetlenecektir (Bayraç, 2009:135). Böylece AB ile kurulacak enerji işbirliği, tam üyelik sürecinde Türkiye'nin önemini daha da arttıracaktır.

Kerkük-Ceyhan Boru Hattı:35 milyon ton yıllık taşıma kapasitesine sahip bulunan söz konusu I.Boru hattı, 1976 yılında işletmeye başlanmıştır. 986 km uzunluğa sahiptir. 1987'de açılan II.Boru Hattı ise 890 km uzunluktadır. I. Boru Hattı'na paralel olan II. Boru Hattı ile birlikte yıllık taşıma kapasitesi 70,9 Milyon ton'a ulaşmıştır. Bu

boru hattıyla ulaşılmak istenen amaç, Basra körfezinden yapılan Irak petrol ihracını çeşitlendirerek Avrupa piyasalarına daha yakın hale getirmektir (Gün, 2011:41).

Körfez Krizi sırasında Birleşmiş Milletler'in (BM) Irak'a uyguladığı ambargo nedeniyle Ağustos 1990'da işletmeye kapatılan Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı, BM'nin 14 Nisan 1995 tarih ve 986 sayılı kararına istinaden, 16 Aralık 1996 tarihinde, sınırlı petrol sevkiyatı için tekrar işletmeye alınmış olup, altışar aylık dönemler itibariyle petrol sevkiyatına devam edilmektedir (Botaş, 2008). BM tarafından Irak'a verilen izinler doğrultusunda 2012 yılında Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı ile taşıman ham petrol miktarı 145,626 bin varildir.

Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı:Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Petrol boru hattı 2006 yılında faaliyete girmiştir ve Azerbaycan'ın önemli deniz petrol sahalarından Akdeniz'e günlük yaklaşık 850.000 varillik bir nakil sağlamaktadır. Doğu-Batı Enerji Koridoru'nun en kritik ayağını oluşturan BTC ile hem Türkiye'nin jeopolitik önemi artmakta hem de Azerbaycan ve Gürcistan'ın siyasi ve iktisadi istikrarına katkı yapılmaktadır. Proje ile, Azerbaycan, dünya genelinde sayılı üreticiler arasına girerken, Gürcistan da en önemli geçiş ülkesi olarak ön plana çıkmaktadır (Gün, 2011:43).

şekil 8:Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı

Kaynak:BOTAş

2.2.5. Türkiye'nin Petrol Üretimi

Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), Türkiye'de petrol ve türevlerinin arama, sondaj, üretim ve rafineri faaliyetlerini gerçekleştiren en önemli ve en kapsamlı kuruluştur. TPAO, Türkiye'nin artan petrol ve doğal gaz talebini karşılamak amacıyla, öncelikle öz kaynakları değerlendirerek, yurtiçinde kara alanlarında ve son yıllarda Karadeniz başta olmak üzere denizlerde pek çok petrol ve doğal gaz arama ve üretim projeleri gerçekleştirmektedir. 1999-2010 yılları arasında gerçekleştirilen üretim miktarları Tablo-2'de yer almaktadır.

TPAO, petrol üretimini artırmak amacıyla çeşitli rezervuar çalışmaları başlatmış ve Petrol Üretimini Artırma Projelerine hız vermiştir.

- Batı Raman Sahası Petrol Üretimini Yükseltme Projesi
- Raman Sahası Üretimini Artırma Projesi
- Garzan Sahası Su Enjeksiyon Projesi
- Batı Kozluca Sahası WAG (CO₂/Su-Ardışık-Gaz Enjeksiyonu) Projesi ile petrol üretimini arttırmayı planlamaktadır.

Tablo 2 Yıllar İtibariyle Ham Petrol Üretimi

Yıllar	Ham Petrol Üretimi (Milyon Ton)
1999	2 939 896
2000	2 749 105
2001	2 551 467
2002	2 441 534
2003	2 375 044
2004	2 275 530
2005	2 281 131
2006	2 175 668
2007	2 134 175
2008	2 160 067
2009	2 401 799
2010	2 496 113

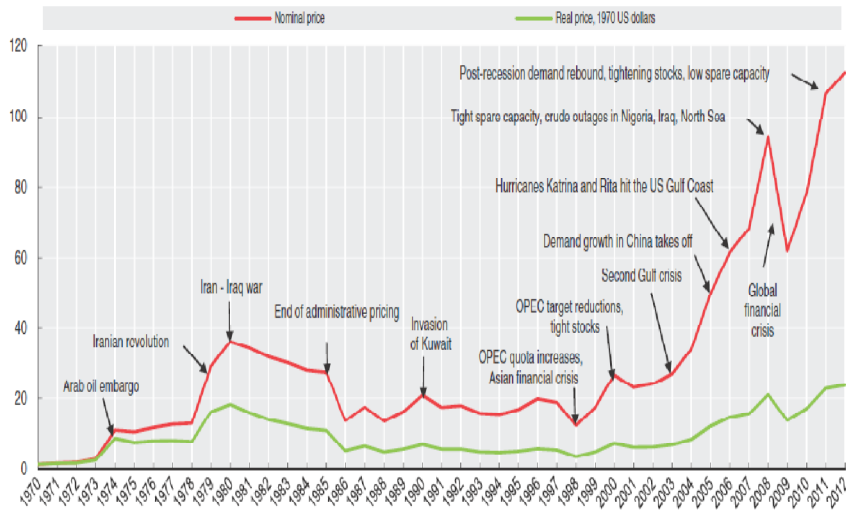
Kaynak: PİGM

Batı Raman Sahası Petrol Üretimini Yükseltme Projesi'nde; 1986 yılından 2012 yılı sonuna kadar 108,8 milyon varil petrol üretilmiş olup, bunun 72,8 milyon varillik kısmı proje sayesinde üretilmiş olan ilave petroldür. Ayrıca, sahada yıl içerisinde 12 kuyu sondajı gerçekleştirilmiştir. Raman Sahası Üretimi Artırma Projesi kapsamında, 2012 yılı sonu itibariyle 25,1 milyon varil, 2012 yılında ise yaklaşık 100.000 varil ilave petrol üretilmiştir. Garzan Su Enjeksiyonu Projesi kapsamında 2012 yılı sonu itibariyle Garzan-B Sahasından 29 milyon ve Garzan-C Sahasından ise 13,3 milyon varil ham petrol üretilmiştir.

2.3. PETROL FİYATLARININ TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ

2.3.1. Petrol Fiyatlarının Oluşumu

Petrol fiyatları, serbest piyasada ticareti yapılan diğer bütün emtialar gibi, temel/yapısal olarak arz-talep dengesi ile belirlenmektedir. Ancak, ekonomik faaliyetlerin birçoğunun doğrudan veya dolaylı olarak petrole bağımlı olması, buna karşılık petrol rezervlerinin sınırlı olması, mevcut rezervlerin yaklaşık %77'sinin ve petrol üretiminin yaklaşık %42'sinin OPEC üyesi ülkelerin kontrolünde olması petrol piyasasını diğer piyasalardan ayırmaktadır (Solak, 2012:117). Ayrıca, arz-talep dengesine kısa veya uzun dönemde etki eden veya etmesi beklenen faktörler spekülasyonlara zemin hazırlamakta ve fiyatlarda büyük dalgalanmalara yol açmaktadır.

Şekil 9: Dünya Petrol Fiyatları (Varil, ABD Doları)

Kaynak: OECD Factbook 2014:123.

2.3.2. Türkiye’de Petrol Fiyatları

Türkiye’de petrol fiyatlarının oluşumunda ve artışında, dünya petrol fiyatları ve döviz kurlarının yanı sıra hükümetin müdahalesi de önem taşımaktadır. Türkiye’de hükümetler akaryakıt ürünlerinin çıkış fiyatları üzerinden ÖTV (Özel Tüketim Vergisi) ve KDV (Katma Değer Vergisi) almaktadırlar. Daha önce ülke içinde petrol fiyatlarındaki dalgalanmaları azaltan ve bir yandan da gelir sağlayan Akaryakıt Fiyat İstikrar Fonu, fonların kaldırılması ile birlikte işlevini ÖTV’ye devretmiş, Akaryakıt Tüketim Vergisi de bu verginin kapsamına girmiştir (Bayraç ve Yenilmez, 2005:17).

Aşağıdaki Tabloda 2000-2012 yılları arasında ham petrol fiyatı, Türkiye’de petrol ve enerji bağımlılığına ilişkiler bilgileri verilmektedir. Uluslararası piyasalarda 2001 yılında varili ortalama 24.4 dolardan satılan ham petrol fiyatı, 2008 ABD krizinin etkisiyle küresel daralmadan dolayı 2009 yılı dışında sürekli artış göstermiştir. 2000 yılına göre petrol fiyatı 2012 yılında yüzde 291’lik bir artış göstermiştir. 2000-2012 yılları arasındaki ortalama petrol fiyatı ise 61.37 dolardır. İthal edilen ham petrol ise 2008 yılına kadar 20 milyon tonun üzerindeyken doğal gaz kullanımının artmasıyla ithal edilen miktarda 2008’den sonra azalma gerçekleşmiştir.

Tablo 3. Türkiye’de Petrol Fiyatları

	2000	2002	2003	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ham Petrol Fiy. (\$)	28,4	24,9	28,8	54,4	65,1	72,5	97,0	61,5	79,4	111,2	111,5
İthalat (1000 Ton)	21,08	23,7	24,2	23,39	23,78	23,44	21,83	14,21	16,87	18,04	19,47
İth. Değeri (Milyon \$)	4.208	4.088	4.777	8.649	10.706	11.784	15.639	6.415	9.647	14.888	16.133
İthalattaki Payı %	13,94	14,46	12,95	14,03	15,07	14,58	16,74	14,39	14,65	8,46	-
Enerji Bağ. Oranı *	66,13	67,52	69,69	71,63	71,67	72,72	70,58	68,99	69,34	70,86	66,13

*Enerjiye bağımlılık oranı toplam enerji kullanımında ithal edilen enerjinin yüzdelik oranıdır.

Kaynak: Altıntaş, 2013:8.

Ham petrol ithalatında olağanüstü bir artış olmamasına rağmen, petrol fiyatındaki artışınHazine'ye olan maliyeti artmış; 2000 yılında 4,2 milyar dolar olan petrol faturası, 2012yılında 16 milyar doları aşmıştır. 2000-2012 dönemindeki son 13 yılda petrol ithalatı için yapılan toplam ödeme 116,8 milyar dolardır. 2011-2012 döneminde toplam ihracatgeliri içinde petrole yapılan ödemenin payı yüzde 10 düzeyindedir. 2000 yılı ödemesine göre 2004 yılında ham petrol ödemesindeki artış yüzde 45, 2005 yılında yüzde 105,2012 yılında ise yüzde 284'dür. Türkiye'de toplam ithalat içinde ham petrol petrolünpayının alternatif enerji kaynakları bulunamadığından dolayı azalmadığı ve buna bağlı olarak enerji bağımlılığının yüzde 70'lere kadar yükseldiği dikkate alındığında,ekonomideki büyümeyle enerji talebinin daha fazla artacağı ve petrole yapılanödemenin ilerleyen yıllarda daha da yükseleceği beklenmektedir.

2.3.3. Türkiye'de Petrol İthalatı ve İhracatı

Türkiye birincil enerji tüketiminin yaklaşık yarısını ham petrol tüketimi oluşturmaktadır. Bu talebin büyük bir kısmı yabancı petrol üreticilerinden sağlanmaktadır (Altınay, 2007). Türkiye'nin toplam ithalatının yaklaşık % 9'unu ham petrol oluştururken, GSYİH'in % 2.27'si petrol ithalatı için harcanmaktadır (Bayraç, 2009).

Türkiye'de ihracatın önemli ölçüde ithalata bağımlı olması ve buna bağlı olarak ihracatta kullanılan ithal edilen ara mallarının (örneğin sanayi için işlem görmüş veya görmemiş maddeler, yatırım malları ile taşımacılık araçlarının aksam ve parçaları gibi) tüketim malları (binek otomobiller, dayanıklı ve yarı dayanıklı tüketim malları) ihracatında girdi olarak kullanılmaktadır. Sonuçta imalat sanayinde faaliyet gösteren ihracatçılar, enerji yoğun ithal ettikleri ara malı ve yarı mamul girdi maliyetlerini ihraç mallarına yansıtabilmektedir. Bu ürünlerin orta derece teknoloji yoğun ürünler olmasından dolayı talep ve gelir esnekliğinin yüksek olması petrol fiyatlarına rağmen Türkiye'de ihracatın göreceli olarak artmasını engellememiştir (Altıntaş, 2013:25).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PETROL FİYATLARINDAKİ DEĞİŞİM

VE CARİ AÇIK İLİŞKİSİ

3.1. PETROL FİYATLARINDAKİ DEĞİŞİMİN EKONOMİYE ETKİSİ

Günümüz koşullarında ekonomik büyümenin en önemli gereksinimlerinden biri enerji ihtiyacıdır. Ekonomik büyüme hızlandıkça ülkelerin enerjiye olan bağımlılıkları ve enerji talepleri de artmaktadır. Bu bağlamda petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların makroekonomik değişkenler üzerinde etki yapması kaçınılmaz bir hal almaktadır. Petrol fiyatlarındaki değişimin ekonomiye etkileri ile Türkiye'deki petrol fiyatları ile cari açık arasındaki ilişkisi konularında yapılan literatür taraması bölüm 3.2'de ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

3.2. LİTERATÜR TARAMASI

Williams (2011) petrol talebi fiyatının esnek olmadığını, enerji arzında meydana gelecek herhangi bir değişimin fiyatlar üzerinde önemli artışa yol açacağını belirtmektedir. Örneğin, petrol fiyatlarındaki 1 dolarlık bir yükselmeden; İran 1 milyar dolar, Rusya 2 milyar dolar, Suudi Arabistan ise 3 milyar dolar kazanırken, ABD 4 milyar dolar kayba uğramaktadır. Bu durum petrol fiyatlarının yaklaşık 120-140 dolar gibi yüksek seviyelerde seyrettiği dönemlerde, tükettiği petrolün önemli bir bölümünü ithalatta karşılayan ABD'nin aleyhine bir durum yaratmaktadır (Bayraç, 2009:122).

Petrol fiyatındaki bir artış petrol ithal eden ülkelere ihracat eden ülkelere gelir transferine yol açmaktadır (Altıntaş, 2013:3). Bu transfer, petrol ithal eden ülkelere hane halkının reel gelirlerini azaltmakta ve sonuçta yurtiçi talebin gittikçe zayıflamasıyla firmaların karları ve yatırımları olumsuz etkilenebilmektedir. Bu ülkelerde petrol fiyatındaki artışa bağlı olarak cari işlemler açığının sürekliliği ulusal bütçe hedefleri üzerinde ters etkiler doğuracak ve ikiz açık olarak bilinen sorunu gündeme getirecektir. Sonuçta uluslararası petrol fiyatındaki artışlar ekonomik büyüme ve refah artışında kayıplara yol açacaktır (Belkar vd., 2007; Kooros vd., 2006).

Yükselen petrol fiyatlarındaki artışın net etkisi, enerji ihracatçısı ülkeler için pozitif olacağı beklense de, ticari ilişkilerdeki etkisi alındığında durumun nasıl değişebileceği belirsizlik arz edebilmektedir (Korhonen ve Ledyeva, 2010:849).

Petrol ithal eden gelişmekte olan ülkeler, petrol ithal eden gelişmiş ülkelere daha fazla enerjiye bağımlı olması ve enerjinin etkin kullanıldığı enerji-yoğun sektörlerle sahip olmasından dolayı petrol fiyatlarındaki artıştan olumsuz etkilenmektedir (Altıntaş, 2013:3). Petrol fiyatındaki artış, artan enerji fiyatlarının firmaların daha az enerji satın alması anlamına gelmekte ve sonuçta sermaye ve emek verimliliğinin azalmasına bağlı olarak potansiyel milli gelirin düşmesine neden olabilmektedir.

Üretici ülkelerin petrol fiyatlarında kısıtlamaya gitmesi ile birlikte ekonominin iyileşmesiyle gerçekleşen talep artışı fiyatların yeniden yükselmesine neden olmuştur. Petrol fiyatındaki artış son üç resesyon döneminin en önemli nedenlerinden biridir. Son 40 yılda dünya çapında petrol fiyatlarındaki artışa tepki olarak ekonomik resesyonlar gözlenmiştir. Bunlar 1973 yılındaki petrol krizine bağlı olarak ortaya çıkan 1973 resesyonu, 1979 yılındaki İran devriminden dolayı enerji krizlerinden kaynaklanan 1979 resesyonu ve ardından İran devriminin yarattığı 1980-1983 resesyonlarıdır (Williams, 2011). 1973 petrol krizinde, petrol fiyatları emtia fiyatlarından daha fazla dalgalanma göstermiştir. Ham petrol, doğal gaz ve rafine edilmiş petrol fiyatları, yurtiçi üreticilerin sattığı ürünlerin yaklaşık yüzde 95'inin fiyatlarından daha fazla dalgalanmıştır. Malik (2008)'e göre 1973-74'de görülen birinci negatif petrol şoku, OPEC'in petrol ambargosundan, ikincisi 1978-79 petrol şoku OPEC'in petrol üretimini kısımasından kaynaklanmıştır. 1991'de Irak savaşıyla başlayan ikinci önemli şok 1991-1992 dönemleri arasında kapsasa da etkisi büyük olmuştur.

Global petrol fiyatları 2003'ten beri sürekli artış gösterirken 2006 Nisan'ında petrol fiyatı 2004 Ocak fiyatının iki katından daha fazla artmıştır. Talep, arz ve spekülasyon faktörleri ve bu faktörlerin birbirleriyle karşılıklı olan ilişkileri petrol fiyatlarında düzenli bir artışa yol açmıştır. Son yıllarda, gelişmekte olan Çin ve Hindistan gibi Asya ülkelerindeki güçlü ekonomik performans küresel petrol talebini artırmıştır (Anam Hassan ve Zaman, 2012:2125). Zaouali (2007)'ye göre 2030 yılına kadar petrol talebinin her yıl % 1,3'lük artış göstereceği ve petrol talebindeki artışın

%70'inin özellikle Hindistan ve Çin gibi gelişmekte olan ülkelerden kaynaklanacağını ve iki ülkenin yıllık petrol talep artışının 2030'a kadar her yıl ortalama yüzde 2,5 artacağını öngörmektedir.

Bir diğer önemli nokta petrol fiyatı şoklarının döviz kuru ve diğer değişkenler üzerinde aktarım mekanizması rolü oynamasıdır. Başlangıçta artan petrol fiyatları enflasyonist baskıları artırmakta ve hane halkının reel gelirlerini azaltmakta ve sonuçta tüketim harcamaları baskı altına alınmaktadır. Ayrıca toplam üretim, yurtiçi talebin gittikçe zayıflaması ve şirket karlarının azalması karşısında olumsuz etkilenebilmektedir (Altıntaş, 2013:5). Bazı araştırmalar (örneğin Hamilton, 1996, 2002; Hooker, 2002) petrol fiyatındaki artışın üretimi ve yurtiçi fiyat düzeyini etkilediğini ve azalan talep düzeyinin merkez bankaları tarafından izlenen karşı para politikalarıyla dengelendiğini göstermiştir.

Mussa (2000), 1970-2000 dönemi için farklı makroekonomik modeller kullanarak petrol ithal eden ülkelerde (Hindistan, Kore, Pakistan, Filipinler, Tayland ve Türkiye) petrol fiyatı şoklarının etkilerini analiz etmiştir. Bu ülkelerde petrol fiyatlarındaki artışın mal ve hizmetlerin üretim maliyetlerinde artışa yol açtığını, bunun enerji fiyatlarını nispi olarak yükselttiğini ve firmalara kar marjları artırma yönünde baskıya neden olduğunu göstermiştir. Ayrıca sürekli artan petrol fiyatlarının petrol tüketicisi ülkelere üretici ülkelere doğru GSYİH'nın yaklaşık yüzde 0.25 oranında sürekli gelir transferini sağladığı bulgusuna ulaşmıştır.

Pakistan'da artan petrol fiyatlarının ticaret dengesi üzerindeki etkisi 1975-2010 dönemi için ARDL yöntemiyle araştırılmıştır (Anam Hassan ve Zaman, 2012). Petrol fiyatları döviz kuru ve ticaret dengesi arasında anlamlı negatif bir ilişkinin olduğunu, petrol fiyatlarındaki yüzde 1 artışın döviz kuru ve ticaret dengesini sırasıyla yüzde 0.382 ve yüzde 0.342 azalttığını göstermiştir. Petrol fiyatları ve döviz kurunun ise dış ticaret dengesizliğine yol açtığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca petrol fiyatlarındaki artışlar ithalatın maliyetini artırdığından dış dünyaya yönelik net gelir çıkışına ve böylece ticaret açığına neden olmaktadır.

Cogni ve Manera (2008) 1980-2003 dönemi üç aylık verileri kullanarak G7 ülkeleri için petrol fiyatı şoklarının üretim, fiyatlar ve parasal değişkenler üzerindeki etkilerini yapısal VAR analizi ile incelemiştir. Japonya ve İngiltere hariç tüm ülkelerde

petrol fiyatlarının enflasyon üzerindeki etkili olduğu, enflasyon şoklarının reel ekonomiye geçişinin faiz oranlarının artmasıyla gerçekleştiğini, enflasyon ve büyümeye yönelik şoklara farklı para politikalarının uygulandığını buna bağlı olarak ortaya çıkan etkilerin birçok ülkede ılımlı olduğunu göstermişlerdir.

Jimenez-Rodriguez ve Sanchez (2005) seçilmiş bazı OECD ülkeleri için petrol fiyatları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Petrol fiyatlarının reel büyüme üzerine doğrusal olmayan etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Petrol fiyatındaki bir artışın petrol fiyatındaki bir azalmadan reel büyüme üzerinde daha büyük bir etkiye neden olduğunu göstermişlerdir. Petrol ithal eden ülkeler arasında (Japonya hariç) petrol fiyatı artışının büyümeyi negatif etkilediği, buna karşılık petrol ihraç eden bir ülke olan İngiltere'nin de petrol fiyatı artışından olumsuz, Norveç'in ise olumlu etkilendiği bulgusuna ulaşmışlardır.

Faria ve arkadaşları (2009) 1992–2005 dönemi için Çin'de petrol fiyatlarındaki artışın Çin'in ihracatı üzerindeki etkisini reel petrol fiyatı, reel döviz kuru, ihracat verimliliği ve sanayileşmiş ülkelerin sanayi üretim endeksi değişkenleri kullanarak sınır testi yaklaşımı ile analiz etmiştir. Modellerde petrol fiyatlarının ihracat üzerindeki etkisinin anlamlı ve pozitif, ihracat verimlilik endeksi katsayısının birden büyük ve anlamlı, reel döviz kuru katsayısı negatif ve sanayi üretim endeksi pozitif olsa da anlamlı bulunmamıştır.

Yardımcıoğlu ve Beşel (2013) işsizlik oranları ile petrol fiyatları arasındaki ilişkinin varlığı ve yönünü araştırmıştır. Araştırma sonucunda petrol fiyatları ve işsizlik değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisini tespit etmek için yapılan nedensellik analizine göre nedensellik sonuçları beklenildiği gibi petrol fiyatlarından işsizlik oranlarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisini göstermiştir.

Türkiye'de cari açığın nedenselliği ile ilgili yapılan tartışmaların eksenin de ekonomik büyüme ve döviz kuru değişkenleri bulunmaktadır (Erbaykal, 2007). Eken (1990), 1980-88 dönemi için cari dengenin temel bileşenlerini içeren beş yapısal eşitliği; sanayi ürünleri ihracatı, ara ve yatırım malları ithalatı, petrol ürünleri ithalatı ve işçi dövizlerini tahmin etmiştir.

Dış ticaret dengesindeki olumsuzluklar, en fazla enerji ithalatından kaynaklanmaktadır. Ülkemizde sanayi üretiminin tamamen ara mal ithalatına bağlı olması ve bunun yanında özellikle petrol ve doğalgaz gibi enerji ihtiyacının büyük bir kısmının ithal edilmesi yüksek cari açık verilmesine sebep olmaktadır.

Enerji ihtiyacının yüzde 70'inden fazlasını ithal eden Türkiye'nin, petrol fiyatlarını etkileyecek her türlü gelişmeyi yakından izlemesi gerekmektedir. Türkiye'nin yılda yaklaşık 170 milyon varil petrol ithal ettiği düşünüldüğünde fiyatlardaki her 1 dolarlık artış, petrol ithalatının bedelini 170 milyon dolar arttırmakta ve dolayısıyla, cari açık üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır (Bayraç, 2009:134).

Özellikle üretim için gerekli enerji kaynağında büyük ölçüde ithalata bağımlı oluşumuz dış ticaret dengesini büyük ölçüde etkilemektedir. Bununla birlikte, son yıllarda büyümeyle birlikte enerji ihtiyacımız oldukça artmıştır ve artmaya devam etmektedir. Türkiye'nin dış ticaret dengesini olumsuz etkileyen enerji ithalatımızdaki en büyük pay, ham petrol ithalatıdır. Bu nedenle ham petrol fiyatlarıyla dış ticaret dengesi, dolayısıyla ham petrol fiyatlarıyla cari işlemler dengesi önemli bir ilişki içindedir.

Petrol fiyatlarında gerçekleşen yükselmeler petrol maliyetini arttırmaktadır. 2005 yılından bu yana yükselen petrol fiyatları, enerji ithal eden ülkelerde cari işlemler açığı sorununu arttırmıştır. Petrol fiyatları artarak petrol maliyetini yükseltmesi dış ticaret dengesini de olumsuz yönde etkilemektedir.

Türkiye de ham petrolün %90'ını ithal etmektedir. Bunun yanı sıra petrol talebinin fiyatlara karşı esnek olmadığı göz önüne alındığında dış ticaret açığının kaçınılmazdır. Dış ticaret hesabı cari işlemler hesabının bir alt hesabı olması nedeniyle dış ticaret hesabındaki ciddi bir açığın, cari işlem hesabı olumsuz yönde etkilenmektedir.

Ödemeler dengesine ilişkin veriler, Türkiye'de cari açığın temel belirleyicisi olan dış Toplam ithalat içerisinde önemli bir yere sahip olan petrol giderleri de dış ticaret hadlerini etkiler ve cari açığın artmasında rol oynar. Dolayısıyla büyüme rakamlarında, ara mal ithalatında veya petrol fiyatlarında yaşanan bir artışın cari açığı da aynı yönde artırma eğiliminde olduğu görülmektedir.

Nitekim petrol ile cari açık ilişkisini araştıran çalışmalar da bu yönde sonuçlar elde etmiş ve raporlamıştır. Örneğin Bayrak (2011) tarafından 1995-2010 yılları arasında Türkiye’de cari açık ve bu açığa yol açtığı düşünülen etkenlerin ekonometrik analizi yapılmıştır. Yapılan VAR Analizinde petrol fiyatlarıyla pozitif yönde anlamlı bir ilişki içinde olduğu görülmüştür.

Gün (2011) tarafından 1975-2010 yılları arası için uygulanan regresyon analizi sonucu petrol fiyatlarının cari işlemler dengesi üzerindeki etkisi açık bir şekilde ortaya konmuştur. Korelasyon analizi ise Türkiye’nin cari işlemler dengesi ile petrol fiyatları arasında yüksek derecede ilişki olduğunu göstermektedir.

3.3. PETROL FİYATLARININ TÜRKİYE’DEKİ CARİ AÇIKLA İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

3.3.1. Model ve Veri Seti

Çalışmada, 1980-2012 yılları arasında Cari Açık (CA) ile Petrol Fiyatları (PF) arasındaki ilişkiler incelenmektedir. Çalışmada kullanılan verilerden “Cari Açık” için Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası verilerinden istifade edilmiştir. “Petrol fiyatları” için de Hazine Müsteşarlığı verilerinden istifade edilmiştir. Çalışmada kullanılan söz konusu veriler tarafımızca bir araya getirilip düzenlenerek; Ek 1, Ek 2 ve Ek 3 olarak çalışmaya ek olarak konulmuştur. Çalışmada kullanılan verilerin tahmini E-Views 7,1 programı kullanılarak tahmin edilmiştir.

3.3.2. Metodoloji

Durağanlık Analizi: Zaman serisi verilerine dayanan görgül çalışma, geride yatan zaman serisinin durağan olduğunu varsayar. Eğer zaman serileri durağan değilse, bir zaman serisinin başka bir zaman serisine göre regresyonunu hesaplarken ikisinin arasında anlamlı bir ilişki olmasa bile çoğunlukla yüksek bir R^2 bulunmaktadır. Bu durum düzmece regresyon sorununu örnekler. Bu sorunun ortaya çıkış nedeni, her iki zaman serisinin de güçlü genel eğilimler taşımasıdır, gözlenen yüksek R^2 ikisi arasında gerçek bir ilişkiden çok bu eğilimden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle iki zaman serisi

arasında ilişkinin gerçek mi düzmece mi olduğunu anlamak için öncelikle durağan olup olmadığı incelenmiştir.

Birim Kök Testi: Serilerin birim kök içerip içermediklerini belirlemek amacıyla ADF (Augmented Dickey-Fuller) ve PP (Phillips-Perron) testi uygulanmıştır. Bir serinin durağanlığının birim kök testi ile araştırılması aşağıdaki şekilde yapılmaktadır.

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (5)$$

(5) numaralı denklemde $H_0: \delta=0$ hipoteze göre “ δ ” sıfırdır ve eğer hipotez reddedilemez ise serinin durağan olmadığı anlaşılmaktadır. H_0 hipotezi test edilirken t istatistiğinin tutarlı olabilmesi için serilerin durağan olması gerekmektedir. Genellikle seriler durağan olmadığından dolayı t istatistiği kullanılmamaktadır. Bu durum t testinin sıfır etrafında dağılmamasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple testlerde kritik değerleri Dickey ve Fuller (1979) tarafından Monte Carlo benzetimleri ile tablolaştırılan “ τ ”(tau) istatistiği kullanılmaktadır. Teste göre eğer $\delta=0$ hipotezi reddedilerek, serilerin durağan olduğu anlaşılır ise t testi kullanılabilir. Eğer “ τ ”(tau) istatistiğinin mutlak değeri çeşitli anlamlılık düzeylerine göre bulunan MacKinnon kritik değerlerin mutlak değerlerinden büyük ise serinin durağan olduğu, küçük ise durağan olmadığı sonucuna varılmaktadır.

Dickey Fuller (DF) testi aşağıdaki denklemlere uygulanmaktadır.

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (6)$$

şeklindeki sabit terimsiz ve trendsiz

$$\Delta Y_t = b_0 + \delta Y_{t-1} + u_t \quad (7)$$

sabit terimli ve trendsiz

$$\Delta Y_t = b_0 + b_1 t + \delta Y_{t-1} + u_t \quad (8)$$

sabit terimli ve trendli

Augmented Dickey Fuller Testi: Ekonometrik modellere uygulanan DF testine genişletilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey-Fuller) testi ya da kısaca ADF şeklinde ifade edilmektedir (Tarı, 2010:389-290).

Bir testin gücü yanlış olan hipotezi reddetme gücü ile ölçülmektedir. DF testlerinin bu açıdan gücü düşük seviyede kalmaktadır. Çünkü bu testler birim kökü ve yakın birim kökü ayırt etmede yetersizdir. Örneğin; $R_0=1$ olursa birim kök olduğunu ancak $R_0=0.95$ olması durumunda olmadığı sonucuna varılmaktadır. Katsayı bire çok uzak olduğu halde birden küçük olması birim kök olduğunu ifade etmektedir. Testin güçsüz olması yakın birim kök durumunda problem doğurabilmektedir (Tarı, 2010:399). Philips ve Perron (1988) geliştirdikleri bir yöntemle Dickey-Fuller testi çerçevesinde kabul edilen hata terimlerinin bağımsız, normal dağılıma ve sabit varyansa sahip olduğu varsayımını biraz yumuşatmaktadır. Bu kapsamdaki model dönüşümü aşağıdaki beş ve altı numaralı denklemlerle gösterilmektedir.

$$y_t = m_0 + m_1 y_{t-1} + e_t \quad (9)$$

$$y_t = m^* 0 + m^* 1 y_{t-1} + m^* 2 (t-T/2) + e_t \quad (10)$$

Denklemlerde T gözlem sayısını göstermektedir. $E(e_t)=0$ olduğu için bozucu terimlerin homojen olmaması için bir zorunluluk bulunmamaktadır. DF testinin tersine PP testi hata terimleri arasında zayıf bağımlılığa ve heterojenliğe izin vermektedir.

$$PP \text{ testi } Y_t = Y_{t-1} + e_t \quad (11)$$

Süreci şeklinde üretilen veriler için, altı numaralı eşitlikte yer alan m , m^* ve m_1 katsayılarına karşı sıfır hipotezi sınamasına başvurulmaktadır (Kutlar, 2009:331-332).

Vektör Autoregressif Model:Belirlenmenin sağlanması için parametreleri içsel-dışsal ayrımı ve parametreler üzerine kısıtlama koymada keyfi davranıldığı konusunda eşanlı modelleri eleştiren cristopher sims bütün değişkenlerin içsel olarak kabul edildiği vektör otoregresyon (vector autoregression) yani VAR Modelini geliştirmiştir (Tarı, 2010: 452).

Çok boyutlu bir zaman serisi öngörü modeli olan VAR Modeli, modele katılan bütün değişkenlerin kendisi ve diğer değişkenlerin gecikmeli değerleri üzerine tanımlanmıştır. Model esas olarak bir öngörü modeli olmasının yanında yapısal analizlere de fırsat tanımaktadır. Modelin zaman serisi öngörü modeli olarak yorumu geleneksel veya standart VAR Modeli olarak tanımlanırken, yapısal yorumu yapısal VAR olarak bilinmektedir.

Çalışmada kullanılacak olan yöntem Vektör Otoregresif (VAR) Model'dir. İki değişkenli VAR Model, standart şekilde şöyle ifade edilebilir:

$$y_t = a_1 + \sum b_{1i} y_{t-i} + \sum b_{2i} X_{t-i} + v_{1t} \quad (12)$$

$$x_t = c_1 + \sum d_{1i} y_{t-i} + \sum d_{2i} X_{t-i} + v_{2t} \quad (13)$$

(12) ve (13) numaralı modelde p gecikmelerin uzunluğunu, v ortalaması sıfır, kendi gecikmeli değerleriyle olan kovaryansları sıfır ve varyansları sabit, normal dağılıma sahip, rassal hata terimlerini göstermektedir (Özgen ve Güloğlu, 2004:96-98).

3.4. BULGULAR

Değişkenler arasında kurulan ekonometrik modelin anlamlı olması ve sahte regresyon olasılığının ortadan kalkması için modelde kullanılan zaman serilerinin durağan olması önem taşımaktadır. Bu çalışmada kurulan ekonometrik modelde kullanılan zaman serilerinin durağanlığının tespit edilmesi amacıyla ADF (Augmented Dickey-Fuller) ve PP (Philips-Perron) testi uygulanmıştır. Ekonometrik analizde yer alan değişkenler için uygulanan ADF ve PP testi sonuçları zaman serilerinin durağanlığı sonuçları olarak aşağıda verilmektedir.

3.4.1. Zaman Serilerinin Durağanlığının Sonuçları

ADF ve PP birim kök testleri analizi neticesinde elde edilen bulgular ışığında; CA ve PF değişken serilerinin hiçbir formda durağan olmadığı; fakat birinci farkları alındığında her iki testin tüm formlarda durağanlaştığı görülmektedir. Her iki değişkene ait birim kök test sonuçları Tablo-4 ve Tablo-5'de görüldüğü üzere.

Tablo 4: Cari Açık Değişkeni Birim Kök Test Sonuçları

	Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Test İstatistiği		Philips- Perron (PP) Test İstatistiği		Test Kritik Değerleri (%1)
	Seviye Değeri	1.Fark	Seviye Değeri	1.Fark	
$\Delta X_t = \alpha X_t - 1 + u_t$ (Sabitsiz ve Trendsiz)	5.82	-6.37*	5.88	-24.82*	-2.68
$\Delta X_t = a + \alpha X_t - 1 + u_t$	6.27	-6.25*	10.73	-24.21*	-3.78

(Sabitli ve Trendsiz)					
$\Delta X_t = a + bt + \alpha X_{t-1} + ut$	6.19	-6.11*	10.90	-23.80*	-4.46
(Sabitli ve Trendli)					

NOT: (1) Anlamlılık düzeyi ADF ve PP için % 1 ($p < .01$) ve %5 ($p < .05$) değerleri için alınmıştır.

(2) * işareti %1 anlamlılık seviyesinde, ** işareti de %5 anlamlılık düzeyinde serinin birim kök içerdiği boş hipotezinin reddedildiğini belirtmektedir.

Tablo 5: Petrol Fiyatları Değişkeni Birim Kök Test Sonuçları

	Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Test İstatistiği		Philips- Perron (PP) Test İstatistiği		Test Kritik Değerleri (%1)
	Seviye Değeri	1. Fark	Seviye Değeri	1.Fark	
$\Delta X_t = \alpha X_{t-1} + ut$ (Sabitli ve Trendsiz)	2.35	-5.89*	1.71	-5.88*	-2.68
$\Delta X_t = a + \alpha X_{t-1} + ut$ (Sabitli ve Trendsiz)	1.95	-6.07*	1.43	-6.08*	-3.78
$\Delta X_t = a + bt + \alpha X_{t-1} + ut$ (Sabitli ve Trendli)	0.42	-6.73*	-0.49	10.67*	-4.46

NOT: (1) Anlamlılık düzeyi ADF ve PP için % 1 ($p < .01$) ve %5 ($p < .05$) değerleri için alınmıştır.

(2) * işareti %1 anlamlılık seviyesinde, ** işareti de %5 anlamlılık düzeyinde serinin birim kök içerdiği boş hipotezinin reddedildiğini belirtmektedir.

3.4.2. Engle Granger Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Tablo 6: Engle-Granger Eşbütünleşme Testi (ADF) ve (PP) Sonuçları

	Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Test İstatistiği		Philips- Perron (PP) Test İstatistiği		Test Kritik Değerleri (%1)
	Seviye Değeri	1. Fark	Seviye Değeri	1.Fark	
$\Delta X_t = \alpha X_{t-1} + ut$ (Sabitli ve Trendsiz)	-6.032*	-6.32*	-6.16*	-23.26*	-2.63

NOT: (1) Anlamlılık düzeyi ADF ve PP için % 1 ($p < .01$) ve %5 ($p < .05$) değerleri için alınmıştır.

(2) * işareti %1 anlamlılık seviyesinde, ** işareti de %5 anlamlılık düzeyinde serinin birim kök içerdiği boş hipotezinin reddedildiğini belirtmektedir.

Tablo-6'da görüldüğü üzere; analiz sonucunda hata terimleri serisinin istendiği gibi düzeyde durağan olduğu gözlenmiştir. Yani değişkenler eşbütünleşik olup, uzun dönemde birbiriyle ilişkilidirler. Ayrıca sahte regresyon olasılığının da ortadan kalktığını ifade etmek mümkündür.

3.4.3. Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Engle-Granger eş bütünleşme testi yardımıyla eş bütünleşik olduğu belirlenen seriler arasında uzun dönem ilişkinin varlığı ve eş bütünleşik vektörlerin sayısının belirlenmesi için, ayrıca Johansen ve Juselius tarafından geliştirilen çoklu eşbütünleşme testi kullanılmıştır.

Tablo 7: VAR Modeli Gecikme Uzunluğu Analizi Sonuçları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-349.7878	NA	1.18e+08	24.26123	24.35553	24.29076
1	-322.6319	48.69335*	23914658*	22.66427*	22.94716*	22.75287*
2	-320.4041	3.687504	27171815	22.78649	23.25797	22.93415
3	-317.6102	4.238987	29899404	22.86967	23.52974	23.07639
4	-316.0669	2.128700	36239814	23.03909	23.88776	23.30489

LR : Ardışık Modifiye Edilmiş Likelihood Ratio (LR) Test İstatistiği

FPE : Son Kestrim Hatası (Final Prediction Error)

AIC : Akaike Bilgi Kriteri (Akaike Information Criteria)

SC : Schwarz ilgi Kriteri (Schwarz Information Criteria)

HQ : Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (Hannan-Quinn Information Criteria)

Bunun için iz (trace) ve maximum özdeğer (eigenvalue) test istatistiği kullanılmaktadır. Her iki testte de kullanılan kritik değerler Johansen ve Juselius tarafından oluşturulmuştur. Bunun için tahmin edilecek modele geçilmeden önce en uygun gecikme uzunluğu tespit edilmiştir.

AIC kriteri, ortalama hata karenin minimizasyonunu baz alan ve daha ziyade ileriye yönelik öngörülerde göz önüne alınan bir değer iken; HQ kriteri, tutarlı gecikme düzeyinin belirlenmesinde göz önünde bulundurulmuş bir değerdir (Lütkepohl, 1993:130-133). Dolayısıyla analiz neticesinde, Tablo-7’de görüldüğü üzere iki gecikme uzunluğunun kararlı olduğu gözlenmektedir.

Tablo 8:VAR Modeli Köklerin Büyüklüğü ve Gecikme Uzunluğunun Kararlılık Testi

Modulus
1.100678
0.476476
0.476476
0.263440

Tespit edilen gecikme uzunluğu için köklerin birisi hariç diğerlerinin “1”den küçük olduğu Tablo-8’de yer alan değerlerden görülmektedir. Dolayısıyla “2” gecikme uzunluğunun kararlı olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 9: VAR Hata Kalıntıları Otokorelasyon LM Testi Sonuçları

Lags	LM-Stat	Prob
1	3.278634	0.5123
2	2.730128	0.6040

LM testinde boş hipotez (H_0) “hata terimleri arasında otokorelasyonun yoktur” şeklindedir. Hata yapma olasılığın %5 anlamlılık düzeyinden büyük olması durumunda, H_0 hipotezi kabul edildiğinden; bu bulgular ışığında hata terimleri arasında otokorelasyonun bulunmadığı ifade edilebilir.

Tablo 10: Johansen Eşbütünleşme Analizinin Bulguları

İz (Trace) İstatistiği					Maksimum Özdeğer (Max-Eigen) İstatistiği				
Sıfır Hipotezi (H0)	Alternatif Hipotez (H1)	Test İstatistiği	Kritik Değer (%5)	Prob Değeri	Sıfır Hipotezi (H0)	Alternatif Hipotez (H1)	Test İstatistiği	Kritik Değer (%5)	Prob Değeri
r=0	r=1	23.285*	15.494	0.00	r=0	r=1	19.035*	14.264	0.00
r≤1	r=2	4.250**	3.841	0.03	r≤1	r=2	4.250**	3.841	0.03

(* , ** , ***) işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlı olduğunu gösterir

Eşbütünleşme test istatistikleri incelendiğinde; test istatistiği değerlerinin kritik değerlerden büyük olduğu, bu nedenle de H_0 hipotezlerinin reddedildiği, iki adet eşbütünleşme vektörünün olduğu görülmektedir. En ideal normalize edilmiş eşbütünleşik vektörü sonuçları aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 11: Johansen-Juselieue (JJ) Eşbütünleşme Analizi Normalize Edilmiş Eşbütünleşme

	CA	PF
CA = f (PF)	1.000000	0.385989 (2.17253)

NOT: Parantez içerisindeki değerler parametrelerin standart hatalarını göstermektedir.

Vektörel ifade aşağıdaki bir numaralı eşitlikte verilmektedir.

$$CA=0.56+0.39PF$$

Uzun dönemli ilişkiyi ölçen parametrelere göre petrol fiyatları (PF) cari açığı (CA) pozitif yönde etkilemektedir. Petrol fiyatlarındaki (PF) bir birim değişim, cari açığı (CA) pozitif yönde 0.39 birim arttırmaktadır.

3.4.4. Vektör Hata Düzeltme Modeli (VEC) ile Kısa Dönemli İlişkinin Analizi

Çalışmada Granger'in İki Aşamalı Eş Bütünleşme Testi yanında, Johansen Eş Bütünleşme Testi de uygulanarak değişkenler arasında uzun dönemli ilişki incelenmiştir. Ancak sözü edilen testler, değişkenler arasındaki kısa süreli ilişki ve nedenselliğin yönü konusunda eksiktir.

Vektör Hata Düzeltme Modeli, kullanılan değişkenlerin eş bütünleşik olması durumunda uygulanabilir. Model bütün değişkenlerin bağımlı değişken olarak kullanılması ve bunlara hata düzeltme (ECM) teriminin eklenerek uygun gecikmede tahmin edilmesi şeklinde çalışır. Tahmin sonucunda hata düzeltme teriminin t istatistiği, seriler arasındaki uzun süreli nedenselliği; modeldeki diğer değişkenlerin bütün parametrelerine birden uygulanan WALD testinin sonucu ise, kısa süreli nedenselliği temsil eder.

Tablo 12: Vektör Hata Düzeltme Modeline Dayalı Kısa-Uzun Dönem İlişkisi

Error Correction:	D(CA)	D(PF)
CointEq1	-0.1659778	0.004506
	(0.36118)	(0.01159)
	[-4.59540]	[0.32602]

CointEq1 hata terimidir. Bağımlı değişkenin (CA) mutlak değer olarak t- değeri > 2 olarak gözlenmiştir. Ayrıca, değişken parametresi de negatiftir. Yani dengeleyici hata terimi çalışmaktadır. Bu şartlar altında; değişkenler arasında kısa dönemli bir dengesizlik olduğunda, bir başka ifadeyle değişkenler arasındaki kısa dönemli şok olduğunda, bu şokun uzun dönemde normalleşeceğini ifade etmek mümkündür. Bu şok neticesinde kısa ve uzun dönem denge değeri arasında oluşan farkın, her dönem %16'sının ortadan kalkacağını ve yaklaşık olarak 6 yıllık bir süreçte düzeleceğini ifade etmek mümkündür.

3.4.5. Engle-Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Çalışmada kullanılan değişkenler arasındaki ilişkiye ilişkin nedensellik testi sonuçları Tablo-13'de sunulmuştur. Cari açık ve petrol fiyatları arasındaki nedensellik

ilişkisi ele alındığında, petrol fiyatlarından cari açığa doğru bir nedensellik gözlenmişken; cari açıktan petrol fiyatlarına doğru bir nedensellik gözlenememiştir.

Tablo 13: Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken: (CA)			
	Ki-Kare Değeri	Ser. Derecesi	Olasılık (p)
Petrol Fiyatı (PF)	1.103125	2	0.0457**
Bağımlı Değişken: (PF)			
Cari Açık (CA)	0.075359	2	0.9630

* Sıfır hipotezi (H0), .01 düzeyinde reddedilmektedir.

** Sıfır hipotezi (H0), .05 düzeyinde reddedilmektedir.

*** Sıfır hipotezi (H0), .10 düzeyinde reddedilmektedir.

3.4.6. Varyans Ayrıştırma Analizi Bulguları

Tablo 14 Varyans Ayrıştırma Sonuçları

1	100.0000	0.000000
2	96.25686	3.743135
3	96.00356	3.996436
4	96.01861	3.981394
5	95.94389	4.056110
6	95.92144	4.078559
7	95.90995	4.090055
8	95.88241	4.117591
9	95.84677	4.153231
10	95.80832	4.191676

Cari açık değişkeninin varyans ayrıştırma analizi sonuçlarına göre; cari açık değişkeni kısa dönemde, yaklaşık %96 oranında kendisinden ve yaklaşık %4 oranında da petrol fiyatlarından etkilenmektedir. Uzun dönem değerleri incelendiğinde ise, bahsedilen bu oranların değişmediği gözlenmektedir.

3.4.7. Etki Tepki Analizi Bulguları

Bir değişkende meydana gelecek rastgele bir şokun, sistemdeki öteki değişkenler üzerindeki etkisini çözümlenmekte ve bu bakımdan ekonomi politikalarına yön vermede önemli bir işlev gören Etki-Tepki Analizi sonuçlarından cari açık değişkenine ait olanlar Tablo 15’te gösterilmiştir.

Cari açık değişkeninin etki-tepki analizi sonuçları incelendiğinde; petrol fiyatlarında oluşan bir standart sapmalı şoka, cari açığın tepkisi önce azalan daha sonra ise artan yöndedir.

Tablo 15: Cari Açık Değişkeninin Etki tepki Analizi Sonuçları

DÖNEM	CA	PF
1	385.8045	0.000000
2	-62.13548	77.06015
3	-77.07842	-25.80485
4	27.07246	-2.122273
5	13.64264	11.71029
6	-7.774385	6.441456
7	-1.196906	4.472974
8	2.664264	6.935643
9	0.616467	7.869229
10	0.149785	8.175146

SONUÇ

Cari işlemler dengesi birçok faktörden etkilenebilmekte ve cari açık birçok etken nedeniyle büyüyebilmektedir. Bu sebeple öncelikli olarak cari işlemler hesabı, alt hesapları ve ödemeler bilançosundaki yeri ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Bununla birlikte cari açığı etkileyen tüm unsurlar analiz edilmiş, bunun sonucunda cari açığı arttırıcı risk unsurlarından en önemlilerinden birinin petrol fiyatlarındaki değişimler olduğu saptanmıştır.

Enerji kaynakları arasında en çok talep edilen petrolün Türkiye ve dünya ekonomisindeki yeri ve önemi hakkında geniş bilgi verilerek özellikle Türkiye ekonomisinde yaptığı etkiler saptanmıştır. Petrol, hızla rezerv kaynaklarının erimesi, birincil enerji kaynağı olma konumunu koruması ve özellikle son yıllarda talebinde ciddi artışlar yaşaması nedeniyle oldukça önemli bir konu halinde gelmiştir. Öyle ki, Petrol rezervine sahip olan ülkeler, jeopolitik haritaları değiştirebilecek güce sahip olmuşlardır. Bu nedenle birçok ülke petrol arama faaliyetlerine özellikle önem göstermeye ve bu konuda daha başarılı sonuçlar alabilmek adına yeni teknolojiler üretmeye başlamışlardır.

Bu bağlamda Türkiye'nin uyguladığı mali ve siyasi politikalar çerçevesinde petrol fiyatlandırması açıklanarak, oluşan petrol fiyatlarının Ödemeler Dengesine yansımaları analiz edilmiştir. Rezerv yetersizliği başta olmak üzere birçok etken nedeniyle son yıllarda hızla artan petrol fiyatları, doların da değerlenmesiyle, ödemeler bilançosu üzerinde ciddi bir baskı yaratmaya başlamıştır. Bununla birlikte artan nüfus, hayat standartlarındaki artış, gelişen teknoloji, sanayinin gittikçe büyümesi sebebiyle Türkiye'nin enerjiye olan ihtiyacı giderek artmış, bu bağlamda daha fazla petrol ithalatı yapılmıştır. Petrol ithalatındaki artışlar dış ticaret açığında önemli genişlemelere neden olmuştur.

Bununla beraber genel anlamda incelendiğinde Türkiye'nin cari açığındaki artışın sebeplerinden en kolay saptananı dış ticarete yaşanan mal ithalatı ile mal ihracatı arasında gittikçe artan uçurumdur. Bu nedenle ithalatındaki artışın sebepleri arasında ara ve yatırım malı üretiminden yoksun olan Türkiye'nin, ihracat için gerekli ara ve yatırım malları ithalatına bağımlı olmasının elbette önemli bir payı bulunmaktadır.

Çalışmada, 1980-2012 yılları arasında cari açık ile petrol fiyatları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Kurulan modelin iktisadi varsayımlara uygun olduğu görüldükten sonra değişkenler arasında uzun dönem ilişkiyi incelemek için sırasıyla Engle-Granger ve Johansen Eş Bütünleşme Testleri uygulanmıştır. İki aşamalı Engle-Granger testinde önce seriler regresyona tabi tutulup, hata terimleri serisi çekilerek birim kök sınaması yapılmıştır. Engle-Granger Eş Bütünleşme Testi yardımıyla eş bütünleşik olduğu belirlenen seriler arasında uzun dönem ilişkinin varlığı ve eş bütünleşik vektörlerin sayısının belirlenmesi için, ayrıca Johansen ve Juselius tarafından geliştirilen çoklu eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Johansen-Juselius (JJ) Eşbütünleşme Analizi neticesinde; hem İz Değer İstatistiklerinin hem de Maksimum Özdeğer İstatistiklerinin anlamlı olduğu, böylece değişkenlerin eşbütünleşik oldukları gözlenmiştir. Bir başka ifadeyle değişkenler uzun dönemde birbiriyle ilişkili olup aynı yönde hareket etmektedirler. Bu noktada Engle Granger Eşbütünleşme ve Johansen-Juselius Eş Bütünleşme analizleri aynı yönde neticelenmiştir.

Johansen eşbütünleşme yöntemiyle elde edilen en ideal normalize edilmiş eşbütünleşik vektör sonuçlarına göre; uzun dönemde petrol fiyatları ile cari açık arasında pozitif yönlü bir ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkinin analizi için Vektör Hata Düzeltme Modeli (VEC) kullanılmıştır. Bu analiz sonuçlarına göre; değişkenlerin kısa ve uzun dönem denge değerleri arasında köprü görevi gören hata düzeltme teriminin çalışmakta olduğu gözlenmiş olup; bu kapsamda kısa dönemde değişkenler arasındaki oluşabilecek bir şokun, uzun dönemde düzelerek normalleşebileceği ifade dileyebilir.

Değişkenlerinin uzun dönemli ilişkisinin yönü Granger Nedensellik Testi ile incelenmiştir. Analiz neticesinde; petrol fiyatlarından cari açığa doğru bir nedensellik tespit edilmiş fakat bunun tersi gözlenememiştir.

Analizler neticesinde elde edilen bulgular etki-tepki analizi ile desteklenerek, VAR analizi ile edilen rassal hata terimindeki bir standart sapmalı şokun bağımsız değişkenlere olan etkisi bulgulanmıştır. Bu kapsamda değişkenler için 10 yıllık dönem için etki-tepki analizi yapılarak, değişkenler üzerindeki hem bugünkü hem de gelecekteki etkiler görülmüştür. Etki-tepki analizi bulguları incelendiğinde, petrol

fiyatlarında oluşan bir standart sapmalık şoka, cari açığın tepkisi önce azalan daha sonra ise artan yönde gözlenmiştir.

Değişkenlerde meydana gelen değişimlerin hangi ölçüde hangi değişkenden kaynaklandığını tespit etmek maksadıyla, varyans ayrıştırma analizi yapılmıştır. Analiz neticesinde; cari açık değişkeninin kısa dönemde yaklaşık %96 oranında kendisinden ve yaklaşık %4 oranında da petrol fiyatlarından etkilendiği görülmüş ve bu durumun uzun dönemde de değişmediği tespit edilmiştir.

Sonuç olarak bu çalışma sonucunda petrol fiyatları ile cari açık arasında pozitif yönlü bir ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu literatürdeki diğer çalışmaların sonuçları ile örtüşmektedir. Örneğin; Gün (2011), Bayrak (2011) çalışmalarında iki değişken arasında kuvvetli bir pozitif yönlü ilişkiden bahsetmektedir.

Enerji arz güvenliği üzerindeki tartışmalar giderek artacağına benzemektedir. Konu bazen karşılaşılabilecek güçlükleri yok sayacak kadar sığ, bazen bağlamı daraltamayacak ölçüde geniş ele alınmaktadır. Enerji ihraç eden ülkeler, rezervlerini artıracak yönde talebin artmasını bu kapsamda değerlendirirken, Rusya için stratejik kaynaklar üzerinde egemenlik kurmak ve dağıtım ağına hakim olmak anlamı taşımaktadır. Öte yandan gelişmekte olan ülkeler ise ödemeler dengesinin enerji fiyatlarından nasıl etkileneceğini düşünmektedir. Çin ve Hindistan gibi gelişen piyasalar ise küresel pazara adapte olmanın yollarını aramaktadır. AB ise doğal gazla olan bağımlılıktan nasıl kurtulacağını araştırmaktadır. ABD dahi kaynak bağımlılığını yok etmeyi başaramamaktadır (Yergin, 2006).

Petrol kaynaklarının çeşitlendirilmesi, arz riskinin azaltılması için ham petrol alım işlemlerinde çeşitlendirmeye gitmek önemlidir. Bu nedenle Türkiye son yıllarda petrol alımı yaptığı ülkeleri çeşitlendirerek petrol arz riskini düşürmeye çalışmaktadır.

Enerji aslında düşünüldüğü gibi bir kendisi emtia değil, su, hava ve toprak gibi diğer emtialar için bir vazgeçilmez unsurdur. Konvansiyel anlamda enerji arz güvenliği petrol ihraç eden ülkelere ihtiyaç sahibi ülkelere güvenli bir şekilde ulaştırılması üzerine kurulmuştur. Daha güncel anlayış enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesini salık vermektedir. Bununla birlikte, bu anlayışı daha ileri götürerek yeni teknolojiler geliştirmek üzerinde durmak gerekmektedir. Bu bağlamda yenilenebilir enerji konseptinden yararlanıldığı görülmektedir.

İstikrarlı bir büyüme yakalayan Türkiye'nin enerji ihtiyacı giderek artmaktadır. Hâlihazırda enerji bağımlılık seviyesi %70'lerde olan Türkiye'nin bu şekilde idame ettirebilecek gücü kendinde bulabilmesi güçtür. Bu sebeple enerji talebini karşılayabilmek için enerji arz güvenliğini de sağlayabilmelidir. Tartışmaların ışığında jeostratejik konumunu değerlendirerek konvansiyonel anlamda kurulu dağıtım ağlarının düşüm noktası olarak kendini sağlam alabilmektedir. Zira mevcut sistemi kullanmak her zaman için daha az maliyetli olduğu için hem arz eden hem de talep eden açısından avantaj sağlamaktadır. Türkiye'de özellikle AB'nin kaynak çeşitlendirme çalışmalarına uzak kalmayarak edindiği yeri daha da güçlendirebilir.

Küresel enerji piyasasında bir taraftan giderek artan ithal enerji maliyetinin azaltılması, diğer taraftan da enerji ve çevre sorununun sürdürülebilirliği açısından, yetersiz düzeyde yararlanılan güneş, rüzgâr, hidrolik, hidrojen, dalga, jeotermal ve biokütle gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı arttırılmalıdır. Ayrıca, yenilenebilir enerjinin kullanımı artırılarak da enerji arz güvenliğinin sağlanması mümkündür. Böylelikle Türkiye hem kendi doğal kaynaklarını değerlendirebilir, hem dışa bağımlılığını azaltabilir, hem ihracatın ithalatı karşılama oranını dengeleyebilir, hem de cari açıkta olumlu gelişmeler yaşayabilir.

KAYNAKLAR

- Acar, Ç., Metin, Ç., Gümrah, F., Parlaktuna, M. ve Bülbül, S., (2007), *Petrol ve Doğal Gaz*, Ankara, ODTÜ Bilim ve Toplum Merkezi, Ankara.
- Adedeji, O. S., Handa, J ve Darku, A. B., (2005), *The Balance of Payments, Analysis of Developing Economies: Evidence from Nigeria and Ghana*, Ashgate Publishing, İngiltere.
- Ağır, H. ve Kar, M., (2010), “Türkiye’de Elektrik Tüketimi ve Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi İlişkisi: Yatay Kesit Analizi”, *Sosyoekonomi*, Özel Sayı, ss.149-176.
- Ahmed, V. ve Donoghue, C., (2010), “External shocks in a Small Open Economy: A CGE Microsimulation Analysis”, *Lahore Journal of Economics*, S:15(1), ss.45-90.
- Aktaş, C. ve Yılmaz, V., (2008), “Causal Relationship between Electricity Consumption and Economic Growth in Turkey”, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:4, S:8, ss.45-54.
- Alexander, S., (1952), “Effects of a Devaluation on a Trade Balance”, *International Monetary Fund*, Vol.2, No.2 (April), pp. 263-278.
- Altınay, G., (2007), “Short-run and Long-run Elasticities of İmport Demand for Crude Oil in Turkey”, *Energy Policy*, 35, 11, ss.5829-5835.
- Altıntaş, H., (2013), “Türkiye’de Petrol Fiyatları, İhracat ve Reel Döviz Kuru İlişkisi: Ardıl Sınır Testi Yaklaşımı ve Dinamik Nedensellik Analizi”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, C.9, S.19, ss.1-30.
- Anam H.S. ve Zaman, K., (2012), “Effect of Oil Prices on Trade Balance: New Insights into the Cointegration Relationship from Pakistan”, *Economic Modelling*, 29, pp. .2125–2143.
- Artis, M. ve Bayoumi, T., (1989), *Saving, Investment, Financial Integration, and Balance of Payments*, International Monetary Fund Working Paper.
- Ay, A., Karaçor, Z., Mucuk, M. ve Erdoğan, S., (2004), “Bütçe Açığı - Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1992-2003)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12):ss.75-82.
- Batiz, F.L.R, ve Batiz, L.R., (1989), *International Finance and Open Economy Macroeconomics*, MacMillanPress, New York.
- Bayraç, N., (2009), “Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:10 (1), ss.115-142.
- Bayraç, N. ve Yenilmez, F., (2005), *Türkiye’de Petrol Sektörü*, Osman Gazi Üniversitesi, Eskişehir.

Bayrak, G., (2011), *Türkiye’de Cari Açık ve Cari Açığı Etkileyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Boratav, K., (2006), *Türkiye İktisat Tarihi*, İmge Yayınları, İstanbul.

BOTAŞ, (2008), Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı, <http://www.botas.gov.tr/index.asp>, Erişim Tarihi: 01.05.2014.

Calderon, C.A., Chong A.ve Vloayza N., (2002), “Determinants of Current Account Deficits in Developing Countries”, *Contributions to Macroeconomics*, Vol:II, Iss.1, pp. 1-31.

Campbell, J. Y., 1987, “Does Saving Anticipate Declining Labor Income? An Alternative Test of the Permanent Income Hypothesis”, *Ekonometrika*, LV, pp.6-15

Caymaz, G., (2004), “Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret Açığı”, <http://gunaycaymaz.googlepages.com/ekodticaretiliskisi.pdf>

Celasun, M., ve Rodrik, D. (1989), “Turkey Experience with Debt: Macroeconomic Policy and Performance”, J.Sachs (ed.) *Developing Country Debt and the World Economy*, Chicago University Pres, Chicago.

Chen, S. S. ve Hsu, K. W., 2012, “Reverse Globalization: Does High Oil Price Volatility Discourage International Trade?”, *Energy Economics*, Vol:34 Iss.5, pp.1634–1643.

Cologni, A. ve Manera, M., (2008), “Oil Prices, İnflation and Interest Rates in a Structural Cointegrated VAR Model for the G-7 Countries”, *Energy Economics*, 30, pp.856–888.

Çetin, M. ve Şeker, F., (2012), “Enerji Tüketiminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.XXXI, S.1, ss.85-106.

Dickey, D.A. ve Fuller, W.A., (1979), “Distributions of the Estimators for Autoregressive, -Time Series with a Unit Root”, *Journal of the American Statistical Association*, Vol: 74, pp.427-431.

DTM, “1980-1999 Yılları Arasında Komşu Ülkelerle Olan Dış Ticaretimiz”, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/komsuulk.doc>, Erişim Tarihi: 01.05.2014.

Eğilmez, M. ve Kumcu, E., (2004), *Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması*, 6.Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Erbaykal, E., (2007), “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Döviz Kuru Cari Açık Üzerinde Etkili Midir? Bir Nedensellik Analizi”, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.3, S.6, ss.81–88.

Ercan, H., (2000), *Açık Ekonomi İstikrar Tedbirleri ve Sıcak Para: Türkiye*, Milli Prodüktivite Yayınları, Ankara.

Ercan, H., Telli, Ç. ve Voyvoda, E., (2005), “On Energy Imports and Short-term Prospects of the Turkish Economy: ACGE Analysis”, *METU Studies in Development*, Vol.32, pp.333-366.

Erkılıç, S., (2006), *Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri*, Uzmanlık Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara.

Eşiyok, B.A., (2012), “Türkiye Ekonomisinde Cari Açık Sorunu ve Nedenleri”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, C.49, S.569, ss.63-86.

Faria, J. R., Mollick, A. V., Albuquerque, P. H., & León-Ledesma, M. A. (2009). The effect of oil price on China's exports. *China Economic Review*, 20(4), 793-805

Ghosh, A. R. ve Ostry J. D., (1995), “The Current Account in Developing Countries: A Perspective from the Consumption-Smoothing Approach”, *The World Bank Economic Review*, IX, 2.

Gün, E., (2011), *Petrol Fiyatlarının Cari İşlemler Dengesi Üzerine Etkisi: Türkiye Uygulaması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Hamilton, J. D., (1996), “This is What Happened to the Oil Price–Macroeconomy Relationship?”, *Journal of Monetary Economics*, Vol:38, pp.195–213.

Hooker, M. A., (2002), “Are oil shocks inflationary? Asymmetric and Nonlinear Specifications versus Changes in Regime”, *Journal of Money, Credit and Banking*, Vol.34, Issue: 2, pp.541-561.

Horn, M., (2004), “OPEC’s Optimal Crude Oil Price”, *Energy Policy*, Vol:32 (2), pp.269-280.

IMF, (1993), Balance of Payments

Manual, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/bopman/bopman.pdf>, Erişim Tarihi: 14.04.2014.

Jiménez-Rodríguez, R., & Sanchez, M. (2005). Oil price shocks and real GDP growth: empirical evidence for some OECD countries. *Applied economics*, 37(2), 201-228

Karabulut, G. ve Danişoğlu, A.Ç., (2006), “Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Büyümesini Etkileyen Faktörler”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, S:8/1, ss.47-63.

Karacan, A.R., (2007), *Çevre Ekonomisi ve Politikası*, (Ekonomi, Politika, Uluslararası ve Ulusal Çevre Koruma Girişimleri), Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, İzmir.

Karaçor, Z. ve Güvenek, B., (2010), “Enerji Piyasası Reformlarının Elektrik Enerjisi Piyasasına Etkisi: EÜAŞ ve Ayrıcalıklı Şirketler Üzerine Bir Analiz”, *Yönetim ve Ekonomi*, C.17, S.1, ss.147-166.

Kapusuzoğlu, A. ve Karan, M.B., (2010), “Gelişmekte Olan Ülkelerde Elektrik Tüketimi ile Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) Arasındaki Eş-Bütünleşme ve Nedensellik İlişkisinin Analizi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, *Business and Economics Research Journal*, Vol.1, Nu.3, pp.57-68.

Keleş, R. ve Hamamcı, C., (1993), *Çevrebilim*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Kenwood, A. G. ve Loughheed, A. L., (1992), *The Growth of The International Economy (1820-1990)*, 3.Baskı, London.

Kepenek, Y. ve Yenitürk, N., (2001), *Türkiye Ekonomisi*, Geliştirilmiş10. Baskı, Nurhan Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Korhonen, L. A. ve Ledyaeva, S., (2010), “Trade Linkages and Macroeconomic Effects of the Price of Oil”, *Energy Economics*, Vol:32, pp.848–856.

Koşan, N.İ., (2009), *Türkiye’de Cari Açığı Etkileyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Krugman, P. R. ve Obstfeld M., (2007), *International Economics: Theory and Policy*, Pearson, ABD.

Kutlar, A., (2009), *Uygulamalı Ekonometri*, Nobel Yayınevi, Ankara.

Leman, E. ve Karakaya, E., (2012), “Enerji Arz Güvenliğini Etkileyen Ekonomik, Siyasî ve Coğrafi Faktörler”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. XXXI, S.1, pp.107-136.

Lütkepohl, H., (1993), *Introduction to multiple time series analysis*, Springer-Verlag, Berlin.

Malik, A., (2008), “Crude oil price, Monetary Policy and Output: Case of Pakistan”, *The Pakistan Development Review*, Vol.47, Iss.4, pp. 425–436.

Mussa, M., (2000), *The Impact of Higher Oil Prices on the Global Economy*. Research Department. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/oil/2000/oilrep.pdf>, erişim tarihi: 21.04.2014.

Obstfeld, M. ve K., Rogoff, (1994), “The Intertemporal Approach to the Current Account”, *National Bureau Economic Research Working Paper*, No:4893.

Obstfeld, M. ve Rogoff K., (1995), “The Intertemporal Approach to the Current Account”, (Ed., G.Grossman ve K. Rogoff). *Handbook of International Economics III*, North-Holland, ABD.

- OECD Factbook, (2014) *Economic, Environmental and Social Statistics*,<http://dx.doi.org/10.1787/factbook-2014-en> Erişim Tarihi: 05.05.2014
- OPEC, (2014), http://www.opec.org/opec_web/en/index.htm, 05.05.2014.
- Ostry, J.D., (1997), “Current Account Imbalances in ASEAN Countries: Are They a Problem?”, *IMF Working Paper*, Vol.:97/51,
- Otto, G., (2003), “Can an Intertemporal Model Explain Austria's Current Account Deficit?”, *The Australian Economic Review*, Vol.36, Issue:3, pp.350–359.
- Önertürk, F., (1983), *Petrol ve Ekonomisi Üzerine*, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Özdemir, A. ve Yüksel, F., (2006), “Türkiye’de Enerji Sektörünün İleri ve Geri Bağlantı Etkileri”, *Yönetim ve Ekonomi*, C.3, S.2, ss.1-18.
- Özhan, T., (2005), *Petrol Fiyatları*, SETA Ekonomi Araştırmaları, Ankara.
- Özkan, A.F., (2010), “Türkiye’de Enerji Sektörüne İlişkin 10 Temel Sorun Alanı”, *Rekabet Dergisi*, C.11, S.2, ss.83-139.
- Özgen, F. B. ve Güloğlu, B. (2004), “Türkiye’de İç Borçların İktisadi Etkilerinin VAR Tekniği ile Analizi”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, C:31, ss.1-27.
- Özmen, E., (2004), “Current Account Deficits, Macroeconomic Policy Stance and Governance: An Empirical Investigation”, *METU-ERC Working Papers in Economics*,
- Özsabuncuoğlu, İ.H. ve Uğur, A.A., (2005), *Doğal Kaynaklar Ekonomi, Yönetim ve Politika*, İmaj Kitapevi Yayını, Ankara.
- Peker, O., (2009), “Türkiye’deki Cari Açık Sürdürülebilir mi? Ekonometrik Bir Analiz”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17) 1, ss.164 – 174.
- Peker, O. ve Hotunluoğlu, H., (2009), “Türkiye’de Cari Açığın Nedenlerinin Ekonometrik Analizi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.23, S.3, ss.221-237.
- Philips, P.C.B. ve Perron, P., (1998), “Testing for a Unit Root in Time Series Regression”, *Biometrika*, Vol:75, pp..335-346.
- PİGM, (2007), *Petrol Nedir?*,http://www.pigm.gov.tr/petrol_nedir.php, Erişim Tarihi: 01.05.2014
- Razin, A., (1995), *Understanding Interdependence, The Macroeconomics of the Open Economy*, Ed., P. Kenen, New Jersey: Princeton.
- Roubini, N. ve Wachtel, P.(1998), *Current Account Sustainability in Transition Economies*, National Bureau of Economic Research.

- Sachs, J.D., (1981), "The Current Account and Macroeconomic Adjustment in The 1970's", *Brooking Papers on Economic Activity*.
- Selçuk, F. ve Ertuğrul, A., (2001), *A Brief Account of the Turkish Economy, 1980-2000*, <http://www.econturk.org/fselcuk.pdf>, Erişim Tarihi: 14.04.2014.
- Seyidoğlu, H., (2001), *Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem Yayınları, İstanbul.
- Seyidoğlu, H., (2003), *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*, Geliştirilmiş 15.Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul.
- Solak, A.O., (2012), "Petrol Fiyatlarını Belirleyici Faktörler", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C.4, S.2, ss.117-124.
- Soydal, H., Mızrak, Z. ve Çetinkaya, M., (2012), "Makro Ekonomik Açıdan Türkiye'nin Alternatif Enerji İhtiyacının Önemi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.11, ss.117-138.
- Sönmez, M., (2002), *100 Göstergede Kriz ve Yoksullaşma*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şahin, B.E., (2011), "Türkiye'nin Cari Açık Sorunu", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, C.3, ss.47-56.
- Şimşek, N., (2011), "Türkiye'nin Çevresel Enerji Etkinliği ve Toplam Faktör Verimliliği: Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Ege Akademik Bakış*, C.11, S.3, ss.379-396.
- Tarı, R., (2010), *Ekonometri*, Umuttepe Yayınları, İstanbul.
- Taylor, A. M., (2002), "A Century of Current Account Dynamics", *NBER Working Papers*, 8927.
- TCMB, (2007), "Ödemeler Dengesi Metodolojisi ve Türkiye Uygulaması", <http://www.tcmb.gov.tr>, Erişim Tarihi: 14.04.2014.
- TCMB, "Dünya Petrol Fiyat Verileri (1861-2012)", <http://www.tcmb.gov.tr>.
- TCMB, "Türkiye'nin Ödemeler Bilançosu Verileri (1998-2014)" <http://www.tcmb.gov.tr>
- TCMB, "Türkiye'nin Cari Açık Verileri ile Türkiye'de Geçerli Olan Ham Petrol Varil Fiyat Verileri (1980-2012)", <http://www.tcmb.gov.tr>.
- Tiryaki, S. T., (2002), "Cari İşlemler Hesabına Çeşitli Yaklaşımlar, Sürdürülebilirlik ve Türkiye Örneği", <http://www.tcmb.gov.tr/research/work/wp9.pdf>, (12.02.2014).
- Tsokounoglou, M., Ayerides, G. ve Tritopoulou, E., (2008), "The End of Cheap Oil: Current Status and Prospects", *Energy Policy*, Vol:36, Issue:10, pp. 3797-3806.
- Tunay, K. B., (2007), *Makro Ekonomi Teori ve Politika*, 1.Basım, Arıkan Basım Yayım, İstanbul.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, (2013), *Ödemeler Dengesi Raporu 2012- IV*, http://www.tcmb.gov.tr/research/odemeler/ODRapor_20124.pdf, Erişim Tarihi: 14.04.2014.

Türkiye Sermaye Piyasası 2011 Yılı Raporu.http://www.tcmb.gov.tr/research/odemeler/ODRapor_20124.pdf, Erişim Tarihi: 14.04.2014.

Uygur, E., (2004), “Türkiye’de Cari Açık Tartışması”, *GAP Bölgesinde Dış Ticaret ve Tarım*, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara.

Ünsal, M.E., (2011), *Makro İktisat*, İmaj Yayınları, Ankara.

Ventura, J., (2002), “Towards a Theory of Current Accounts”, *NBER Working Papers*, 9163.

Williams, J. L., (2011). *World in Motion-importance of Oil*. <http://scotterb.wordpress.com/2011>, Erişim Tarihi: 15.04.2014,

Yardımcıoğlu, F. ve Beşel, F., (2013), “İşsizlik – Petrol Fiyatları İlişkisi: Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye Örneği (1980-2012)”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol: 8/8, pp.2197-2211.

Yeldan, E., (2001), “Güçlü Ekonomiye Geçiş Üzerine Bir Değerlendirme”, *İleri*, Haziran, Vol.4–11.

Zaouali, S., (2007), “Impact of Higher Oil Prices on the Chinese Economy”, *OPEC Review*, Vol:31 Issue:3, , pp.191–214.

EKLER

- 1) Türkiye'nin Ödemeler Bilançosu Verileri (1998-2014)**
- 2) Dünya Petrol Fiyat Verileri (1861-2012)**
- 3) Türkiye'nin Cari Açık Verileri ile Türkiye'de Geçerli Olan Ham Petrol Varil Fiyat Verileri (1980-2012)**

EK:1

Tablo: V.1-
Ödemeler Dengesi

																		Ocak-Şubat		(Milyon Dolar)																
																		2013	2014																	
																		1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	A-	CURRENT ACCOUNT
A-	CARİ İŞLEMLER HESABI	2.000	-925	-9.920	3.760	-626	-7.554	-14.198	-21.449	-31.836	-37.781	-40.372	-12.124	-45.420	-75.082	-48.497	-65.025	-10.900	-8.121	A-	CURRENT ACCOUNT															
1.	İhracat f.o.b.	30.741	29.031	30.825	34.729	40.719	52.394	68.535	78.365	93.613	115.361	140.800	109.647	120.902	143.396	163.221	163.374	25.593	27.429	1.	Exports f.o.b.															
2.	İthalat f.o.b.	44.779	38.802	52.882	38.092	47.109	65.883	91.271	111.445	134.671	162.213	193.821	134.497	177.315	232.533	228.552	243.305	36.951	36.251	2.	Imports f.o.b.															
	Mal Dengesi	14.038	-9.771	22.057	-3.363	-6.390	13.489	22.736	-33.080	-41.058	-46.852	-53.021	-24.850	-56.413	-89.137	-65.331	-79.931	11.358	-8.822		Balance on Goods															
3.	Hizmet Gelirleri	23.183	16.370	19.463	15.203	14.031	18.047	23.364	27.958	26.195	29.928	37.043	35.712	36.279	40.668	43.089	46.444	4.792	5.233	3.	Services: Credit															
4.	Hizmet Giderleri	-9.665	-8.868	-8.088	-6.067	-6.146	-7.575	10.334	-11.942	-12.210	-15.974	-18.159	-17.087	-19.595	-20.516	-20.527	-23.389	-3.469	-3.463	4.	Services: Debit															
	Mal ve Hizmet Dengesi	-520	-2.269	10.682	5.773	1.495	-3.017	-9.706	-17.064	-27.073	-32.898	-34.137	-6.225	-39.729	-68.985	-42.769	-56.876	10.035	-7.052		Balance on Goods and Services															
5.	Yatırım Gelirleri	2.481	2.350	2.836	2.753	2.486	2.246	2.651	3.644	4.418	6.423	6.889	5.164	4.477	3.952	5.034	4.523	759	728	5.	Income: Credit															
6.	Yatırım Giderleri	-5.466	-5.887	-6.838	-7.753	-7.040	-7.803	-8.260	-9.483	-11.074	-13.531	-15.256	-13.472	-11.691	-11.807	-12.195	-13.872	-1.825	-1.897	6.	Income: Debit															
	Mal, Hizmet ve Yatırım Geliri Dengesi	-3.505	-5.806	14.684	773	-3.059	-8.574	15.315	-22.903	-33.729	-40.006	-42.504	-14.533	-46.943	-76.840	-49.930	-66.225	11.101	-8.221		Balance on Goods, Services and Income															
7.	Cari Transferler	5.505	4.881	4.764	2.987	2.433	1.020	1.117	1.454	1.893	2.225	2.132	2.409	1.523	1.758	1.433	1.200	201	100	7.	Current Transfers															
B.	SERMAYE HESABI																	-8	-61	-43	-51	-25	-52	-92	-15	-18	B.	CAPITAL ACCOUNT								
C.	FİNANS HESABI	-840	4.829	9.584	14.557	1.172	7.162	17.702	42.685	42.689	49.287	34.763	9.880	59.511	66.986	70.311	72.734	17.906	-518	C.	FINANCIAL ACCOUNT															
8.	Yurtdışında Doğrudan Yatırım	-367	-645	-870	-497	-143	-480	-780	-1.064	-924	-2.106	-2.549	-1.553	-1.464	-2.349	-4.074	-3.114	-515	-583	8.	Direct Investment Abroad															
9.	Yurtiçinde Doğrudan Yatırım	940	783	982	3.352	1.082	1.702	2.785	10.031	20.185	22.047	19.762	8.629	9.058	16.171	13.224	12.865	1.863	2.377	9.	Direct Investment in Turkey															
10.	Portföy Hesabı-Varlıklar	-1.622	-759	-593	-788	-2.096	-1.386	-1.388	-1.233	-3.987	-1.947	-1.244	-2.711	-3.544	2.688	2.657	2.619	-179	256	10.	Portfolio Investment- Assets															
11.	Portföy Hesabı-Yükümlülükler	-5.089	4.188	1.615	-3.727	1.503	3.851	9.411	14.670	11.402	2.780	-3.770	2.938	19.617	19.298	38.132	21.090	4.414	-1.681	11.	Portfolio Investment- Liabilities															
11.1.	Hisse Senetleri	-518	428	489	-79	-16	905	1.427	5.669	1.939	5.138	716	2.827	3.468	-986	6.274	841	-118	-403	11.1.	Equity Securities															

11.2.	Borç Senetleri	-4.571	3.760	1.126	-3.648	1.519	2.946	7.984	9.001	9.463	-2.358	-4.486	111	16.149	20.284	31.858	20.249	4.532	-1.278	11.2.	Debt Securities
12.	Diğer Yatırımlar-Varlıklar	-1.464	-2.304	-1.939	-601	-777	-986	-6.983	-553	-13.479	-4.969	-12.056	10.963	7.024	11.197	-707	1.836	3.523	1.794	12.	Other Investment- Assets
12.1.	Merkez Bankası	-95	-98	1	-39	-30	-28	-24	-16	0	2	2	2	4	2	2	1	0	0	12.1.	Monetary Authorities
12.2.	Genel Hükümet									-42	-116	-32	-31	-29	-292	-366	-757	-534	-184	12.2.	General Government
12.3.	Bankalar	-942	-1.839	-1.574	233	643	348	-5.324	-149	-11.018	-3.389	-10.253	6.393	13.173	-339	2.036	-269	2.971	1.120	12.3.	Banks
12.4.	Diğer Sektörler	-427	-367	-366	-795	-1.390	-1.306	-1.635	-388	-2.419	-1.466	-1.773	4.599	-6.124	11.826	-2.379	2.861	1.086	858	12.4.	Other sectors
13.	Diğer Yatırımlar-Yükümlülükler	6.762	3.566	10.389	12.296	1.603	4.461	14.657	20.834	29.492	33.482	34.620	-8.386	28.820	19.981	21.079	37.438	8.800	-2.681	13.	Other Investment- Liabilities
13.1.	Merkez Bankası	571	-231	619	735	1.336	497	-209	-787	-1.268	-1.450	-1.791	-829	-503	-1.915	-2.243	-2.000	-162	-220	13.1.	Monetary Authorities
13.2.	Genel Hükümet	-1.655	-1.932	117	-1.977	-669	-2.194	-1.163	-2.165	-712	82	1.742	1.602	3.657	2.060	-85	-18	-145	-165	13.2.	General Government
13.3.	Bankalar	3.195	2.655	3.736	-9.644	-2.016	2.846	6.564	10.524	11.704	3.736	9.457	514	27.240	10.118	15.204	31.156	5.278	-1.999	13.3.	Banks
13.4.	Diğer Sektörler	4.651	3.074	5.917	-1.410	2.952	3.312	9.465	13.262	19.768	31.114	25.212	-9.673	-1.574	9.718	8.203	8.300	3.829	-297	13.4.	Other sectors
	Cari, Sermaye ve Finansal Hesaplar	1.160	3.904	-336	10.797	546	-392	3.504	21.236	10.853	11.498	-5.670	-2.287	14.040	-8.121	21.762	7.617	6.991	-8.657		Current, Capital and Financial Account
D.	NET HATA VE NOKSAN	-713	1.302	-2.661	-2.127	-758	4.489	838	1.964	-228	517	2.912	3.078	928	9.135	1.059	3.146	-1.983	4.473	D.	NET ERRORS AND OMISSIONS
E.	GENEL DENGE	447	5.206	-2.997	12.924	-212	4.097	4.342	23.200	10.625	12.015	-2.758	791	14.968	1.014	22.821	10.763	5.008	-4.184		GLOBAL BALANCE
E.	REZERV VARLIKLAR	-447	-5.206	2.997	12.924	212	-4.097	-4.342	-23.200	-10.625	-12.015	2.758	-791	-14.968	-1.014	-22.821	-10.763	-5.008	4.184	E.	RESERVE ASSETS
14.	Resmi Rezervler	-216	-5.726	-354	2.694	-6.153	-4.047	-824	-17.847	-6.114	-8.032	1.057	-111	-12.809	1.813	-20.814	-9.911	-4.577	4.184	14.	Official Reserves
15.	Uluslararası Para Fonu Kredileri	-231	520	3.351	10.230	6.365	-50	-3.518	-5.353	-4.511	-3.983	1.701	-680	-2.159	-2.827	-2.007	-852	-431	0	15.	Use of Fund Credits and Loans
16.	Ödemeler Dengesi Finansmanı																			16.	Exceptional Financing

Kaynak: TCMB

EK:2**Dünya Petrol Fiyat Verileri (1861-2012)**

Yıl	O Yıla Ait Dolar Değeri	2012 Yılı Dolar Değeri
1861	0,49	12,47
1862	1,05	24,05
1863	3,15	58,50
1864	8,06	117,84
1865	6,59	98,44
1866	3,74	58,41
1867	2,41	39,43
1868	3,63	62,36
1869	3,64	62,53
1870	3,86	69,80
1871	4,34	82,84
1872	3,64	69,48
1873	1,83	34,93
1874	1,17	23,65
1875	1,35	28,11
1876	2,56	54,97
1877	2,42	51,97
1878	1,19	28,20
1879	0,86	21,11
1880	0,95	22,51
1881	0,86	20,38
1882	0,78	18,48
1883	1,00	24,54
1884	0,84	21,38
1885	0,88	22,40
1886	0,71	18,07
1887	0,67	17,05
1888	0,88	22,40
1889	0,94	23,92
1890	0,87	22,14
1891	0,67	17,05
1892	0,56	14,25
1893	0,64	16,29
1894	0,84	22,20
1895	1,36	37,38
1896	1,18	32,43
1897	0,79	21,71
1898	0,91	25,01
1899	1,29	35,46
1900	1,19	32,71
1901	0,96	26,39
1902	0,80	21,14
1903	0,94	23,92
1904	0,86	21,89
1905	0,62	15,78
1906	0,73	18,58
1907	0,72	17,67
1908	0,72	18,32

1909	0,70	17,81
1910	0,61	14,97
1911	0,61	14,97
1912	0,74	17,53
1913	0,95	21,98
1914	0,81	18,49
1915	0,64	14,46
1916	1,10	23,11
1917	1,56	27,91
1918	1,98	30,16
1919	2,01	26,67
1920	3,07	35,17
1921	1,73	22,18
1922	1,61	22,04
1923	1,34	18,02
1924	1,43	19,19
1925	1,68	21,99
1926	1,88	24,37
1927	1,30	17,18
1928	1,17	15,67
1929	1,27	17,01
1930	1,19	16,35
1931	0,65	9,79
1932	0,87	14,62
1933	0,67	11,86
1934	1,00	17,14
1935	0,97	16,22
1936	1,09	18,05
1937	1,18	18,86
1938	1,13	18,40
1939	1,02	16,85
1940	1,02	16,69
1941	1,14	17,77
1942	1,19	16,75
1943	1,20	15,92
1944	1,21	15,78
1945	1,05	13,38
1946	1,12	13,15
1947	1,90	19,52
1948	1,99	18,97
1949	1,78	17,14
1950	1,71	16,30
1951	1,71	15,10
1952	1,71	14,78
1953	1,93	16,55
1954	1,93	16,47
1955	1,93	16,54
1956	1,93	16,30
1957	1,90	15,48
1958	2,08	16,51
1959	2,08	16,37
1960	1,90	14,71
1961	1,80	13,80
1962	1,80	13,65
1963	1,80	13,49

1964	1,80	13,31
1965	1,80	13,08
1966	1,80	12,73
1967	1,80	12,37
1968	1,80	11,87
1969	1,80	11,27
1970	1,80	10,64
1971	2,24	12,68
1972	2,48	13,61
1973	3,29	17,00
1974	11,58	53,94
1975	11,53	49,21
1976	12,80	51,63
1977	13,92	52,70
1978	14,02	49,37
1979	31,61	99,97
1980	36,83	102,62
1981	35,93	90,75
1982	32,97	78,44
1983	29,55	68,12
1984	28,78	63,60
1985	27,56	58,81
1986	14,43	30,23
1987	18,44	37,26
1988	14,92	28,96
1989	18,23	33,75
1990	23,73	41,68
1991	20,00	33,72
1992	19,32	31,62
1993	16,97	26,97
1994	15,82	24,50
1995	17,02	25,64
1996	20,67	30,24
1997	19,09	27,31
1998	12,72	17,91
1999	17,97	24,76
2000	28,50	37,99
2001	24,44	31,69
2002	25,02	31,94
2003	28,83	35,97
2004	38,27	46,51
2005	54,52	64,09
2006	65,14	74,19
2007	72,39	80,16
2008	97,26	103,71
2009	61,67	66,00
2010	79,50	83,70
2011	111,26	113,56
2012	111,67	111,67

*1861-1944 ABD Ortalaması

*1945-1983 Arap Yarımadası Çıkışı

*1984-2012 Brent Çıkışı

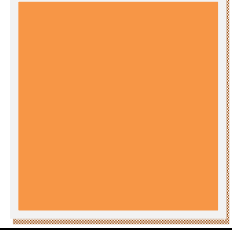
EK: 3**Türkiye'nin Cari Açık Verileri ile Türkiye'de Geçerli Olan Ham Petrol
Varil Fiyat Verileri (1980-2012)**

	<i>Milyon Dolar</i>	<i>DPT: Ham petrol varil fiyatları dolar</i>
Yıllar	Cari Açık	Petrol Fiyatları
1980	-3.408	33,0
1981	-1.936	38,1
1982	-952	34,6
1983	-1.923	30,7
1984	-1.439	29,5
1985	-1.013	29,0
1986	-1.465	15
1987	-806	18,7
1988	1.596	15,17163505
1989	938	18,07475158
1990	-2.625	23,58739837
1991	250	18,94534779
1992	-974	18,62466125
1993	-6.433	15,97109304
1994	2.631	15,5431346
1995	-2.339	16,79539295
1996	-2.437	20,35953909
1997	-2.638	18,5205425
1998	2.000	11,8533853
1999	-925	16,85185045
2000	-9.920	26,66147903
2001	3.760	22,6994339
2002	-626	23,34288784
2003	-7.554	26,92775854
2004	-14.198	34,54504513
2005	-21.449	49,77046118
2006	-31.836	60,69544644
2007	-37.781	67,8969677
2008	-40.372	92,69399183
2009	-12.124	60,1754168
2010	-45.420	77,20295689
2011	-75.082	111,26
2012	-48.497	111,63

Kaynak :TCMB

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZGEÇMİŞ FORMU

Adı-Soyadı	Köksal Güneş	T.C. Kimlik Numarası			
Doğum Yeri	İspir	Doğum Tarihi	20.07.1977		
Lisans Öğrenimi	Ankara Üniversitesi SBF / İktisat Bölümü	Yüksek Lisans Öğrenimi	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İktisat Anabilim Dalı		
Yabancı Dil/ler		SEVİYE	Başlangıç	Orta	İyi
1. İngilizce					x
2.					
3.					

BİLİMSEL FAALİYETLER

.....
.....
.....
.....

İŞ DENEYİMİ

ÇALIŞTIĞI KURUMLAR: Halihazırda T.C Maliye Bakanlığı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı'nda Vergi Müfettişi olarak çalışmaktadır.

STAJLAR.....
.....
.....

İLETİŞİM BİLGİLERİ

ADRES :

TELEFON : -

GSM: 544 956 07 11

E-Posta:

NOTLAR

.....
.....
.....